

Nagy Beáta Boglárka

A nganaszan deverbális igeképzők

PhD-dolgozat

Témavezető: Dr. Mikola Tibor

Készült a JATE Finnugor Tanszékén

Szeged, 1999

Tartalom

Bevezető	4
1. A nganaszan morfofonológiai szabályok	7
2. A nganaszan igeképzők funkció szerinti csoportosítása	12
3. A deverbális verbumképzők jellemzése, a képzett igékkel alkotott szerkezetek	16
3.1. A tranzitivitás a nganaszanban	16
3.1.1. A tranzitív–kauzatív képzők	19
3.1.2. A faktitív–permisszív képző	22
3.2. A passzív képző	25
3.3. A reciprok képző	28
3.4. A multiszjektív/multiplikatív képző	29
3.5. Az aspektus	31
3.5.1. Az aoristosi idő a nganaszanban	32
3.5.2. A nganaszan igék aspektusa	35
3.5.2.1. Az imperfektív képző	39
3.5.2.2. A duratív képző	40
3.5.2.3. A frekventatív képző	42
3.6. Az akcióminőség	43
3.6.1. A habituatív képző	44
3.6.2. Az iteratív képző	45
3.6.3. Az attenuatív képző	46
3.6.4. A temporálisz képző	47
3.6.5. Az inchoativitást kifejező képzők	48
3.7. A modális képzők	52
3.7.1. A volitív képző	52
3.7.2. Az intencionálisz képző	54
3.8. Egyéb igeképzők	55
4. A képzőkapcsolódási sorrend kutatásának elmélete	57
4.1. Gleason elmélete	57
4.2. Gleason elméletének kritikája	58
5. Az uráli nyelvek képzőkapcsolódási sorrendjének vizsgálata	62
5.1. A karél igerendszer	62
5.2. Az enyec igerendszer	63
5.3. A nyenyec igerendszer	64
5.4. A szölkup igerendszer	65
5.5. Katzschmann vizsgálatai a nganaszanban	65
6. A nganaszan képzők kapcsolódási sorrendben elfoglalt pozíció szerinti csoportosítása	67
6.1. A nyitó képzők	70
6.1.1. Az -la- inchoatív képző kapcsolódása más képzőkkel	71
6.1.2. A kauzatív képző kapcsolódása más képzőkkel	74
6.1.3. A faktitív képző kapcsolódása más képzőkkel	81
6.1.4. A temporálisz képző kapcsolódása más képzőkkel	83
6.2. A második osztály képzői	83
6.2.1. Az attenuatív képző kapcsolódása más képzőkkel	84
6.2.2. A passzív képző kapcsolódása más képzőkkel	85
6.2.3. A frekventatív képző kapcsolódása más képzőkkel	87
6.3. A harmadik osztály képzői	90
6.3.1. A duratív képző kapcsolódása más képzőkkel	90
6.3.2. Az imperfektív képző kapcsolódása más képzőkkel	92
6.3.3. A volitív képző kapcsolódása más képzőkkel	95

6.3.4. Az iteratív képző kapcsolódása más képzőkkel	97
6.3.5. A habituatív képző kapcsolódása más képzőkkel	97
6.3.6. A multiplikatív képző kapcsolódása más képzőkkel	98
6.4. A záró képzők	99
7. Összegzés, nyelvtipológiai kitekintés	101
Abstract	103
Függelék	107
Irodalomjegyzék	122
Rövidítések jegyzéke	128

Bevezető

A szamojéd nyelvek közül a nyenyec és a szölkup után a legismertebb és legkutatottabb nyelv a nganaszan. Az első nyelvi adatok még a XVII–XVIII. századból származnak. A legkorábbi tudományos jellegű nyelvi leírást *M. A. Castrén* munkáiban találhatjuk (1854, 1855). Castrén összeállított egy nganaszan szójegyzéket, valamint nyelvtani leírást is készített a nganaszan nyelvről. A XX. század elején *G. N. Prokofjev* végzett kutatásokat és készített egy rövid összefoglaló jellegű nganaszan nyelvtant. Prokofjev után 1970-ben *Mikola Tibor* jelentetett meg egy rövid összefoglaló jellegű nyelvtant, melyet szövegközléssel és az ehhez kapcsolódó szójegyzékkel egészített ki.

A nganaszan nyelv eddigi legteljesebb leírását *N. M. Tereščenko* monográfiájában a *Ngasanszkij jazykban* (1979) találhatjuk. A szerző összefoglalja, valamint számos példával illusztrálja a nganaszan fonetika és morfológia kérdéseit. Tereščenko művét jól kiegészíti *E. A. Helimskij* rövid összefoglalása a nganaszan morfofonológia kérdéseiről (1994).

A nagyobb összefoglaló művek mellett számos cikk, tanulmány is foglalkozik a nganaszan morfológia kérdéseivel. *E. P. Bol'di* elsősorban névszóképzési, *N. N. Kovalenko* igeképzési és szintaktikai problémákat kutat. A nganaszan mondatban sajátossága annak ellenére, hogy Tereščenko egy monográfiában tárgyalta a szamojéd nyelvek mondatát (*Sintaksis samodijskih jazykov*, 1973), a mai napig feltérképezetlen. Hasonló a helyzet a szókészlettel is. Számos összefüggő szöveget jegyeztek le a gyűjtők (lásd például a *Skazki narodov Sibirskogo Severa* sorozatban megjelent, nganaszan szövegeket is tartalmazó köteteket vagy Mikola és Helimskij szövegközléseit), de a nyenyecel ellentétben a nganaszan nyelvnek a mai napig sincs szótára. A szótár hiányát csak a meglévő szójegyzékek pótolják. Ezek sorában első volt az *M. A. Castrén* által összeállított. A kutatás során jól, bár némi fenntartással használható *I. R. Kortt – Ju. B. Simcenko* szójegyzéke (1985). A lexikai és a morfológiai kutatásokhoz is jelentős segítséget nyújtanak a Mikola Tibor (1970) és a Helimskij (1994) által összeállított szójegyzékek.

Dolgozatomban a nganaszan deverbális verbumképzést, valamint az igeképzők kapcsolódási sorrendjét vizsgálom. A vizsgálat anyagát a már megjelent szövegközlésekben, illetve szójegyzékekben talált többszörösen képzett igeek szolgáltatták. Ezeket az adatokat kiegészítettem, néha pedig felcseréltem saját gyűjtőútjaimon¹ lejegyzett

¹ A nganaszanok között két ízben jártam, először 1994. augusztus 27. és szeptember 16. között Dudinkában, majd 1996. július 20. és szeptember 5. között kutattam Ust'-Avamban. Adatközlőim, akiknek segítségükért ezúton is köszönetet mondok, a következők voltak:

Tuglakov, Kurumaku Fjodorovic (1924), származása szerint enyec

Kosterkina, Polamtie D'atovna (1925)

Kosterkina, Ekaterina Subbopteevna (1940)

adatokkal. Azokban az esetekben, amikor saját gyűjtésemben is előfordult egy-egy igealak, mindig a saját anyagomat használom. A dolgozat során ezeknél az igéknél nem jelölök forrást, kivételt képeznek ez alól a nyomtatásban már megjelent mesében található igék (Kosterkina – Nagy – Sobanski 1997). A kutatóutak során igyekeztem a már összegyűjtött igealakokat pontosítani, esetlegesen újabb igealakokkal kiegészíteni a rendelkezésemre álló adatot.

Az adatgyűjtés során több problémával is szembesültem. Ezek egyike a kérdés módszertanához kapcsolódik. A különböző igealakok kérdezése során arra a következtetésre jutottam, hogy a szöveggörnyezetbe nem ágyazott adatok kérdezése nem feltétlenül vezet megfelelő eredményre. Ugyanis több alkalommal felmerült bennem a kérdés, hogy az adott igealak csak grammatikus alak-e vagy valóban a beszédben is használatos forma-e. Ezt a problémát különösen a több képzőt tartalmazó alakoknál éreztem fontosnak. Véleményem szerint el kell különíteni a nyelvben valóban használt formákat az olyan alakoktól, melyek grammatikailag ugyan helyesek, de használatukra nincsen példa. Az ilyen szavakat ugyan nem vettem ki az adatbázisomból, de ezeket nem tartom ugyanolyan értékű példának, mint a szövegekben vagy mondatokban előforduló többképzős példákat. Az adatközlőkkel való munka során felfigyeltem arra, hogy ha önálló igealakokat kérdezek, akkor a válaszok néhány adat után meglehetősen automatikussá válnak, tehát mindig ugyanazokkal a képzőkkel ellátott formákat fogom kapni. Ez a módszer elősegítheti egy olyan szólista összeállítását, melyet Castrénál találhatunk, ahol is szinte mindig ugyanaz a 4–5 képző ismétlődik. Ugyanakkor témám szempontjából nem egy ilyen szólista összeállítása tűnt célravezetőnek. Természetesen közvetítőnyelvként az orosz nyelvet használtam. Ezzel kapcsolatban szintén felmerült a kérdés, hogy az orosz mennyire befolyásolja vagy akadályozza az adatközlőket, hiszen a két nyelv tipológiaiailag jelentősen eltér egymástól. A nganaszan nyelv bizonyos sajátosságait oroszul meglehetősen nehéz vagy éppen szinte lehetetlen visszaadni. Ez mind a kérdezés, mind az adatok értelmezése során gondot okozott.

Az adatgyűjtés során tehát megpróbáltam elkerülni az adatközlők befolyásolását. Emiatt csak nagyon ritkán használtam azt a kérdezési módszert, hogy „van-e ilyen forma”. Inkább a már előre szövegből kigyűjtött adatokat próbáltam meg értelmezni, ezekhez újabb alakokat gyűjteni, valamint szöveggörnyezetbe ágyazott példákat gyűjteni. A kutatóutak során önálló szövegeket is lejegyeztem. Ezek a dűrilmil műfajába tartozó mesék. Erre a műfajra, ellentétben a sámánszövegekkel vagy a siltabil műfajába tartozó mesékkel, nem jellemző a metrikai kötöttség. Ennek következtében ezeknél a szövegeknél nem kellett azzal számolnom, hogy egy-egy képzősor esetleg metrikai kényszer miatt jött létre. Erre viszonylag sok példát lehet találni Helimskij szövegében (1994).

Kosterkina, Sandimaku Cajhoreevna (1940)

Momde, Aleksandr Celeevic (1945)

Cunancar, Ekaterina Dejmumovna (1948)

Sahatina, Lilija Orovna (1952)

Kosterkina, Nadežda Tubjakovna (1958)

Munkám során időnként problémát okoztak a *Skazki narodov Sibirskogo Severa* című sorozatban megjelent mesékből, illetve a Kortt – Simcenko szótárából vett adatok. Sok esetben az adatközlők nem ismerték fel a szót vagy más jelentést rendeltek hozzá. Ilyen esetekben azt az alakot és jelentést vettem figyelembe, amit adatközlőimtől kaptam. Sokkal kevesebb problémát okozott a Castrén által gyűjtött anyag. Ezeket a megfelelő hangtani transzformáció elvégzése után az adatközlők jelentős százalékban felismerték és el is fogadták grammatikus alakoknak. Emiatt a munka során úgy döntöttem, hogy a Castrén által gyűjtött alakokat használom az adatbázisban, ennek egyik oka, hogy nem volt módomban az összes igealakot végigkérdezni, mivel az adatközlők szívesebben mondanak összefüggő szöveget, mint sorolnak önálló szavakat és szóalakokat, valamint a szövegkörnyezetben előforduló képzett igealakok nagyobb biztonsággal foghatók fel releváns adatnak, mint az önállóan alkotott, szövegkörnyezetbe be nem ágyazott alakok.

Így tulajdonképpen adatbázisomban együtt található egy szinkrón és egy diakrón anyag.

Az adatok feldolgozása során mindvégig szem előtt tartottam, hogy korpuszom valójában milyen sajátosságokkal rendelkezik. Emiatt a képzők kapcsolódási sorrendjét bemutató fejezetben minden esetben külön jelzem, ha az adott sorrendet csak Castrénál találhatjuk meg.

Figyelembe kellett vennem azt is, hogy a Helimskij által lejegyzett szöveg (1994) tartalmilag is és stílusában is sajátos műfajt képvisel, hiszen ez egy sámán szertartás szövege. Ennek a metrikája kötött, emiatt „töltőelemek” jelentkeznek. Az igei alakoknál ezek leginkább képzők. Megfigyeléseim szerint ezt a szerepet általában az imperfektív és a -"kə inchoatív képző tölti be.

A dolgozatban először röviden áttekintem a nganaszan morfofonológiai szabályokat, bemutatom a deverbális igeképzőket. Ezt követően ismertetem a morfémasorrenddel foglalkozó elméleteket, a kisebb uráli nyelvekre vonatkozó ezirányú kutatásokat. Ez után bemutatom a nganaszan igeképzők által alkotott képzőláncokat. Dolgozatomat egy rövid nyelvtipológiai kitekintés zárja.

Munkámat mindvégig figyelemmel kísérte Dr. Mikola Tibor, akinek ezúton is szeretnék köszönetet mondani hasznos tanácsaiért és észrevételeiért.

1. A nganaszan morfofonológiai szabályok

A nganaszan nyelv meglehetősen bonyolult morfofonológiai jellegzetességeire már M. A. Castrén is felfigyelt nyelvtanában (1854), de pontos szabályokat nem állított fel. A Castrén utáni kutatás sem hagyta figyelmen kívül a ragozás és szóképzés során jelentkező hangváltozásokat. Így G. N. Prokofjev is foglalkozik velük (1937:57–58.), de a hangváltozásokat neki sem sikerült szabályrendszerbe foglalnia. Prokofjev külön elemzi a magánhangzó- és mássalhangzó-változásokat. A magánhangzók tárgyalásakor megállapítja, hogy a szuffixumban jelentkező hangváltozást a fő utolsó szótagában jelentkező magánhangzó befolyásolja, ugyanakkor egyes esetekben a szuffixum magánhangzója is előidézhetsé a többeli magánhangzó megváltozását. A mássalhangzó-változásokat részletesen nem elemzi, röviden ugyan felsorolja, hogy milyen hangváltozások mehetnek végbe.

A későbbi kutatások is figyelmet szenteltek ennek a jelenségnek. *Hajdú Péter* terjedelmes cikkben elemzi a szamojéd nyelvek fokváltakozását. E munkában szó esik a nganaszan fokváltakozás egyik típusáról is, a ritmikai gradációról (1962:41–54). *Tereščenko* monográfiájában is bőven találhatunk példákat és magyarázatokat a magánhangzó- és mássalhangzó-változásokra (1979:42–49), de részletesebben nem tárgyalja a hangváltozásokat irányító mechanizmusokat. A morfofonológiai változások hatásai nemcsak a ragozáskor, hanem az ígéképzéskor is jelentkeznek, emiatt ismertetésük szükséges témám szempontjából. E szabályrendszerek eddigi legteljesebb elemzése E. A. Helimskijtól származik (1989; 1994:190–203; 1997:487–495), így az alábbi összefoglalóban az ő kutatásaira támaszkodom.

A mássalhangzó-változások

A nganaszan mássalhangzó-változásokat 3 fő tendencia irányítja: a ritmikai gradáció, a szótag-gradáció és a nunnáció.

A ritmikai és a szótag-gradáció hatására a morfofonológiai környezettől függően szó belsejében a mássalhangzó állhat gyenge és erős fokban is.

A *ritmikai gradáció* (ритмическая градация) szabálya szerint a szó elejétől számított páros morák² magánhangzója előtt az erős fok, páratlan mora magánhangzója előtt pedig a gyenge fok jelentkezik. Ez a váltakozás a következő hangokat érinti:

erős fok	h	t	k	s	s	ŋh	nt	ŋk	ns
----------	---	---	---	---	---	----	----	----	----

² A nganaszan nyelv a moraszámláló nyelvek közé tartozik. A rövid magánhangzót tartalmazó szótagok egymorásak, míg a diftongust és hosszú magánhangzót tartalmazó szótagok két mora értékűek

gyenge fok	b	ð	g	d	d	h	t	k	s
------------	---	---	---	---	---	---	---	---	---

A ritmikai gradáció

Példák:

- s: təlutasa ‘összekeverni’³ (imperf.) təluda ‘összekeverni’ (perf.)
t: niltil ‘felesége’ (Px3Sg) bilnilðil ‘kötele’ (Px3Sg)
k: bilnilrəkil ‘kötélre hasonlító’ nilrəgil ‘nöre hasonlító’

A ritmikai gradáció alapszabályához a következő kiegészítő szabályok figyelembevétele szükséges:

1) Mássalhangzók után mindig az erős fok jelentkezik, kivételt képeznek azok az esetek, amelyek mássalhangzó-kapcsolatai részt vesznek a gradációban.

- doðürsa ‘menni’ (és nem doðürda)
kaðar ‘fény’: kaðartu ‘fénye’ Px3Sg (és nem kaðarðu)

2) Hosszú magánhangzó és diftongus után mindig a gyenge fok jelentkezik.

- damuo ‘hang’: damuoðu ‘hangja’ Px3Sg
sə ‘szív’: səðil ‘szíve’ Px3Sg

A szótag-gradáció (слоговая градация) hatására a nyílt szótag elején jelentkezik az erős fok, a zárt szótag elején pedig a gyenge fok. A következő hangváltozások mennek végbe:

erős fok	h	t	k	s	s	ŋh	nt	ŋk	ns	ns
gyenge fok	b	ð	g	d	d	mb	nd	ŋg	ns	nd

A szótag-gradáció

Példák:

- s: bənsə ‘mind’: bənde" ‘mind’ (Pl)
k: dan̄ku ‘nincs’: dan̄gu" ‘nincsenek’ (tagadó partikula)⁴
t: dotürü ‘ő megy’: doðürsa ‘menni’

Kiegészítő szabályok:

1) Ugyanúgy mint a ritmikai gradáció esetében itt is erős fokot kell használni mássalhangzó után.

³ Eltérően a magyar szótári gyakorlattól a nganaszan ige jelentéseként magyarul is az infinitívuszi alakot adom meg. Minden jelentésmegadásnál a szó szerinti fordítás áll.

⁴ A dan̄ku, dan̄gu" alak a dan̄gujsa ‘nincsen, hiányzik’ igéből alakult tagadó partikula. A tagadó partikula mellett nem áll ige. Erről bővebben lásd Michael Katzschmann cikkét (1993:46–68).

gyenge fok: nililbilj 'te éltél?'

erős fok: nīlrhilj 'te feleségül kérted?'

2) A szótag zártnak számít, ha a következő szótag elején az alábbi mássalhangzók állnak: t, t, k, s, s, h. (Helimskij 1989:10)

kəntildi 'megfagyni' (perf.) kəndiltədi 'megfagyni' (imperf.)

kintə 'füst'

kindətənil 'füstben' (Loc)

Figyelembe kell venni, hogy a ritmikai gradáció hierarchikus viszonyban áll a szótag-gradációval, illetve a szótag-gradáció eredménye nem tevődik rá a ritmikai gradációra (Helimskij 1989:9). Ez azt jelenti tehát, hogyha egy mássalhangzó a ritmikai gradáció hatására már megváltozott és a szótag-gradáció is hatna rá, akkor ez utóbbi változás már nem megy végbe. A ritmikai gradáció hatására az *nt*-ből *t* hang lesz, a szótag-gradáció hatására a *t*-ből *δ*-nek kellene lennie, de ez a változás már nem következik be: nilildi: nilil-til-m 'élek' és nem nilil-δil-m alak jön létre. Az -NTU- morféma páratlan morában áll, ezért -*tu*- lesz belőle, zárt szótagban áll, ezért -*δ*-vé kellene változnia, de nem következik be a változás.

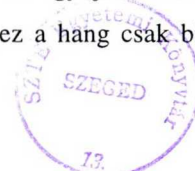
A mássalhangzókat érintő harmadik fontos szabály a *nunnáció*. Az elnevezés M. A. Castréntól származik (1854:162). Ez a változás a **t, k, s, s, h** hangokat érinti. Amennyiben a) ezeket a hangokat egy 0-konzonáns előzi meg, b) az ezeket a hangokat megelőző szótagban nazális hang található, akkor a fent említett hangok előtt is megjelenik egy homorgán nazális hang. (Helimskij 1994:199)

alaphelyzet	t, ^c t	k, ^c k	s, ^c s	s, ^c s	h, ^c h
nunnáció	nt	ŋk	ns	ns	ŋh

A nunnáció

A ritmikai gradáció hatása megelőzi a nunnációt, de ellentétben a szótag-gradáció hatásával a nunnáció hatása rátevődik a ritmikai gradáció eredményére. A *munuda* 'beszélni' ige 3Sg alakja a ritmikai gradáció hatására a következő lenne: *munutu* (NTU → tu). Mivel a koaffixumot (lásd a 3.5.1. fejezetet) megelőző szótagban nazális szerepel, megjelenik egy *n* hang: *mununtu* 'ő beszél' (tu → ntu).

A nunnáció és a szótag-gradáció kapcsolatával, illetve ennek elemzése kapcsán a nganaszan gégezárhangokkal Michael Katzschmann foglalkozott részletesebben (1996:209–217). Katzschmann megállapítja, hogy hasonló pozícióban mássalhangzó előtt mind gégezárhang, mind egy *n* hang előfordulhat. A szerző az így jelentkező *n*-t a nazalizálható gégezárhangokkal hozza összefüggésbe. Szerinte ez a hang csak bizonyos

hangkörnyezetben jelentkezik nazálisként, más esetekben gégezárlhangként jelenik meg. Meg kell jegyeznünk, hogy a Katzschmann által adott magyarázat előtt a nganaszanban nem tételeztek fel nazalizálható gégezárlhangot.

A magánhangzó-harmónia

A magánhangzó-harmónia az egyik legbonyolultabb morfofonológiai szabály a nganaszan nyelvben. A szótöveket Helimskij két osztályba sorolta: U, Is. A tövek besorolása ezekbe az osztályokba nem minden esetben történik automatikusan. Csak néhány szabály állítható fel, a szabály alá nem eső esetekben a besorolást nyelvtörténeti okok irányítják. Korábban a nganaszanban a palatális–veláris szótő szembenállása élesebb volt, mint most. Azok a tövek, melyeknek utolsó magánhangzója veláris, a veláris osztályba kerültek. Mivel ma már ez a rendszer teljesen felbomlott, egy-egy töről automatikusan nem állapítható meg, hogy milyen csoportba sorolható. Ugyanakkor a toldalékok magánhangzója a tő palatalitásához, ill. velaritásához igazodik.

U osztály: basu- ‘vadászni’: basuŋu ‘vadászott?’, hon- ‘fonni’: honsuədu ‘ő fonta’, deŋtu ‘lúd’: deŋtuənu ‘lúdban’, dinto ‘nyíl’: dintoənu ‘nyíllal, nyílban’.

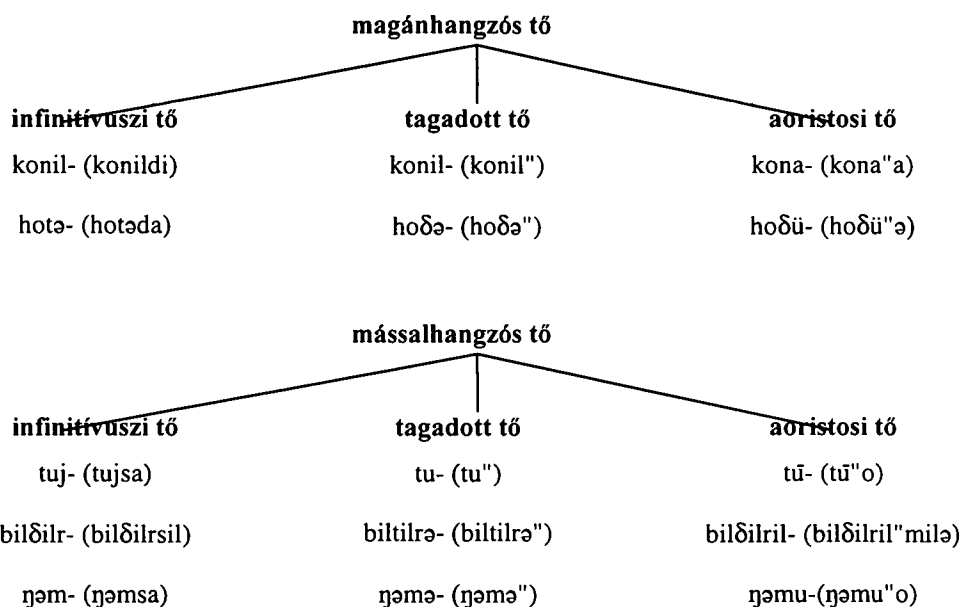
Is osztály: huj- ‘hívni’: hujŋu ‘hívott?’, hon- ‘birtokolni’: honsilədi ‘birtokolta’, bil ‘víz’: bilntəni ‘vízben’, kinto ‘füst’: kintoəni ‘füstben’.

A tővariánsok

Mivel az egyes képzők más-más tőhöz kapcsolódnak, szükségesnek tartom a nganaszan ige-tövek csoportosításának rövid áttekintését.

Helimskij az ige-töveket morfológiai környezetük szerint három csoportba osztja: 1) infinitívuszi tő, 2) tagadott tő, 3) aoristosi idő töve.

Folyamatos igéknél ez utóbbit a nomen actionis képzővel ellátott alak helyettesítheti. Egyes igéknél két vagy akár mind a három alak is egybeeshet. Ez a besorolás egy-egy alcsoportját képezi más kutatók, pl. Tereščenko által alkalmazott *mássalhangzós tő* – *magánhangzós tő* felosztásnak. Az egyes képzők és végződéses más-más tőtípushoz kapcsolódnak. (Helimskij 1994:200, 201.) Az alábbi ábrával szemléltetem a tőtípusok felosztását.

(konildi 'menni', hotəda 'megírni', tujsa 'megjönni', bilðilrsil 'inni', ɣəmsa 'megenni')

Dolgozatom további részében a most bemutatott alcsoportokra fogok hivatkozni, amikor megadom, hogy az adott képző melyik tőhöz kapcsolódik. Ez azért is szükséges, mivel a képzőkapcsolódáskor a magánhangzós tő – mássalhangzós tő felosztás kevésbé releváns.

2. A nganaszan deverbális igeképzők funkció szerinti csoportosítása

A nganaszan nyelvben igen nagy számú deverbális verbunképzővel számolhatunk. Ezek közül dolgozatomban nem mindegyiket mutatom be. Azokról a képzőkről, melyek csak ritkán fordulnak elő és jelentésük meghatározása is bizonytalan csak utalásszerűen teszek említést. Ilyen képzőkkel általában nem találtam többszörösen képzett igét, így ezeket adatszámításomban sem vettem fel. Így például nem foglalkozom a meglehetősen ritka -sa- képzővel, valamint nem tárgyalom külön a -na- képzőt sem. (Erről lásd a 3.4-es fejezetet.)

A képzőket több szempont szerint is csoportosíthatjuk. Egyrészt funkciójuk, másrészt pedig a képzőkapcsolódási sorrendben elfoglalt pozíciójuk alapján. Jelen fejezetben a funkció szerinti csoportosítást mutatom be.

1. Az igenem (genus) képzői

Ezek a képzők meghatározzák a cselekvésnek a cselekvés végzőjéhez (agens) és tárgyhöz (patiens) való viszonyát. Az agens szempontjából általában négy igenemet szokás megkülönböztetni:

aktív: a cselekvést az ige alanya végzi.

passzív: a cselekvés az ige alanyán megy végbe és általában mástól indul ki.

reflexív: a cselekvés az ige alanyán megy végbe és tőle is indul ki.

műveltető: a cselekvést az ige alanya mással végezteti (tehát a grammatikai alany és a tényleges cselekvő nem esik egybe).

A patienshez való viszony alapján két kategóriát különböztethetünk meg:

tárgyas ige és tárgyatlan ige.

Azonban az igeik tulajdonságainak további vizsgálatával, valamint a fenti két csoport kombinációjával a csoportosítás tovább árnyalható. *Károly Sándor* az igéket egy tranzitív skálán helyezte el (1967). Nála a következő kategóriák szerepelnek:

passzív (mosatik) → mediális (bemocskolódik) → aktív bennható (mászik) → reflexív (fésülködik) → reciprok (marakodik) → intranszitiv kiható (vadászik vmire) → faktitív (sétáltattat vkit vkivel) → kauzativ (sétáltat vkit) → tranzitiv (ír vmit)

A Károly-féle csoportosítás kritikájával, illetve tovább fejlesztésével többen is foglalkoztak. (H. Tóth Tibor 1996, Forgács Tamás 1991.) Ezeknek a munkáknak az ismertetésétől most eltekintek, de eredményeiket figyelembe veszem. Az ismertetett igenem csoportok nagy részét a nganaszban is megtalálhatjuk. Itt az igenemeket a következőképpen csoportosíthatjuk:

1. aktív igék:

1.1. objektális igék⁵ (ezek lehetnek képzetek és képzetlenek)

1.1.1. reflexív igék (dembilsil 'öltözködni')

1.1.2. reciprok igék (domtada 'verekedni, harcolni')

1.1.3. intranszitiv objektális igék (basuda +All. 'vadászni vmire')

1.1.4. tranzitív objektális igék

1.1.4.1. tranzitív (hotada 'megírni')

1.1.4.2. kauzatív (ḡaməptusa 'megetetni')

1.1.4.3. faktitív (hotəruptuda 'megirattatni')

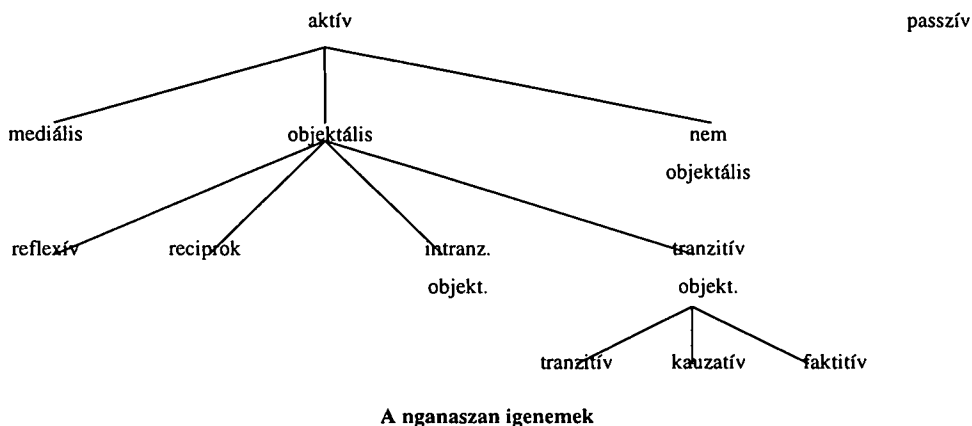
1.2. nem objektális igék (konildi 'menni')

1.3. mediális igék (karcələsa 'begöndörödik')

2. passzív igék

Ezt a felosztást a következő ábrával foglalhatjuk össze:

⁵ A szakkifejezést Forgács Tamástól vettem át. (1991)

Az igenem egyes alcsoportjában szereplő igék egy része képzett, kisebb részük pedig képzetlen.

Az aktív igék közül a transzítív objektális igék lehetnek képzettek és képzetlenek is. A faktitív és a kauzatív csoport igéi általában képzettek. Transzítív igéből előfordul képzett és képzetlen is, de meg kell jegyeznünk, hogy a képzett transzítív igék száma jelentősen nagyobb. A transzítív objektális csoport igéinek a képzői a következők:

- 1) transzítív–kauzatív képzők: -ptu/-ptil-, -tu/-til-, -ru/-ril-
- 2) permisszív–faktitív képzők: -ruptu/-rilptil-, -luptu-

A nganaszanban a reciprok igék is lehetnek képzettek, az ilyen jelentésű igék egy része képzőt vesz fel s ennek segítségével nyeri el a reciprok jelentést. A képző -ir alakú.

Tereščenko véleménye szerint a nganaszanban számolni kell egy intranszítív képzővel is: „Значительную часть словарного состава образуют производные глаголы переходной или непереходной семантики. При этом отдельные производные непереходные глаголы образованы от переходных...” (1979:223.). Erre a képzésre a következő példát hozza: düsa ‘потерять, утерять что-либо’ > dügusa ‘потеряться, заблудиться’. A példában ugyan megfigyelhető a képzés, de az általam átvizsgált anyagban máshol nem fordult elő ehhez hasonló példa. Monográfiájában (1979) az egyes képzők tárgyalásakor Tereščenko sem foglalkozik ezzel a képzési móddal többen. Ennek következtében ezt a képzési módot példák hiányában nem vizsgálom.

A nem objektális igék csoportjában találhatunk még képzett igéket, de itt a képzés nem az igenemre irányul. Dolgozatom témájába az igenemhez tartozó képzők közül még a multisubjektív/multiplikatív képzővel ellátott igék tartoznak. Ez a képző legtöbbször intranszítív alapigéhez járul: -"nar.

2. Az aspektus képzői

A nganaszan nyelv azok közé a nyelvek közé tartozik, amelyek az aspektust nemcsak szemantikailag és szintaktikailag fejezik ki, hanem morfológiailag is. Az ilyen típusú nyelveket aspektus-nyelveknek nevezzük, ezek közé tartozik például az orosz és az evenki is.

A nganaszban a képzetlen igék közül a dinamikus szituációt leírók perfektív szemléletűek, a statikus szituációt leírók pedig természetüknél fogva imperfektívek. A perfektív szemlélet a jelöletlen kategória, de természetesen pl. akcióminőség kifejezésekor jelöltté is válhat. Az imperfektivitás három különböző képzővel fejezhető ki:

1) imperfektív képző: -ntə-, -ndə-, -tə-

2) duratív képző: -guj-

3) frekventatív képző: -r-

A duratív és a frekventatív képző aspektusképző-funkciója csak másodlagos. A két képző csak bizonyos környezetben viselkedik aspektus-képzőként. A frekventatív képző még szinte minden esetben hordoz akcióminőség jelleget is, a duratív közelebb áll ahhoz, hogy teljes mértékben aspektus-képzővé váljon. Az imperfektív képző jelentése szinte már teljesen kiüresedett, akcióminőség jelleget már egyáltalán nem hordoz. Sok esetben már teljes mértékben grammatikalizálódik. E három képző komplementáris disztribúcióban áll egymással. Erről részletesebben az egyes képzőket tárgyaló fejezetekben lesz szó

3. Az akcióminőség képzői

Az ezekkel a képzőkkel ellátott igék a cselekvés, történés, létezés lefolyásának módjára utalnak. A nganaszban ige-képzők közül a következők tartoznak ebbe a csoportba:

1) habituatív: -MUMHA^C-

2) iteratív: -kə-/gə-

3) inchoatív: -lə-, -"kə-, -mə-

4) attenuatív: -ptu-/ptil-

5) temporális: -gəl-

4. A modális képzők

Az utolsó csoportba két képző tartozik. A képzőkkel ellátott igék kifejezik az alany viszonyulását a cselekvés lefolyásához.

1) volitív: -nantu-/nantil-

2) intencionális: -"han-/hian-

3. A deverbális verbumképzők jellemzése, a képzett igékkel alkotott szerkezetek

Ebben a fejezetben bemutatom a nganaszan nyelv deverbális verbumképzőit és a képzők tárgyalásához kapcsolódó általános nyelvészeti problémákat. Az egyes képzők tárgyalásakor röviden kitérek a képzett igékkel alkotott szerkezetek sajátosságaira, problematikájára.

3.1. A tranzitivitás a nganaszanban

Mielőtt áttekintenénk a nganaszan nyelv tranzitív–kauzatív képzőit, meg kell határoznunk a tranzitivitás és a kauzalitás fogalmát. *Károly Sándor* a meghatározáskor a tárgy milyenségét helyezi középpontba.

A mondatban a tárgy lehet direkt és indirekt is. Témánk szempontjából azok a mondatok érdekesek, melyek direkt tárgyat tartalmaznak. A direkt tárgyat további alcsoportokra oszthatjuk. Beszélhetünk aktív és passzív direkt tárgyról.

Ha egy mondatnak aktív direkt tárgya van, akkor kauzatív szerkezettel állunk szemben. Ebben az esetben a tárgyat mindig egy cselekvő mondat alanyává transzformálhatjuk: $S V_{tr} O \rightarrow S V_{intr}$

A fiú sétáltatja a kutyát. $\rightarrow$ A kutya sétál.

A lány eteti a madarakat. $\rightarrow$ A madarak esznek.

Ha a mondatnak passzív direkt tárgya van, akkor tranzitív szerkezetről beszélhetünk. Ebben az esetben a mondat tárgya nem cselekvő, hanem szenvedő mondat alanyává transzformálható: $S V_{tr} O \rightarrow S V_{pass}$

Kata mossza az ablakot. $\rightarrow$ Az ablak mosatik.

Károly Sándor (1967), majd később *Paul Hopper* és *Sandra Thompson* (1980) sem statikus pontnak fogta fel a tranzitivitást, hanem mindannyian egy skálán helyezték el a tranzitivitás lehetséges megvalósulásait. Ez az állásfoglalás ma már általánossá vált. A *Károly-féle* skálát a második fejezetben már bemutattam, ezért ennek megismétlésétől most eltekintek

A kauzatív szerkezetek behatárolása nem mindig problémamentes, ezért térjünk vissza ennek a fogalomnak a meghatározására.

A kauzativitás fogalmát a magyar nyelv műveltető igéinek vizsgálata kapcsán *Komlósy Aladár* a következőképpen határozza meg. Műveltető igeről beszélünk, ha a) az ige formailag -at/-et, -tat/-tet képzős; b) az alapigével jelölt eseményt egy ahhoz képest külső, új szereplőnek az eredeti szereplők valamelyikére (az ige alanyára) gyakorolt hatása váltja

ki; c) a képzett ige argumentum-struktúrája ezzel az új szereplővel bővebb az eredeti igéénél; d) az új szereplő a műveltető igét tartalmazó mondatban alanyként jelenik meg. (Komlósy 1992:442)

Példamondatok: a) ha az alapige intranzitív:

János dolgozik. → Feri dolgoztatja Jánost.

b) ha az alapige tranzitív

János levelet ír. → Feri levelet irat Jánossal.

Az utóbbi mondatban faktitív szerkezettel állunk szemben. A faktitív szerkezetek a kauzatív szerkezetek egyik alcsoportját képezik; a fogalom pontosabb meghatározását lásd a 3.1.2. fejezetben.

Ha összehasonlítjuk a Károly Sándor és a Komlósy Aladár által adott meghatározásokat, megállapíthatjuk, hogy Komlósy a műveltető szerkezetek vizsgálatakor nagyobb figyelmet szentel az ige morfológiai jegyeinek, de a végeredményt tekintve ugyanazokat a kategóriákat állítja fel, mint Károly Sándor. A későbbiekben látni fogjuk, hogy a nganaszan kauzatív és a tranzitív szerkezetek megfelelnek mindazoknak a kritériumoknak, melyeket Károly és Komlósy állítottak fel.

A világ nyelveinek kauzatív szerkezeteit *Bernard Comrie* vizsgálta (1981; 1985). Comrie kutatásaira támaszkodva a vogul nyelv műveltető szerkezeteit *Dolovai Dorottya* (1993), míg általában az uráli nyelvek ezen szerkezeteit Mikola Tibor (1995b) tekintette át. Ezen kutatások eredményeit felhasználva mutatom be a nganaszan kauzatív szerkezeteket.

A világ nyelveiben a kauzatív szituáció kifejezésének a következő lehetséges módjai vannak:

1) *Analitikus kauzatív*. Ez a szerkezet a legtöbb nyelvben előfordul pl. német *lassen*, angol *cause*, orosz *поручать, заставлять* stb. Ugyanakkor a nganaszanban erre a csoportra nem találtam példát.

2) *Lexikai kauzatív*. Ebben az esetben az alapige és a kauzatív ige szuppletív igepárt alkot. Erre a kifejezési módra szintén sok nyelvben találhatunk példát, így a nganaszanban is: magyar *meghal, megöl*; finn *kuolla, tappa*; német *sterben, töten*. A nganaszanban a *meghal – megöl* igepár nem alkot szuppletív párt. Az, hogy milyen igék alkotnak szuppletív párokat, nyelvenként változó. Szuppletív alakra a nganaszanban más ige estében találhatunk példát: *numəda* 'felébred', *kitidi* 'felébreszt'.

A lexikai kauzatív szerkezetek csoportjában tárgyalom a nganaszan tranzitív igék egy érdekes csoportját. Az igék egy szűk körében azonos tö fejezi ki a tranzitív és a visszaható alakot. Ezek ragozásakor különbség mutatkozik. Tisztán tranzitív jelentésben az ige a tárgy kifejezettségétől, illetve annak mondatbeli elhelyezkedésétől függően állhat

alanyi vagy tárgyas ragozásban. Amennyiben a mondatban van tárgy, nem kötelező a tárgyas ragozás használata. Ha az ige olyan szituációt ír le, amelyben az agens egyben patiens is, az igét mindig reflexíven kell ragozni. Ezek az igék természetesen tranzitív képzőt soha nem vehetnek fel.

ɲunüda 'gyűjteni, összegyűlni':

Tranzitív igés mondat:

(1) milɲ ɲuna"amu" ɲukəgəj ɲudaj.

mi (Pl) gyűjt-Kperf-1Pl s sok-AccPl bogyó-AccPl

'Мы собрали много ягод.' T79:194

Reflexív igés mondat:

(2) milɲ ɲuna"inü" matətə.

mi (Pl) gyűjt-Kperf-1Pl r sátor-Lat-Px2Sg

'Мы собрались в твоём чуме.' T79:194

Ebbe a csoportba tartoznak még például a következő igék:

dembisi 'öltözni, öltöztetni'

dilədi 'felemelni, felemelkedni',

kotuda 'megölni, megölni magát'⁶ ɲiði"si 'védeni, védekezni'

nöptəda 'mosni, mosakodni'

cenilmtilsil 'megtanítani, megtanulni'⁷

További példamondatok:

(3) nemilaŋku todümtu baŋkətə ɲiði"siti.

anya-Ndim borj-AccPx3Sg kutya-Abl véd-Kimp-3Sg s

'Важенка защищает своего теленка от собаки.' T79:194

(4) nemilaŋku baŋkətə ɲiði"sitiðə.

anya-Ndim kutya-Abl véd-Kimp-3Sg r

'Важенка защищается от собаки.' T79:194

Ez a jelenség nem idegen a szamojéd nyelvektől, hasonló példákat találhatunk a nyenyecben és az enyecben is:

nyenyec:эмбаць 'öltözni, öltöztetni'

ма'лась 'összegyűlni, összegyűjteni'

тондась 'befedni, elbújni'

Nyenyec példamondatok:

(5) мимандо'сер'нгока тудакoм ма'лавы'.

'По пути они собрали много грибов.' T47:212

⁶ Ez az ige tranzitív–kauzatív képzővel van ellátva. Az alapige a kuoda 'meghalni', melyet továbbképeztek. A képzés azonban mára már elhomályosult.

⁷ Szintén képzett igeről van szó, ahol a képzés már elhomályosult.

(6) тьяк ядэлявахана юрмян хибяри ма'лавьд'

'На узкой улице собралось около сотни людей.' T47:212

enyec: pəʃid K 'kru• it, kru• itsja' M95:960⁸

3) *Morfológiai kauzatív*. A kauzatív szerkezeteknek ez a típusa az agglutináló nyelvekre jellemző. A nganaszan tranzitív–kauzatív igék többsége is ebbe a csoportba tartozik. Ezeket az alábbi csoportok alapján rendszerezhetjük:

a) Az első csoport igéi az úgynevezett *tőváltós igék*. Ebben az esetben a tranzitív–kauzatív alak nem a később tárgyalandó képzőkkel hozható létre, hanem a töben megy végbe hangváltozás. Ez minden bizonnyal valamilyen elhomályosult képzőnek a nyoma. Valószínű, hogy a képzés az intranszitiv → tranzitív irányba megy végbe egy magánhangzó tartalmú képző segítségével.

kousa 'maradni valahol'

kojdi 'hagyni valamit valahol'

ηuomtasa 'жениться'

ηuomtusa 'женить' T79:222

ηüð'asa 'lőgni'

ηitidi 'felakasztani'

Ez a kifejezési mód szintén nem idegen a szamojéd nyelvektől, pl. a nyenyec nyelvben is találhatunk ilyen példákat:

хаёсь 'остаться'

хаесь 'оставить' Руг:171

уыдёсь 'висеть'

уыдась 'повесить' Руг:35, 194

b) A második csoportba kerülnek azok az igék, melyek igeképzőt tartalmaznak.

sülüda 'feléledni, gyógyulni' → sülüptüsa 'feléleszteni, gyógyítani'

nənsudi 'остановиться' → nənsuptilsil 'остановить' T79:223

ηəmsa 'megenni'

→ ηəməptusa 'megetetni'

A későbbiekben csak az ebbe a csoportba kerülő igékről és ezek képzőiről lesz szó.

3.1.1. A tranzitív–kauzatív képzők

A nganaszanban morfológiailag a tranzitív és a kauzatív igék képzése nem válik el egymástól. Mindkét típusú igét ugyanazzal a két képzővel lehet létrehozni. Ezek pedig a következők: -ru/-ril-, -lu-; -ptu/-ptil-, -tu/-til-. A két képző közül ma már csak az utóbbi a gyakori, a -rU/-lu- képző csak csekély számú példán található meg, és általában ezekben az esetekben is elhomályosult már a képzés.

Például:

⁸ Mikola Tibor enyec adataiban nem az oldalszámot, hanem a példa sorszámát adtam meg.

hinsi 'főni': hiridi 'főzni' (vö. *pi- '(durch Kochen) reifen', der. (kaus) *pirä- 'kochen' SW:123–124),

ḡənūnsa 'удивиться': ḡənerusa 'удивить' T79:223.

Mindkét alapige mediális és egy ma már elhomályosult -n- képzőt is tartalmaz. A -ptu-/ptil- képzős igéknél nem találtam ennek az elhomályosult -n- képzőnek a nyomát.

Emiatt elképzelhetőnek tartom, hogy a két tranzitív képző között funkciómegoszlás volt, amennyiben a mediális tranzitívra tételéhez az ige az -rU- képzőt vette fel. Ennek a feltevésnek a bizonyítása további kutatásokat igényelne.

A -rU-/lu képzőt Györke József a PU *-rV képzőre vezeti vissza (1934:42), míg Toivo Lehtisalo PS *-ra/ *-re-t feltételez, melyet PU *δ-re vezet vissza (1936:300; „Die folgendem sam. Beispiele mit r gehören ebenfalls hierher, falls in ihnen ursamojedisches *r auf *δ zurückgeht.“)

A -ptU-/tU- képző szintén uráli eredetű. Lehtisalo PU *-ta alakot következtet ki, míg Collinder PU *tt-t, PS *pt-t feltételez (Lehtisalo 1936:299, Collinder 1960:280).

A -ptU-/tU- képző ma is élő, produktív képző. A legtöbb képzett tárgyas igehez ennek a képzőnek valamelyik alternánsa kapcsolódik. A képző mindig az ige infinitívuszi tövéhez járul. Például:

mənəgajs 'leesni' → mənəgəjcüda 'leejteni'

sülüda 'ожить' → sülüptüsa 'оживить' T79:223.

A jelentésüknél fogva tranzitív szemantikájú igék esetében a -ptu képzővel nem tranzitív, hanem kauzatív ige képezhető, bár erre a képzésre csak kevés példát találhatunk:

ḡəmsa 'megenni' → ḡəməptusa 'megetetni'

A tranzitív–kauzatív képző általában az ige perfektív alakjához járul és az ige aspektusát nem változtatja meg. Ezért tranzitív képzővel képzett igékhez aoristos időben a -"V koaffixum segítségével kapcsolódnak a személyragok. (Lásd Nagy 1995:281, 282, valamint a 3.5.1. fejezetet.) A koaffixum hatására a ragozott alakokban a képző *u* magánhangzója *a*-ra változik (Lásd a (9) példamondatot.), az *il* hang változatlan marad. (Lásd a (9) példamondatot.)

(7) sakilrə silrkətə hundamtil"əm. (hundamtilsil 'elkülönteni')

cukor-Acc só-Abl kiválik-Vkaus-Kperf-1Sg s

'Elválasztottam (kiválogattam) a cukrot a sótól.'

A tranzitív–kauzatív képző által létrehozott alakok bemutatása után vizsgáljuk meg ezen igék mondattani viselkedését. Arról már korábban is volt szó, hogy ezek a képzők járulhatnak tranzitív és intranszitiv igékhez is. A kinduló igéket Comrie terminológiáját követve bázis igéknek fogom nevezni (1981:342).

Ha a bázis ige intranszítív, akkor a mondat szerkezetben a következő transzformáció megy végbe: $S \rightarrow \text{Obj}, V_{\text{intr}} \rightarrow V_{\text{tr}}$. Tehát a bázis ige alanya a tranzitív ige tárgya lesz. Új elemként megjelenik a kezdeményező alany (Comrienál causer). Ezt a következő mondatpárok szemléltetik:

(8) nemil tarumu"o nüogitə. (tarumusa 'elválni')

anya elválik-Kperf-3Sg s gyerek-PIAbl

'Az anya elvált a gyerekeitől.'

(9) nemil nüogitə tarumta"a. (tarumtusa 'elválasztani')

anya gyerek-PIAbl elválik-Vkaus-Kperf-3Sg s

'Elválasztotta az anyát a gyerekeitől.'

A (9) példamondatban a mondat állítmánya a tarumta"a 'elválasztotta' (tarumtusa 'elválasztani') ige, melyet a tarumusa 'elválni, szétválni' igéből a -tu- képző segítségével kapunk meg. A mondat alanyára, tehát a kezdeményező alanyra a 3Sg személyrag utal, a mondat tárgya (nemil 'anya') alany/tárgy esetben áll.

Ha a bázis ige tranzitív, akkor a következő szintaktikai változásokat figyelhetjük meg: $S \rightarrow \text{Obj}, V_{\text{tr}} \rightarrow V_{\text{kaus}}, (O \rightarrow \text{Instr})$. Sajnos olyan mondatpár nem áll rendelkezésemre, ahol a tranzitív mondat tárgya is szerepelne a kauzatív mondatban.

(10) tujsüode nil ηəməpta"am.

megérkezik-PtPast-Praet nő eszik-Vkaus-Kperf-1Sg s

'A megérkezett nőt megettettem.'

vö. (11) tujsüode nil ηəmu"o.

megérkezik-PtPast-Praet nő eszik-Kperf-3Sg s

'A megérkezett nő evett.'

A (10) példamondat bázis igéje tranzitív (ηəmsa 'megenni'). A bázis ige alanya (a kauzatív ige tárgya) alany/tárgy esetben áll, míg a kauzatív ige alanyára az 1Sg személyrag utal.

A transzformatív képző

A tranzitív–kauzatív képző összetett képzőt alkot a transzlatív képzővel:

-mtu-/ -mtil-. A képző jelentése: 'valamilyenné tesz'.

lomnajakumta"amə 'megpuhítottam'

nikəgalimtüsa 'elerőtleníteni'

māgimtüda 'megerősíteni'

Mivel ez a képző ma már összetett képzőnek számít, nem minden esetben beszélhetünk deverbális képzésről, hiszen a transzformatív képző általában névszói alapszóhoz járul. Ezeket szemléltetik például a fenti példák is. Az igék egy másik részében igei alaptőhöz vagy legalábbis vélhetően ehhez járul a transzformatív képző:

ḡədu 'látkép' → ḡəduṣil 'látszani' → ḡatumtilsil 'láthatóvá tenni'.

A transzformatív képzőt a kapcsolódási sorrend tekintetében külön nem vizsgálom. Gyakorlatilag úgy viselkedik, mint a tranzitív–kauzatív képző. Ezt a képzőt a függelékekben Vtrl-Vkaus rövidítéssel jelölöm.

Hasonló jelentéssel önállóan is előfordul a tranzitív–kauzatív képző. Ilyenkor a két képző jelentése között csak a cselekvés eredményének mértékében találhatunk különbséget.

təḡku"ptilsil 'túlságosan felerősít' (vö. təḡkəḡə 'erős')

(12) radio deli təḡku"ptil"əm.

rádió-Gen hang erő-Vkaus-Kperf-1Sg s

'Túlságosan felhangosítottam a rádiót.'

Az így képzett igék egy része reflexíven is ragozódhat, ilyenkor az igék mediális szemantikájúak: noḡhu"pta"amə 'elrontottam', noḡhu"pta"iḡə 'lefogyott' (vö. noḡho, nəḡhə 'rossz, kicsi').

Ennél a példánál igen nehéz eldönteni, hogy a képző a denominális avagy a deverbális tőhöz járult-e. A (12) példamondat arra enged következtetni, hogy alapvetően deverbális képzésről lehet szó. A təḡkəḡə 'erős' alak igei töve təḡgu-, a példamondatban pedig látszik, hogy a képző ehhez a formához járult.

3.1.2. A faktitív–permisszív képző

Faktitív mondatnak nevezzük azt a mondatot, amelyben az alany a cselekvést nem maga végzi, hanem egy másik személlyel végezteti (Károly 1967:196, Hetzron 1976:371). A *permisszív* mondat abban tér el a faktitív mondatától, hogy az alany csupán engedi a cselekvés végbemenetelét, de nem kéri vagy parancsolja azt (Hetzron 1976:371).

A faktitív és a permisszív szerkezetekben a nganaszanban az igén ugyanaz az összetett képző jelentkezik: -ruptu-/-rilptil-, -luptu-:

nililptilsil 'ожить': nililptil-nilptil-sil 'заставить кого-либо ожить, допустить, позволить, чтобы кто-либо ожил' T79:227

ɲəmsa 'съесть': ɲəm-luptu-sa 'допустить, чтобы что-то было съедено', 'заставить кого-либо съесть что-либо' T79:227

A képző mindkét eleme tranzitív képző, melyek mindegyike uráli eredetű. A képzőborkorban a két képző sorrendje nem cserélhető fel. Morfológiailag hasonló megoldást találhatunk az enyec és a nyenyec nyelvben is. A három nyelv alapján Helimskij a következő ősi északi szamojéd alakokat következtette ki:

*Rl-ptl-(>ny, ng), *ptl-Rl (>eny), ahol R = r, l (1982:109).

A képző rendkívül produktív, tranzitív, ritkábban intranszitiv igékhez is járul. A képző előtti igező megegyezik az infinitívusz tövével. Ragozás során ugyanazok a hangváltozások mennek végbe, mint amelyek a tranzitív-kauzatív képzőnél is jelentkeznek.

Az eleve tranzitív szemantikájú igék esetében a -ptu-/-ptil- képzővel a kauzatív alak képezhető, míg a faktitív szemantikájú ige a -ruptu-/-rilptil-, -luptu- képzőkkel hozható létre. Ilyen esetekben a kauzatív képző kiesik:

ɲəmsa 'megenni' ɲəməptusa 'megetetni' (kauzatív)

ɲəmluptusa 'megettetetni' (faktitív)

Az intranszitiv szemantikájú igék esetében a -ptu-/-ptil-, -ru-/-ril- tranzitív vagy kauzatív ige hoz létre. A faktitív képző előtt ilyenkor a képző nem esik ki. Meg kell jegyeznünk, hogy ezeknél az igéknél a tranzitív képzés sokszor már elhomályosult. kuoda 'meghalni' (intr.) → kotuda 'megölni' (kauz.) → koturuptuda 'megöletni'

(fakt.)

hi- hinsi 'főni' (intr.)

 hiridi 'főzni' (tr.) → hiririptidi 'főzetni' (fakt.)

konildi 'menni' (intr.) konilrilptildi 'megkérni, hogy menjen' (fakt.)

 kontuda 'vinni' (tr.) → konturuptuda 'vitetni'

(fakt.)

Példák a faktitív–permisszív képző használatára:

(13) süartətu tāmtu koturuptuda b'i" c.

barát-Lat-Px3Sg rénszarvas-AccPx3Sg megöl-Vfakt-inf megy-Kperf-3Sg s

‘Белев своему другу убить оленя, он ушёл.’ T79:228

(14) tətumə kolil koptuatətu hiriripti".

hoz-PtPass hal nővér-Lat-Px3Sg főz-Vfakt-Mimp2Sg s

‘Привезенную рыбу свою сестру сварить заставь.’ T79:228

(15) siltiil lətilrilbtilkujci huað'icu.

ő vág-Vfakt-Vdur-Kimp-3Sg s fa-Npräd-PIPx3Sg

‘Fát vágattatott magának.’

(16) siltiil hotəruptumumbatu hotüre.

ő ír-Vfakt-Vhab-Kimp-3Sg s levél-Acc

‘Általában levelet irattat.’

A faktitív szerkezetekben lehetőség nyílik az eszközlő alany, azaz az agens kifejezésére is. Ilyenkor az agenst latívuszrag jelöli (lásd a (13) és a (14) példamondatot), a bázis ige alanya, tehát a faktitív ige tárgya most is tárgy, illetve alany esetben áll. Az általam bemutatott példamondatokban a kezdeményező alany lexikailag nincs kitéve, erre ezekben a mondatokban is az igeragozás utal. A (13) példamondatban a mellékmondati b'i" c ('elment') ige ragozásából következtethetünk a kezdeményező alanyra (3Sg). Azonban a (13) példamondat 2Sg felszólító módú alakjából nem lehet következtetni a kezdeményező alany kilétére.

Sajátos szerkezeteket alkot a faktitív és a passzív képző kapcsolódása. Az ilyen mondatokban az alany állapota, tehát az a tény, hogy a cselekvés eredményesen végbement, válik hangsúlyossá. Ezekben a mondatokban nincs mód az agens kifejezésére, ugyanakkor gyakran jelentkezik a benefactivus, amit névutós szerkezet jelöl.

Az eszközlő alany latívusszal való jelölése a kauzatív szerkezetben megfelel annak a hierarchiának, melyet Comrie állított fel:

szintaktikai funkció: alany > direkt tárgy > indirekt tárgy > egyéb bővítmény

morfológiai kifejezés: Nom. > Acc. > Dat./Lat. > Instr. vagy POP

Az a tény, hogy a mondatban a direkt tárgy nem tárgy esettel van kifejezve, nem mond ellent Comrie hierarchiájának, hiszen a nganaszanban a tárgyrag használata nem kötelező. Az eszközlő alany Dat./Lat. raggal való kifejezése nem ritka jelenség az uráli nyelvekben. Ezt a jelenséget figyelhetjük meg a vogulban, a nyenyecben és a szölkupban is. (Dolovai 1993, Mikola 1995b.)

(17) caj daðetu hirilæptilril"ə.

tea POP(All)-Npräd-GenPx3Sg fő-Vfakt-Vpass-Kperf-3Sg s

'Teát főzetettek neki.' [Tea magának főzetetett.]

(18) hoðür hotærubtura" a diræktæra da.

levél ír-Vfakt-Vpass-Kperf-3Sg s igazgató-Gen POP(All)

'Megirattatták a levelet az igazgatónak.' [A levél megirattatott az igazgatónak.]

A (17) (18) mondatok eszközlő alanyának a helye kitöltetlen marad, viszont mindkét mondatban a Comrie-hierarchia utolsó pozíciója, az egyéb bővítmény jelenik meg a várakozásnak megfelelően névutós szerkezetben. A (17) példamondatban névutós névmásnak vagy visszaható névmásnak kellene állnia. Mivel a nganaszanban nincs visszaható névmás, a névmásokat pedig nem lehet ragozni, a ragozott alakok helyét a megfelelő névutó predesztináló szuffixumos és birtokos személytagos alakja foglalja el. Ez a megoldás a magyartól sem idegen: *mögöttem, mellettem*.

3.2. A passzív képző

A nganaszanban is mint több más nyelvben is, az aktív mondatok mellett megkülönböztethetünk passzív szerkezeteket is. Ezek problematikájával most részletesen nem kívánok foglalkozni, de a képző tárgyalásával kapcsolatos néhány kérdést felvetek.

A fogalom meghatározására elfogadom Hrakovszkij (1974:25) definícióját: Passzívnak minősülnek azok a szerkezetek, amelyekben az alapszerkezettől eltérően a lexikailag kifejezett konkrét szubjektum nem foglalja el az alany helyét. Az a tény, hogy a szubjektum nem foglalja el az alany helyét a következőképpen valósulhat meg:

a) – Az alany helyére az alapszerkezet más mondatrésze kerülhet: A legtöbb nyelvben és leggyakrabban más mondatrészként az alapmondat tárgya kerül az alany helyére. (Письмо отправлено.)

b) – A szerkezetben az alany helye betöltetlen marad: Amennyiben az alany helye kitöltetlen marad, ezen a helyen állhat egy formális szó (Es wird getanzt.), vagy ez a pozíció szabad is maradhat. (Письмо отправили.)

Az aktív szerkezetekből valamilyen passzív operátor segítségével hozhatjuk létre a passzív szerkezeteket. Passzív operátor lehet képző, segédszó vagy a 3Sg/3Pl igerag. A nganaszanban passzív operátorként képző áll. Ez lehet egy -ru-/-ril-, -lu- alakú képző vagy egy -mə képző. Ez utóbbi a participium passivum képzője a nganaszanban. Mivel ez a

képző nem kapcsolódik a témához, a vele alkotott szerkezetekkel most nem foglalkozom.

Ezek után vizsgáljuk meg a nganaszan -rU-, -lu- képzős passzív szerkezetek morfológiai és szemantikai jellemzőit:

ɲəməptusa 'megetetni' → ɲəməpturusa 'megetetve lenni'

huanɟkuda 'быть пьяным, опьянеть' → huanɟkurada 'находиться в состоянии опьянения' T79:228

ɲətəda 'megtalálni' → ɲətəru 'meg vannak találva'

Az így képzett igékkel alkotott mondatok kifejezik azt, hogy az alany milyen állapotban van. Az alapige lehet képzett vagy képzetlen tranzitív ige, valamint intranszitiv ige is. A képző az infinitívusz tövéhez járul.

(19) tujsüöde nil ɲabutətu ɲəməptura"a.

megjön-PIPast-Praet nő nővér-Lat-Px3Sg megeszik-Vkaus-Vpass-Kperf-3Sg s

'Приезжая женщина оказалась накормленной её сестрой.' T79:229

Ha összehasonlítjuk a (19) és a korábban bemutatott (10) példamondatot, megfigyelhetjük, hogy az utóbbi mondatban az alany állapota hangsúlyosabb.

A passzív képző uráli eredetű, Collinder és Lehtisalo is PU *l-t tételez fel (Collinder 1960:276, Lehtisalo 1936:177).

A nganaszan passzív szerkezeteket az ige morfológiája szerint alapvetően két nagy csoportba oszthatjuk:

1) Az első csoportba azok a mondatok kerülnek, melyekben az ige alanyi ragozása. Az igit számban és személyben a szemantikai funkció szerinti patienssel kell egyeztetni.

(20) casə bajmənu mələkuo tamturu"a.

óra-Gen folyamán(POP-Prol) tej [Patiens] elad-Vpass-Kperf-3Sg s

'A tejet egy óra alatt eladták.' [A tej egy óra alatt eladatott.]

(21) Hī dūðildernil tāne lümərura"a" ɲūlaðəndə.

éj közben rénszarvas-PIPx1Sg [Patiens] ijed-Vkaus-Vpass-Kperf-3Pl s farkas-Lat

'В полночь оленей испугал волк (букв. Олени-мои оказались испуганы волком).' T79:229

Mindkét példamondatban harmadik személyű igit találhatunk. A (20) mondat patiensse egyes számban áll, így az ige is egyes számú. A (21) mondat igéje és patiensse többes számú. Ebben a mondatban az agens is megjelenik latívuszragos főnév formájában.

2) A második csoportba kerülnek azok a szerkezetek, amelyek igéi a reflexív konjugáció szerint ragozódnak⁹. Az ilyen igék általában mediálisok, ugyan ritkábban, de tisztán tranzitív jellegűek is lehetnek. (Lásd a (24) példamondatot.) Az igét ebben a típusú szerkezetben is számban és személyben a patiensessel kell egyeztetni.

(22) noruda bikau" bəril" biltumtilrilmilmb'ātilndə".

összel(POP) folyó-Gen part-Pl [Patiens] kiömlik-Vtrl-Vkaus-Vpass-Vhab-Kimp-3Pl r

'Весной берега рек заливаются водой.' T79:234

(23) satəə" dengujcini kəmədürümübātandə".

róka-Pl [Patiens] csapda-PlLoc fog-Vpass-Vhab-Kimp-3Pl r

'Песцы ловятся капканами.' T79:234, T73:110

(24) tahara tolil" kəbininil" milj koturusuđünü" nandiltil.

ha lop-VAcondFut-Px1Pl mi(Pl) [Patiens] öl-Vpass-Fut-1Pl r úgy tűnik-Kimp-3Sg s

'Wenn wir anfangen zu stehlen, wird man uns, so scheint es, umbringen. KNS 161/45

A (21) és (23) mondatokban 3Pl alakú igét találhatunk, ezzel szemben a (24) mondat igéje 1Pl alakú. Tehát ebben a szerkezetben is érvényes az a szabály, hogy a grammatikai alannyal, azaz a szemantikai patiensessel kell egyeztetni az igét.

A nganaszan passzív szerkezetekben a patiensen kívül lehetőség nyílik más szemantikai funkciók jelölésére is. Az agens jelölése nem kötelező, amennyiben mégis jelölük, akkor latívuszragos főnévként jelenik meg a mondatban.

(25) ēj dūməđanķu ŋuo nāgə isüə ihütü ŋuontə tələruha"đəitə".

ej hó-Ndim-Gen isten jó van-Past van-VAcond-Px3Sg isten-Lat befed-Vpass-Vcond-3Pl r

'He, wenn der Schnee-Gott doch so gut wäre, von Gott würden (unsere Spuren) bedeckt werden.' KNS:175/287

A recipiens a passzív mondatokban is névutós szerkezettel van kifejezve. Erre példaként lásd a (17) és (18) példamondatokat a faktitív képzőt bemutató fejezetben. Az eszközt az aktív és a passzív mondatokban is lokatívuszragos főnév fejezi ki.

(26) sūrūda mou kaulərumumbatu sirtənu.

télen föld fed-Vpass-Vhab-Kimp-3Sg s hó-Loc [Instr]

'Télen a föld hóval fedett.'

A nganaszan passzív szerkezetek sajátosságait röviden a következő táblázatban foglalom össze.

⁹ Tereščenko véleménye szerint a passzív képzős igék a nganaszanban csak az alanyi ragozás szerint ragozhatók. Viszont a példaanyagot megvizsgálva meg kell állapítanunk, hogy ilyen megkötés nem létezik a nganaszanban, bár az igaz, hogy ezek az igék tárgyas ragozásban, már csak szemantikai okokból sem állhatnak.

	AKTÍV MONDAT	PASSZÍV MONDAT
AGENS	nominatívuszi főnév névmás	latívuszagos főnév
PATIENS	nominatívuszi főnév tárgy esetben álló főnév személyes névmás	nominatívuszi főnév személyes névmás
RECIPIENS	névutós főnév névutó személyragos alakja	névutós főnév névutó személyragos alakja
INSTRUM.	lokatívuszagos főnév	lokatívuszagos főnév
IGE	tő+alanyi ragozás tő+tárgyas ragozás tő+reflexív ragozás	tő+Vpass+alanyi ragozás tő+Vpass+reflexív ragozás

3.3. A reciprok képző

A nganaszan nyelvben Helimskij számon tart egy -ir- alakú reciprok képzőt is (1994:239).

Erre a képzőre csak igen kevés példát lehet találni:

kəjŋəɪrsa 'allegorikus nyelven beszélgetni' vö. kəjŋi"sa 'énekelni'

(27) na ni səbulairümi.

társ-Gen POP integet-Vec-1Du s

'друг в друга мы промахиваемся' H94:97/764

(28) nāgəi" nūə"künə nanu doðakürümi.

jó-PlGen gyerek-Ndim-GenPx1Sg POP üdvözl-Vrec-2Du

'Хорошо с моим сыночком мы приветствуем друг друга.' H94:61/350

Ennek a képzőnek a jelentkezése a reciprok események leírásakor várható, így ezt a képzőt várnánk a természetes vagy a prototipikus reciprok eseményt kifejező mondatok igéin is. Azonban az ilyen mondatokban nem feltétlenül jelentkezik a reciprok képző. Ezt a jelentést a nganaszban reflexív ragozással és névutós szerkezettel is ki lehet fejezni. Az ilyen típusú mondatokban gyakran szerepel a na 'társ' főnév birtokos személyragos alakja, mely ilyenkor 'egymást' jelentést vesz fel.

Prototipikus reciprok eseményt leíró mondat:

(29) koptua" natuŋ da kice"ptil"itə".

lány-Pl társ-GenPx3Pl POP(All) néz-Kperf-3Pl r

'A lányok egymásra néztek.'

Természetes reciprok eseményt leíró mondat:

(30) hoðətətuə" nacuŋ dəɾəbətuduə".

tanuló-Pl társ-Px3Pl köszönt-Past-3Pl s

‘A tanulók köszöntötték egymást.’

(31) somatu" domtasuo" dūraiki" nanu.

enyec-PI harcol-Past-3PI s nyenyec-GenPI POP

‘Az enyec a nyenyecekkel harcolnak.’

A példamondatok alapján tehát azt mondhatjuk, hogy a na ‘társ’ szó valamilyen alakja jelenik meg általában a reciprok jelentést leíró mondatokban. Az -ir- képző sokkal ritkábban jelentkezik, ezért a képző funkciójának vizsgálata további kutatásokat igényel. Ez a képző adatbázisomban más képzőkkel kapcsolódva egyáltalán nem fordult elő, ezért dolgozatomban további részében nem foglalkozom vele.

3.4. A multiszubjektív/multiplikatív képző

A képzővel már többen foglalkoztak, ennek ellenére funkciója nem tisztázott. Tereščenkónál a -nar- képzővel ellátott alakokat a frekventatív képzőt bemutató fejezetben találhatjuk. Erről az összetett képzőről külön nem tesz említést, habár a képzőre a legtöbb példát nála találhatjuk. A képző általában intranszitiv alapigéhez járul, ezek az igék igen gyakran helyváltoztatással kapcsolatos jelentést fejeznek ki.

A multiszubjektív és a multiplikatív név is Helimskijtől ered. Véleménye szerint a képző -"NAR alakú és az infinitívuszi tőhöz járul:

„мультисубъектив – S1'- "NAR (büü"nar- ‘вместе уходить, расходиться’ от büü- ‘уйти, отправиться’)” (1994:206). Ugyanakkor a rövidítések jegyzékében a Mult rövidítés feloldása a következő: „мультупликатив (производный глагол многонаправленного действия)” (1994:239).

A *Tajmirskij etnolingvisticskij sbornik* szövegében található példamondat talán az utóbbi állítást igazolja.

(32) təŋə sədeəmtıl", sürü sədeəmtıl" nāgəi" karə" narsudəru".

nyár út-AccPx2PI, tél út-AccPx2PI jó-GenPI megbirkózik (vmivel)-Vmult-Fut-2PI o

‘то с летней дорогой, с зимней дорогой вы хорошо справитесь.’ H94:61/345

Azonban például a (35) mondat ezt az értelmezést nem támasztja alá. Ugyanígy nem állítható az sem, hogy a -nar- képzős igék valamiféle kollektív cselekvést fejeznének ki. Ennek a (34), (35) példamondatok is ellentmondanak.

A képzővel Michael Katzschmann is foglalkozott. (1996:165–170.) Megállapítja, hogy összetett képzővel állunk szemben, melyben a -na- tag jelentése ismeretlen. A képző második, -r- alakú része frekventatív, duratív, iteratív jelentést hordoz. Katzschmann a képző pontosabb jelentésének meghatározására nem vállalkozik.

Elfogadhatónak tartom Katzschmann azon véleményét, hogy a képző második tagja az -r- frekventatív képző. Feltételezhetjük, hogy a -na- előtag szintén egy ősi, Györkénél *-n- alakban rekonstruált frekventatív képző (1934:49). Így tehát a -nar- képző két frekventatív képzőnek az összetétele. Györke a nganaszan nyelvben megtalálható másik -na- előtagú összetett képzőt (-nantu-/-nantil-) is ezzel az ősi frekventatív képzővel hozza összefüggésbe. Valószínű, hogy mindkét képző összetételekor a -na- frekventatív képző már elhomályosult.

A -nar- képző pontosabb jelentésének behatárolását nem teszik lehetővé a rendelkezésre álló példamondatok. Annyit azonban megállapíthatunk, hogy a képző legtöbbször mozgást kifejező igékhez járul, valamint ezeknek az igéknek nincsen csak -r- frekventatív képzővel képzett alakjuk. Ezek alapján feltételezem, hogy a mai nganaszban a -nar- és az -r- képzők funkciója nem tér el egymástól.

Tereščenkónál a mondatokban sokszor szerepel a 'mindig' időhatározószó. Saját gyűjtésemben inkább a 'néha' jelentés társul a multiplikatív képzővel képzett alakokhoz. Ugyanakkor a Helimskij által feltételezett multiszubjektív vagy a multiplikatív jelentést sem Tereščenko anyagán, sem saját anyagomon nem tudom meggyőzően szemléltetni.

(33) kəhil" huötə derilmnaril" daditinə.

fajdkakas idő-Lat belekerül-Vmult-3Pl s csapda-PlLoc-Px1Sg

'Куропатки всегда попадают в мои силки.' T79:243

(34) mənə hüötə kou"narkətum nagətətu.

én idő-Lat lemarad-Vmult-Viter-Kimp-1Sg s POP-Abl-Px3Sg

'Я всегда отставал от него.' T79:200

(35) desilmə bü"naru gorodəgətə.

apa-Px1Sg elutazik-Vmult-3Sg s város-Abl

'Apám néha elutazik a városból.'

(36) helilnil tā" tu"naru" maðu" da.

néha rén-Pl jön-Vmult-3Pl s sátor-GenPl POP

'A rének néha a sátrakhoz jönnek.'

A fenti példamondatok alátámasztják a frekventatív jelentést. Mivel a képző második tagja az -r- frekventatív képző, az ige mindenképpen imperfektív aspektusú lesz. Az imperfektív igék koaffixumának és a frekventatív képzőnek kapcsolódását az 3.5.1. fejezetben tárgyalom.

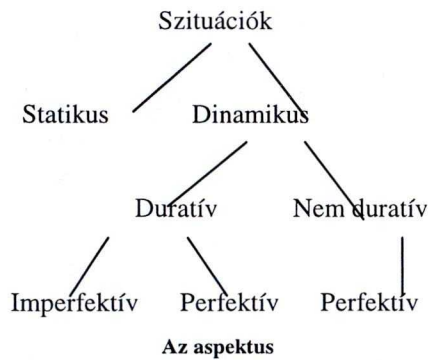
3.5. Az aspektus

Mielőtt a nganaszan nyelv aspektusképzőivel foglalkoznék, néhány szót kell ejtenem magáról az aspektus fogalmáról. E téma már régóta a nyelvészet kedvelt kutatási területe, ennek ellenére nincs egységes vélemény az aspektus fogalmáról, valamint az e témakörben használt terminológia is igen változatos. Dolgozatomban a *Kiefer Ferenc* (1983), valamint Bernard Comrie (1976a) által használt fogalmakkal és terminológiával dolgozom.

Mindketten hangsúlyozzák, hogy az aspektus jelentéstani oppozíció. Az aspektus meghatározására elfogadom a Kiefer által adott aspektus-definíciót, miszerint *az aspektus a szituációk belső időstruktúrája* (1983:149). A definíció értelmezéséhez kétféle szituáció megkülönböztetése válik szükségessé: a statikus és a dinamikus.

A statikus szituációk olyan szituációk, melyek legfőbb jellemzője, hogy nem változik, emiatt tipikusan statikus igékkel írhatók le. Ilyen igék például a következők: tud, hisz, lát, szeret, akar stb. Ezek az igék a legtöbb nyelvben képzetlenek, primér igék. A dinamikus szituációkat cselekvések, folyamatok, események, eredmények bekövetkezése jellemzi. Ez a szituáció tehát olyan igékkel írható le, melyek e kategóriák valamelyikét fejezik ki. Például: olvas, fut, eszik, elolvas, befut, megesszik stb. Ugyanakkor léteznek olyan mondatok, melyekben az ige eleve meghatározza a mondat aspektusát: *Elolvastam a könyvet.* vagy *Tegnap egy könyvet olvastam.* Néhány nyelvben az aspektus kifejezése nagy mértékben grammatikalizálódott. Ebben az esetben nem csak mondataspektusról, hanem igeaspektusról is beszélhetünk: „Az igeaspektus az ige lexikailag meghatározott (temporális) jelentésének hozzájárulása a mondat aspektuális értékéhez.” (Kiefer 1996a:258.) Azokat a nyelveket, melyekben nagy szerepet játszik a morfológiai kifejezett aspektus *aspektusnyelveknek* nevezzük. Ezek közé tartoznak például a szláv nyelvek és a nganaszan is.

Láttuk, hogy az aspektust csak oppozícióban lehet értelmezni, a fenti definícióból pedig következik, hogy ez az oppozíció csak akkor jöhet létre, ha ennek tagjai időstruktúrájukban különböznek (Kiefer 1983:162). A statikus és dinamikus szituáció nem alkot ilyen oppozíciót. Statikus szituáció esetén az imperfektív–perfektív oppozíciónak nincs is értelme. Kiefer meggondolásai alapján a következő ábrával lehet szemléltetni az aspektusbeli oppozíció értelmezési tartományát:

Megállapíthatjuk, hogy az aspektusfogalom két legfontosabb terminusa az imperfektivitás és a perfektivitás. Az imperfektív szituációk időstruktúrája felbontható diszkrét egységekre, a perfektív szituációé azonban nem (Kiefer 1983:150).

Itt kell megjegyezni, hogy egyes munkákban az aspektus kategória vizsgálatakor nem két, hanem több alapkategóriát találunk. Így például *Fabó Kinga* (1985) iteratív aspektussal is számol. Fabó aspektus-definíciója szerint¹⁰ az iteratív és nem iteratív kategóriák oppozíciója is aspektusbeli. Más munkákban ezt a terminust az akciómínőség kifejezésére használják, a továbbiakban én is ilyen jelentésben használom ezt a terminust.

Az aspektus vizsgálatakor meg szokták különböztetni az eseményaspektust és a fázisaspektust. Eseményaspektusról akkor beszélünk, ha az igepárok eseménytípusokat különböztetnek meg. Ezzel szemben a fázisaspektus igepárjai ugyanannak az eseménynek két fázisát fejezik ki. Például orosz: выпить – выпивать ‘kiinni’, научить – научать ‘tanítani’. Az imperfektív ige a folyamatot hangsúlyozza, míg a perfektív párja ennek eredményét. A szláv nyelvekkel foglalkozó munkák általában csak a fázisaspektust szokták aspektusként elfogadni. Való igaz, hogy tisztán aspektuális különbségről csak a fázisaspektus esetében beszélhetünk, az eseményaspektus kifejezésekor az akciómínőség és az aspektus rendszerint keveredik. A nyelvekben gyakoribb az eseményaspektus kifejezésének a képessége, mint a fázisaspektusé. Azonban a fázisaspektust kifejezni képes nyelvekben is mindig létezik az eseményaspektus kategóriája.

3.5.1. Az aoristosi idő a nganaszanban

A nganaszanban megvalósuló aspektusrendszer megértéséhez elengedhetetlen áttekinteni e nyelvben az igeidő kifejezésének a módját. Ebben a fejezetben a múlt és a jövő idő

¹⁰ „nem-deiktikus időkategóriák olyan oppozíciója, amely kizárólag a belső időszerkezetek különbségén nyugszik” (1985:130)

kérdésével nem foglalkozom, mivel ezek morfológiai és jelentéstani szempontból is problémamentesek.

A szamojéd nyelvekben ismeretes az aoristosi vagy más néven neutrális idő fogalma.¹¹ Ebben az időkategóriában az ige aspektusa határozza meg az ige vagy a mondat időbeli vonatkozását. Perfektív aspektusú igék jelentése múlt idő értékű lesz, míg az imperfektív jelentésű igék jelen idő értékűek.

nyenyec: nūs: nū-wa" 'állunk', māns : mā 'mondta'

szölkup: amilr̥qo: amilr̥nak 'falatozom', tūqo: tūjak 'megjöttem'

nganaszan: hoḍet̥sa: hoḍet̥atum 'írok', t̥atuda: t̥aḍa"am 'adtam'

Megfigyelhetjük, hogy a nganaszanban perfektív és imperfektív ige esetén is kapcsolóelemekkel járul az igerag a tőhöz. Ilyen kapcsolóelemek ismeretesek a többi szamojéd nyelvben is. A nyenyecben a gégezárhangra végződő tőhöz -ŋa- elemmel kapcsolódnak a személyragok (m̥iŋam" 'megyek'), míg a szölkupban a magánhangzós tövekhez -ŋa-/0-, a mássalhangzós tövekhez -n-/t- kapcsolóelem segítségével. (Lásd a fenti példákat.) Ugyanakkor a nganaszan kapcsolóelemek viselkedése eltér a szölkupban és a nyenyecben megvalósuló megoldástól. A nganaszanban a kapcsolóelemek kiválasztását nem a tő határozza meg, hanem az ige aspektusértéke. Így a nganaszanban két eltérő koaffixum létezik. A perfektív aspektusú igékhez a -"V- kapcsolódik, amelynek a magánhangzója leggyakrabban -ə/ -a: hoḍet̥a 'leírni': hoḍü-"ə-m 'leírtam (éppen most)'. Az imperfektív aspektusú igékhez az -NTU- (-ntil-, -ndil-, -ntu-, -tu-, -til-, -tū-, -ti-, -cū-) kapcsolódik: hoḍet̥sa 'írni': hoḍet̥a-tu-m 'írok'.

A két formáns sosem jelenik meg az infinitívuszon, valamint egymást is kizárják, tehát egyszerre ugyanazon az ige-tőn nem jelentkeznek. Valamint nem kapcsolódhatnak ugyanahhoz az ige-tőhöz sem. (Tehát nem létezhet *hoḍet̥a"am* és *hoḍet̥atum* alak.) Ez alól csak a kettős aspektusú tövek képeznek kivételt. (Erről lásd a 3.5.2. fejezetet.)

A koaffixumok szerepét magyarázhatjuk azzal is, hogy redundáns módon kétszer jelölik az ige aspektusát. Egyrészt a tőigék magukban hordozzák a befejezettséget, amit aoristosi (neutrális) időben újra jelölnek egy formánssal (-"V-). Ugyanez történik a folyamatos igékkel is. A befejezett tőigéből képző segítségével folyamatosat hoznak létre, majd a folyamatosságot újra jelölik egy formánssal (-NTU-). Ez a magyarázat számomra kevésbé valószínű.

¹¹ A neutrális idő uráli nyelvekre vonatkozó jellegzetességeire nem kívánok kitérni, ezzel Rédei Károly foglalkozott (Rédei 1984).

Egy másik lehetséges magyarázat, hogy újabb időjelekkel állunk szemben. *Kazys Labanauskas* véleménye szerint (1975a) a nganaszan nyelvben fel kell tételezni egy jelölt jelen időt is, amelynek a jelentése a szövegösszefüggéstől függően lehet aktuális, illetve nem aktuális jelen. A jelen idő jele egy *-t-* elem, melynek a következő alternánsai lehetnek: *-tu-*, *-til-*, *-ti-*, *-tü-*, *-cü-*, *-ntu-*, *-ndu-*, *-ndil-*. Tehát a fentebb *-NTU-* koaffixumnak nevezett formáns. Azokban az esetekben, amikor a töben egy *-r-* elem szerepel, a jelen idő jelének *t*-je kiesik: *tu"narum < tu"nartum* 'ich komme'. Ezt a szabályt *Helimskij* is megfogalmazza a nganaszan morfológiát tárgyaló munkájában: *t(→) 0/r_* (1984:202). *Labanauskas* szerint a jelen idő jele a tagadó igén is jelentkezik. Az imperfektív képző és a *Labanauska* által jelen idő jelének minősített elem valószínűleg egy töről származnak. Ugyanezzel a kérdéskörrel *Mikola Tibor* is foglalkozott (1996:162–165). *Mikola* megállapítja, hogy mind az imperfektív képző (*-ntə-*), mind a jelen idő jele (*-NTU-*) a protoszamojéd **-NTV-* frekventatív képző folytatása. Ezzel magyarázható az a jelenség is, hogy a frekventatív képző (*-R-*) után nem jelentkezik az *-NTU-*, hiszen ebben az esetben a jelen idő szerepét az *-R-* alakú frekventatív képző veszi át.

A *-"V-* formánst *Labanauskas* szintén időjelnek minősíti (1975b). Véleménye szerint olyan múlt idejű cselekvést jelöl, mely a közelmúltban zajlott le és hatása a jelenre is kihat (*perfectum*). Ősi alakjának egy **-tV-* hangkapcsolatot feltételez. Tagadáskor ez az időjel máshogy viselkedik. A tagadó igén nem jelentkezik, helyette *-nt-* alak fordul elő (amely egyező alakú a jelen idő jelével). *Labanauskas* szerint a nganaszanban valamikor létezett egy aoristosi idő, melynek a jele **(C)tV-* lehetett (1975b:198). Az egykori aoristosból két idő alakult ki: a jelen és a *perfectum*. Ez a magyarázat számomra azt jelenti, hogy a nganaszanban bizonyos igeidők használata korlátozott, miszerint az imperfektív aspektusú igék nem vehetik fel a *perfectum* jelét, míg a perfektív igék a jelen idő jelét.

Igeidő	Használati köre
múlt idő	bármely ige
perfectum	perfektív ige
jelen idő	imperfektív ige
jövő idő	bármely ige

Labanauskas magyarázatában meglehetősen furcsának találom, hogy a tagadó ige perfectumának jele megegyezne a jelen idő jelével. A tagadó ige az igeidőket¹² a következőképpen fejezhetné ki: múlt idő: nisləm 'én nem', perfectum: nindilm 'én nem', jelen idő: nindilm 'én nem', jövő idő: nisləəm 'én nem fogok'. Vizsgáljunk meg egy másik igét is (kotuda 'megölni'): múlt idő: kotudüöm 'megöltem', perfectum: kođa'am 'megöltem', jelen idő: *kotutum, de van kođutandum '(meg)ölöm', jövő idő: kođusuđəm 'meg fogom ölni'. A kotuda 'megölni' esetében láthatjuk, hogy a jelen idő előtt egy képzőnek kell jelentkeznie ahhoz, hogy ez az időjel kapcsolódhasson az igehez. A tagadó ige nindilm alakját én nem nyilvánítom perfectumnak. Ezt az igét statikus szituációt kifejező igeinek tartom. A nganaszan aspektus tárgyalásánál még lesz szó arról, hogy a nganaszanban a statikus szituációkat leíró igeik morfológiailag úgy viselkednek, mint az imperfektív igeik, tehát az ezekhez járuló koaffixumot veszik fel.

A kérdéses elemek magyarázatát e dolgozat keretei között függőben hagyva, mint a nganaszan igeik egyik sajátosságát tarthatjuk számon, hogy az imperfektív és a perfektív igeik eltérő koaffixumokkal kapcsolják magukhoz a személyragokat (Nagy 1995:280–282).

A múlt idő és a jövő idő jelét mind az imperfektív, mind a perfektív igeik felvehetik. Az időjelekhez a személyragok koaffixum nélkül kapcsolódnak. Ugyanez a helyzet a módjelek esetében is.

3.5.2. A nganaszan igeik aspektusa

Ezek után vizsgáljuk meg a nganaszan igeitővek aspektusát! Az igeiket elsődlegesen két nagy csoportba oszthatjuk. Vannak olyan igeik, amelyek az aspektus szempontjából értelmezhetők, míg más igeik nem. Ez utóbbi csoport igeinek aspektusáról nincs értelme beszélni, mivel ezek nem dinamikus szituációt írnak le, így ezek szemantikailag nem értelmezhetők a perfektív–imperfektív korrelációban. Azonban a nganaszanban a statikus szituációt kifejező igeik formailag úgy viselkednek, mint az imperfektív igeik, ragozásuk során az imperfektív igeikhez járuló koaffixumot veszik fel. Ebbe a csoportba kerülnek például azok az igeik, melyek valamilyen tulajdonság meglétét vagy hiányát fejezik ki:

ŋəḁusil 'látszódni' isa 'lenni'

nəŋhuda 'rossznak lenni' nantildi 'hasonlónak lenni vmihez'

¹² Tagadáskor a módjelek és az időjelek a tagadó igein, míg a képzők általában a főigén jelentkeznek, habár találhatunk olyan példát is, amikor a tagadó ige is képzett.

tasüsa 'keserűnek lenni' nisil tagadó ige stb.

(37) kouðu ɲəðutil.

Nap-Px3Sg látszik-Kimp-3Sg s

'Látszik a Nap.'

(38) kofera tasütü.

kávė-Px2Sg keserű-Kimp-3Sg s

'Keserű a kávé.'

Számon tarthatunk néhány olyan igét is, melyek ugyan állapotokat írnak le, azonban képzetek. Bázisigékük mindig egy, az állapotváltozást leíró ige.

ɲomtəsa 'leülni' → ɲomtüsa 'ülni'

bənəda 'lepihenni' → bənüda 'pihenni'

nənsudi 'meg/felállni' → nəndisil 'állni'

kuntuda 'elaludni' → kunduasa 'aludni'

A képzés egy ma már nem produktív -u/-ü képző segítségével mehetett végbe.

Számolnunk kell a nganaszanban olyan cselekvést kifejező igékkel is, melyeknek kiinduló töve imperfektív. Ezeknek az igéknek nincsen fázisaspektusbeli párjuk, de az eseményaspektust kifejező pár megalkotható. Ilyen igék például a következők:

basuda 'vadászni' ɲusildi 'csinálni' ɲojbəusa 'dolgozni'

hidisi 'nevetni' dörəda 'sírni' soruda 'esni' (eső)

(39) bənde dalilmənıl torəuda mılɲ ɲusiltımlıl" mēndadej koruðəj.

egész-Gen nap-Prol dolgozni-inf mi (Pl) csinál-Kimp-1Pl s új-AccPl ház-AccPl

'Работая целый день, мы строим новые дома.' T79:199

Imperfektív tövűek általában az érzelmi, akaratí vagy fiziológiai állapotot és az érzékelést kifejező igék is: nilildi 'élni', kərbuda 'akarni'.

(40) tahara nerəptə matənıl nilıltil", nilılbiaðıl": ɲarka, ɲül'aðə, bintisi.

tehát első sátor-Loc él-Kimp-3Pl s, él-Minfr-3Pl s: medve, farkas, rozsomák

'Also im ersten Zelt leben, so scheint es: ein Bär, ein Wolf und ein Vielfraß.'

KNS:159/10

(41) biarəmilndə kərbutu.

nyílás akar-Kimp-3Sg s

'Ablakot akar nyitni.'

Az állapotigékből és az imperfektív cselekvést kifejező igékből is lehet befejezett igét képezni, ilyenkor azonban nem tisztán imperfektív–perfektív igepárok jönnek létre, hiszen a képzett ige jelentése is módosul. Megváltozik tehát az ige akcióminősége:

kərbuda 'хотеть' kərbuləsa 'захотеть' T79:243

dörəda 'плакать' dörələsa 'заплакать' T79:243

A fenti két igében az inchoativitás és a momentán jelleg jelentkezik az aspektus kifejezése mellett.

Az imperfektív tövű igék csoportjába tartozik néhány olyan ige is, amelyik történetileg tartalmaz egy -r- elemű képzőt is:

səṇürsa 'смотреть' T79:276 *səṇə- SW:133

hursil 'искать' T79:244 *pe-, *pö- (ng) SW:119

Az ősi alakok világosan mutatják, hogy az -r- nem tartozik a tőhöz. Ez az -r- képző a frekventatív képző lehet, de a képzés mára már elhomályosult. Az ilyen igék egy részének a töve is passzív már, csak képzett alakjaik léteznek:

hüörsa 'fűjni' hüöləsa 'fűjni kezdeni'

ṇusīrsi 'mozogni' ṇusiləsi 'megmozdulni'

bigirsi 'kinézni' bigiləsil 'kinézni'

Az imperfektív tövű igékhez tartozik néhány olyan ige is, amely névszóból egy -r- képző segítségével képezhető. Ezek az igék általában cselekvést fejeznek ki:

laṇü: laṇürsa 'kiabálni' sani: sanirsa 'játszani'

siltəbil: siltəbilrsil 'mesélni' bəli: bəlirsa 'üvölteni'

Ezeknél az igéknél felmerülhet a kérdés, hogy valóban névszóból képzettek-e, vagy az igei tőhöz járuló frekventatív képzőt láthatjuk-e az -r- képzőben. Képző nélküli alakot egyetlen esetben sem sikerült találnom, de pl. a játszani igét Janhunen a következőképpen rekonstruálja: *sänâ- 'spielen' SW:137. Ha igei alaknak fogjuk fel ezeket az igéket, akkor ezt a csoportot besorolhatjuk az elhomályosult tövű igékhez. Mindkét csoportban természetes az ige imperfektív volta, hiszen a frekventatív képző miatt az ige nem lehet perfektív szemléletű.

Az aspektus szempontjából a többi ige aspektuspárokat alkot. Ezeket az igéket 3 csoportba oszthatjuk.

1) *Kettős aspektusú tövek.* Nem sok ilyen igét találhatunk a nganaszanban. Ezeken az igéken ugyanahhoz a tőhöz mindkét koaffixum kapcsolódhat. Az aspektusnak nincs morfológiaileg kifejezett jele.

huanjkuda: huanjku"am 'részeg voltam' huanjkutum 'részeg vagyok'

munuda: munu"om 'mondtam' mununtum 'mondom'

sojbusa: sojbu"o 'hallatszott' sojbutu 'hallatszik'

(42) tətirə tahara kounderilmiltində nandiltıl, tahara mırəjma" sojbu"o", nenamagitə.

ez-Px2Sg hát dél-Vtrl-PtPraes-Lat-túnik-Kimp-3Sg s, akkor lépés-Pl hallatszik-Kperf-3Pl s, szomszéd-PIAbl

‘Als es Mittag geworden war, ertönen Schritte vom Nachbarn’ KNS:166/135

(43) kurəguj kərilgəli kunsilmənıl damuoðu, kərilgəli tagə sojbutu.

sőt megálló-Gen POP(belső-Prol) hang-Px3Sg, megálló innen hangzk-Kimp-3Sg s

‘Seine Stimme ist sogar über zehn Kilometer, über zehn Kilometer von hier hörbar.’

KNS:177/304

2) *Tőváltós igék.* Ezek az igék a tövégi magánhangzó vagy mássalhangzó megváltozásával képezik az aspektuspárjukat. (Tereščenko 1979:239.) Feltételezhetjük, hogy ebben az esetben egy magánhangzó tartalmú képző nyomai jelentkeznek a töben.

nganaszan ige	jelentés	forrás
kotuda → kotəda	убить → убивать	T79:239
k'itidi → k'itəda	разбудить → будить	T79:244, 239
ηətəda → ηəðüsa	найти → находить	T79:239
ηitidi → ηitəda	повесить → вешать	T79:177
ləptəbasa → ləptəbüsa	возвратиться → возвращаться	T79:178

A töváltós igék

Részletesebben a fenti két csoport igéivel e dolgozat keretei között nem foglalkozom.

3) *Morfológiailag kifejezett fázisaszpektus.* Az igepárokban a jelöletlen kategória a perfektív aspektus, tisztán perfektív, akcióminőség-jelentés nélküli képzőkkel a nganaszanban nem számolhatunk, míg az imperfektív aspektust 3 képző segítségével lehet jelölni. Ezek a képzők egyfajta rendszert alkotnak, melyre abból következtethetünk, hogy komplementáris disztribúcióban állnak egymással. (Erről bővebben lásd az egyes képzőknél.) Szibéria más nyelveiben is szerepel jelöletlen kategóriaként a perfektív aspektus. A jelenség megfigyelhető a tunguz nyelvekben, például az evenben és az evenkiben is.

evenki: dukū•m ‘ich schreibe (hin), schrieb (hin)’

dukū•ða-am ‘ich schreibe, ich bin (war) am schreiben’

(Pusztay 1977)

3.5.2.1. Az imperfektív képző

A nganaszan nyelvben a legáltalánosabb aspektusképzőnek az -ntə-/ -ndə-/ -tə- képző tekinthető. A képző alakja a tö fonetikai sajátosságaitól függ. Kiindulási formája az -NTə- alak, mely a ritmikai gradáció, a szótag-gradáció és a nunnáció hatására módosulhat: -tə-, -ndə- alakban is jelentkezhet. Az imperfektív képző az infinitívuszi tőhöz járul, de a magánhangzós tő a szótag-gradáció gyenge fokában áll. A képző meglehetősen produktív, járulhat képzett és képzetlen tövekhez is. Uráli eredetű, Györke, Lehtisalo és Collinder is PU *-ntV-/ -ndV- alakot feltételez. (Lehtisalo 1936:305, Györke 1934:54, Collinder 1960:277–278).

Az ige fő funkciója az ige imperfektívvé tétele:

bətuda → bəđutəsa 'вырастить – выращивать' T79:238

cīdi → cītəsi 'elmenni' (perfektív – imperfektív)

kamtəda → kamtətəsa 'закоптить – коптить шкуру' T79:238

mīsi → mītədi 'adni' (perfektív – imperfektív)

Példamondatok:

(44) dəđi"mītətil".

leesik-Vimp-Kimp-3Pl s

'Sie fallen runter.' KNS:177/317

vö. (45) tahara ŋamaj satəraŋku ŋülađa" a suŋhil"ə ni nenaca" amənil deđi" mīdə"ə.

hát másik róka-Ndim farkas-Naug-Gen nyak-Gen POP nagy-Prol leesik-Kperf-3Sg s

'Der andere, das Polarfüchschchen stürzte stark auf den Nacken des Wolfes.'

KNS:179/345

Meglehetősen gyakran fordul elő ez a képző a transzlatív (-m-) képző után. A transzlatív képzős igék perfektívek, így imperfektívvé tételükhöz aspektusképző felvétele szükséges.

dabakü-m-sa → dabakü-m-tə-sa 'статья – становиться красным' T79:239:

(46) tu hekəgəgətə horəđu dabakümtətu.

tüz-Gen forróság-Abl arc-Px3Sg piros-Vtrl-Vimp-Kimp-3Sg s

'От жара огня лицо у него становится красным.' T79:239

ŋətu-m-sil → ŋətu-m-tə-sil 'láthatóvá válni'

(47) dalil hejbilmī"ə.

nap/idő meleg-Vtrl-Kperf-3Sg s

‘Felmelegedett az idő.’

vö. (48) bil" hejbilmtətil.

víz meleg-Vtrl-Vimp-Kimp-3Sg s

‘Melegszik a víz.’

A képzőnek az aspektus kifejezésén kívül más funkciója is van. Ismeretes, hogy az időjelek és a módjelek a nganaszanban nem kapcsolódhatnak egymáshoz. Az eltérő idejű módokat eltérő szuffixumok jelölik. Ilyen szerepben megjelent már az imperfektív képző is, mivel a jövő idejű kérdő mód összetett jelének egyik tagját alkotja: -tənu/-tənil.

(Lásd Helimskij 1994:218.)¹³

(49) əməmtə kurədimənu melilδətənilmə?

ez-AccPx2Sg hogy-Prol csinál-MinterFut-1Sg o

‘Это как я сделаю?’ T79:174

(50) kuredi kərsu ŋusiltənilm?

milyen dolog csinál-MinterFut-1Sg s

‘Какое дело я буду делать?’ H94:33/33

Az imperfektív képző összetett képzőnek is a tagja (inceptív). Ezt a képzőt a 3.6.5. fejezetben mutatom be.

3.4.2.2. A duratív képző

A duratív képző aspektusképzőként való használata korlátozottabb az imperfektív képzőénél. Ez a képző jelentősen előrehaladt az aspektusképzővé válás útján. Olyan példákat, ahol a képző előtt nem áll más képző alig találhatunk, szinte csak olyan példák vannak, ahol a -guj- képzőt vagy egy elhomályosult vagy egy produktív képző előzi meg.

(51) ŋulaδə tundilm tandarkucü.

farkas róka-Acc kerget-Vdur-Kimp-3Sg s

‘Волк гонится за лисицей.’ T79:191

A fenti példamondatban a duratív képző előtt a frekventatív képző áll, de a képzés mára már minden bizonnyal elhomályosult.

¹³ Tereščenkónál a jövő idejű kérdő mód jele a -süδə. Ez csak az időjel ə magánhangzójának a hosszúságában tér el a jövő idő kijelentő módban megjelenő jelétől:

tuj्सüδəṁ ‘приду ли я?’ tuj्सüδəṁ ‘приду-я’ T79:211

Sem más forrásokban, sem saját anyagomban nem találtam példát a jövő idejű kérdő mód Tereščenkónál használatos alakjára.

Lehtisalo a képzőt uráli eredetűnek tartja: PU *k-ra vezeti vissza (1936:358). A képző az infinitívuszi tőhöz járul. Az adatok alapján megállapíthatjuk, hogy a duratív képző akkor funkcionál aspektusképzőként, ha az előtte álló képző -PTU-/-TU-ra végződik. Ilyen képző a tranzitív–kauzatív, a faktitív–permisszív és az attenuatív képző:

(52) nemilptil"amə bilndəptilgujmilmb'atil tukildej ɲonə tansənu" rubakəj.

feleség-Px1Sg vasal-Vkaus-Vdur-Vhab-Kimp-3Sg s fehérnemű-AccPl és család-GenPx1Pl ing-AccPl

‘Моя жена гладит белье и рубашки всей семьи.’ JN:17

(53) siltil lətilrilbtilkujci huaδ'icu.

ő vág-Vfakt-Vdur-3Sg s fa-Npräd-PlPx3Sg

‘Fát vágatott magának.’

sakəptusa – sakəptugjsa ‘прикусить – прикусывать’ T79:248

Azoknál a tárgyas igéknél, amelyeken az imperfektív képző előtt -r- elemű tranzitív képző áll, az imperfektív képző szerepét továbbra is az -NTə- képző tölti be. Az alábbiakban néhány Castrén által gyűjtött és mai alakon szemléltetem, miként váltotta fel a -guj- képző az -ntə képzőt. Castrén anyagában találhatunk olyan igéket is, amelyek mindkét képzővel ellátott alakban is szerepelnek. Az egyik duratív, míg a másik imperfektív képzős. Ez a jelenség arra enged következtetni, hogy Castrén idején a duratív képzőnek még nem pusztán aspektusképző funkciója volt:

bedebtendatema ‘tränken’ C55:69, bedebteguitema ‘tränken’ C55:69 mai alak: bilðilptilgucij ‘itatsz’

(54) bənudüodej tənə¹⁴ bilðilptilgucij.

fáradt-PtPast-Praet-AccPl rénszarvas-AccPlPx1Sg iszik-Vkaus-Vdur-2Sg s

‘Уставших оленей пойшь.’ MU:12

kande"btendatema ‘zum Erfrieren bringen’ C55:47, mai alakban: kəndilptilgujsi

‘замораживать’ T79:240

Tehát megállapíthatjuk, hogy bizonyos igitípusokban a -guj- képző átveszi az -ntə- aspektusképző szerepét, valamint hogy itt egyfajta komplementáris disztribúció van kialakulóban. E fejlődés oka talán az lehet, hogy a nyelv kerülni akarja a t-t tartalmazó toldalékok halmozását.

¹⁴ tənə alak kellene

3.5.2.3. A frekventatív képző

A harmadik folyamatos aspektust kifejező képző a frekventatív. Meg kell jegyeznünk, hogy az aspektus kifejezése mellett a frekventatív képző esetében szinte minden esetben érvényesül az akcióminőség kifejezése is. Tehát ebben az esetben csak eseményaspektus kifejezéséről beszélhetünk. Néhány ige esetében szorul csak háttérbe a frekventatív jelentés. Emiatt ezt a képzőt csak megkötésekkel tarthatjuk aspektusképzőnek.

Az -ntə- imperfektív képző és a frekventatív képző kizárják egymást: Mai adatokban a két képző nem jelenik meg ugyanazon az igin; azoknak az igéknek, amelyek folyamatos párjukat a frekventatív képzővel képezik, nincs olyan folyamatos párjuk, amely az imperfektív képzővel lenne képezve: a ɲəmsa 'megenni' ige folyamatos párja a ɲəmersa 'enni', a ɲəmtəsa alak agrammatikus.

A két képző (frekventatív, imperfektív) nem kapcsolódnak egymáshoz. Erre a kapcsolódási sorrendre szintén csak Castrén adataiból lehet néhány példát hozni. A mai nyelvben nem fordul elő.

bedertandum 'trinken' C55:69 vö. bede"am 'trinken' C55:69

ɲamurtandum 'essen' C55:44 vö. ɲəmsa 'megenni'

sanirtandum 'spielen' C55:65 vö. *sänə- 'spielen' SW:137

A frekventatív képző a duratív képzővel sem kapcsolódhat. Erre a kapcsolódásra még Castrénnál sem találhatunk példát.

A frekventatív képzővel ellátott ige a cselekvés, illetve folyamat rendszertelen ismétlődését fejezi ki. Az ige által leírt cselekvés egy időkeretre vonatkozik, melyen belül többször megismétlődik. A magyarban ilyen igealak a *tapogat*, *nyalogat*, a finnben a *heilua* 'leng', *koputtaa* 'kopogtat' stb.

A képző uráli eredetű: PU *r-re vezethető vissza (Lehtisalo 1936:190, Collinder 1960:279).

A frekventatív képző a befejezett ige aoristosi tövéhez járul: ɲəmsa: ɲəmu"o, tő: ɲəmu-, frekventatív képzős alak: ɲəmersa.

mənəgəjsa → mənəgəirsa 'leesik'

dinəruoda → dinərürsa 'grimaszt vág':

(55) təti satəraŋku ɲonə ɲanuo hिल्सिल्, ɲonə bəla"cusa – bənsə ɲanuo dinərirü.

ez sarki róka-Ndim megint tényleg megijed-inf, megint dühös lesz-inf – egész tényleg grimaszt vág-Vfrek-3Sg s

‘Dies Polarfüchsen sich noch fürchtend, sich noch ärgernd – es (das Ganze) macht tatsächlich Grimassen.’ KNS:172/237

A példamondatból megfigyelhető, hogy az -NTU- koaffixum nem jelentkezik a frekventatív képzős alakon. A koaffixum és a képző kapcsolódási sajátosságait a 3.5.1. fejezetben tárgyaltam. A frekventatív képző ma már nem tekinthető különösebben produktív képzőnek, de több összetett képző tagjaként is előfordul. Ezek egyike a -nar-, melyről a 3.4. fejezetben volt szó.

A másik ilyen összetett képző az -ir- ‘valamit elfogyasztani’ jelentésű képző. A képző használata szemantikailag korlátozott, kizárólag étel- és italnevekhez járulhat. Ezeknél az igéknél teljesen természetes a frekventatív képző jelentkezése, hiszen ezek a cselekvések általában többször ismétlődő részcselekvésekből állnak. Példák: obəd: obədəirsə ‘ebédelni’, užin: užinəirsə ‘vacsorázni’, zafrak: zafrakəirsə ‘reggelizni’, caj: cairsa ‘teázni’, ɣəmsu: ɣəmsəirsə ‘húst enni’. Feltételezem, hogy a bilḏilrsil ‘inni’ igében is ezt a képzőt kell keresnünk. A képző -i- tagja feltehetőleg denominális verbumképző. A továbbiakban ezt a képzőt összevontam kezelem a frekventatív képzővel.

3.6. Az akcióminőség

Az akcióminőség szorosan összefügg az aspektussal. Talán ennek következménye az a tény, hogy sok munkában az aspektust és az akcióminőséget nem különítik el a szerzők. Valóban a két jelenség elkülönítése nem mindig problémamentes, hiszen az eseményaspektus kifejezésénél általában valamilyen akcióminőségbeli változás is végbemegy. Az akcióminőség meghatározására Kiefer Ferenc a következő, általam is elfogadott kritériumokat állítja fel:

„(a) A kategória morfológiailag meghatározott, azaz például képzőhöz vagy igekötőhöz kapcsolódik.

(b) A képzett ige vonzatkerete és szelekciós jegyei az alapigéhez képest változatlanok.

(c) Az alapige jelentése az igekötő vagy a képző révén egy általánosan jellemezhető, a cselekvés, folyamat módjára vonatkozó jelentéselemmel módosul.

(d) A képzés az igéknek egy viszonylag jól körülhatárolható csoportja esetében termékeny.” (Kiefer 1992: 81–89)

Vizsgáljuk meg, hogy a fenti kritériumok mennyiben teljesülnek a nganaszan nyelvben:

(a) A nganaszban az akcióminőséget kizárólag képzők fejezik ki, igekötők ebben a nyelvben nincsenek.

tamtüsa 'mászni' → tamtümümbatanə 'mászni szoktam' (habituatív)

(b), (c) A példamondatok azt mutatják, hogy az ige vonzatkerete nem változik meg, illetve az ige a folyamat módjára utaló jelentéssel bővül.

(56) 12 casətənu obedəirum.

12 óra-Loc ebédel-Vfrek-1Sg s

'12-kor ebédelek.'

(57) obedəirmümbatum 12 casətənu.

ebédel-Vfrek-Vhab-Kimp-1Sg s 12 óra-Loc

'12-kor szoktam ebédelni.'

(d) A képzés termékenysége az egyes képzők tárgyalásánál kitérek.

A nganaszan nyelvben több akcióminőségképzőt is megkülönböztetünk. A képzők többsége produktív, az igék jelentős része felveheti őket. A 6 képző közül két olyat találhatunk, mely imperfektívvé teszi az ige aspektusát, a többi képző esetében az aspektus perfektív lesz/marad.

3.6.1. A habituatív képző

A habituális igék szokásos, rendszeres cselekvést fejeznek ki. Az ige/mondat által leírt szituáció, a frekventatív szituációtól eltérően, más-más alkalmakkor ismétlődik.¹⁵ (Bybee 1994:317.) A magyarban ezt a jelentést igeképzővel nem tudjuk kifejezni.

A nganaszanban a habituatív képző meglehetősen produktív. A képző alakja: MUMHA^c, ami a fokváltakozások hatására módosulhat: -milmba-, -mumba-, -munhua- stb. A habituatív képző az infinitívuszi tőhöz kapcsolódik. Az alapige lehet képzett és képzetlen is. A képző kapcsolódhat perfektív és imperfektív igékhez is. A habituatív képzővel képzett igék aspektusukat tekintve minden esetben imperfektívek lesznek/maradnak, hacsak nem követi egy olyan képző, mely (ismételten) perfektívvé teszi az igét. Ilyen kapcsolódásra ugyan nem találtam példát, de az elvi lehetősége nem kizárt. Példamondatok:

(58) küədatu da hiri"təmilɣhiantil caj. (hiridi 'megfőzni')

reggel POP(All) főz-Vimp-Vhab-Kimp-3Sg s tea

'Reggel teát szokott főzni.'

(59) siltilɣ ɣuocenu tujmuhandu" b'i kăda. (tujsa 'megjönni')

¹⁵ „the situation is customary or usual, repeated on different occasions over a period of time.”

ők (PI) együtt jön-Vhab-Kimp-3PI s folyó-Gen felé (POP)

‘Ők együtt szoktak a folyóhoz jönni.’

A habituális igét tartalmazó mondatokban gyakran szerepelnek a ‘mindig’, ‘állandóan’ ‘gyakran’ jelentésű időhatározók:

(60) hüötə dödurmimb'atu tudatini. (dödürsa ‘gyalogolni’)

idő-Lat megy-Vfrek-Vhab-Kimp-3Sg s síléc-PILoc

‘Mindig sível megy (síel).’

A képző nem vezethető vissza uráli eredetre.

3.6.2. Az iteratív képző

Az iteratív igék gyakran, viszonylagos rendszerességgel ismétlődő cselekvést fejeznek ki. Abban tér el a frekventatív képzőtől, hogy a cselekvések eltérő alkalmakkor mennek végbe.¹⁶ (Bybee 1994:127, 160, Kiefer 1992:822.) Ilyen ige a magyarban például a *bebekukkant, meg-megnéz*.

Az iteratív képző (-kə-/gə-) az infinitívuszi tőhöz kapcsolódik. A képző produktív, de használati köre szűkebb a habituatív képzőénél. Tereščenko a képzőt nem tárgyalja külön, néhány szóban tesz csak róla említést a habituatív képzőt bemutató fejezetben: „Приблизительно в том же значении обычности действия, но с оттенком его периодической повторяемости употребляются образования с суффиксом -геты/-кеты.” (1979:242).

(61) ninilδil küdčtundegətə kanilŋkətil basuda, ŋadaδu koukətu ŋonəntu matətu.

báty-Px3Sg reggel-Abl megy-Viter-Kimp-3Sg s vadászni-inf, hűg-Px3Sg marad-Viter-Kimp-3Sg s egy-Px3Sg sátor-Lat-Px3Sg

‘Старший брат с утра на охоту ходил, младшая сестра в своём чуме одна (букв. сама) оставалась.’ T79:242

(62) motüda diga taga bounarkatuŋ, b'üödi.

hat hegy POP(át) átmegy-Vmult-Viter-Kimp-2Sg s, utazni-Mimp2Sg

‘Через шесть гор перевалился, поезжай.’ SN2:108/54

¹⁶ „Iterative describes an event that is repeated on a particular occasion.”
„az ige által jelölt folyamat, cselekvés vagy történet többszöri megismétlődése”

Ha megvizsgáljuk Tereščenko példamondatának igéjét (konidi: kanilŋkətil; kouda:koukətu) megállapíthatjuk, hogy a szerző egybemossa a képzőt és a folyamatos igéhez járuló -NTU- koaffixumot. A -til- elem nem tartozik a képzőhöz.

Helimskij a képzőt -Kə- alakban tartja számon: kotugə- ‘часто, много раз убывать’ (1994:206). A képző képzett és képzetlen igékhez is járulhat, s ezeket mindig folyamatos aspektusúvá teszi. Az iteratív képző nem vezethető vissza uráli eredetre.

3.6.3. Az attenuatív képző

Az attenuatív jelentést nem minden nyelv képes morfológiai úton kifejezni. Az így képzett igék és a velük alkotott mondatok a nem teljes, kis intenzitású cselekvéseket, történéseket írnak le. Egyes szerzők ezeket az igéket kicsinyítő (diminutív¹⁷) igéknek (Kiefer 1992:822), míg mások delimitív igéknek¹⁸ (Bybee 1994:318) hívják. A magyarban a -gat/-get képzős igék egy csoportját sorolhatjuk ide: olvasgat, pakolgat.

A nyenyecben is találhatunk ilyen jelentésű képzőt -йбте-/ебте- alakban: уотась ‘выкрасить → уотайбтесь ‘подкрасить’, хаугурць ‘болеть’ → хаугурьебтесь ‘поболеть’. Hasonló jelentésű képző található a jukagír nyelvben is: pande-ci ‘to cook a little’. Más nyelvekben (pl. vietnami, tongan stb.) ugyanezt a jelentést nem képzés útján, hanem egyéb eszközökkel fejezik ki. Ez lehet például a tö reduplikációja:

tongan nyelv: kata ‘to laugh’ katakata ‘to laugh slightly or to smile’ (Bybee 1985:152)

A nganaszanban az attenuatív képző -ptu-/ptil- alakú, alakilag tehát megegyezik a tranzitív–kauzatív képző egyik variánsával. Emiatt csak a szöveggörnyezetből derül ki, hogy az adott ige a -ptu-/ptil- képző milyen jelentést hordoz.

Az ige ragozása során a képzőben ugyanazok a hangváltozások mennek végbe, mint a tranzitív képzőben. Az attenuatív képző az infinitívuszi tőhöz járul, de a magánhangzós tő a szótag-gradáció hatására gyenge fokban áll. Helimskij szerint a képző tranzitív igékhez járul: „Attenuative – derived from transitive basis” (1997:570). Ezt az állítást azonban például a (64) példamondat nem támasztja alá, hiszen a ‘sírni’ ige a nganaszanban sem tranzitív. Példamondatok:

¹⁷ „az ige által jelölt folyamat, cselekvés vagy törtézés kisebb intenzitása”

¹⁸ „action is performed only a little”

(63) nika" tälə" təküö əmil"a biarəbtil"?

nem-Mimp-3Pl kör-Pl így-Klit akkor nyit-Vatten-Vcong

‘Ob sich also da nicht Kreise öffnen?’ KNS:163/79

(64) nüömə nimə"küraj dörəpta"iðə.

gyerek-Px1Sg kicsit-Klit sír-Vatten-Kperf-3Sg r

‘Ребенок мой немножка всплакнул.’ T79:247

Tehát a képző tranzitív és intranzitív igéhez is járulhat, bár azt meg kell jegyeznünk, hogy tranzitív-kauzatív képző után nem állhat. Ilyen esetekben egyetlen -ptu-/ptil- formásba olvad mindkét funkció. A képző általában az igék perfektív alakjához járul és aspektusukon nem változtat. (Lásd a példamondatokat.) Az attenuatív képző nem vezethető vissza uráli eredetre.

3.6.4. A temporálisz képző

Ilyen jelentésű morfémat kevés nyelvben találhatunk. A képző alakja: -gəl-, az elnevezés Helmskijtől származik (1994:239). A képző jelentése hasonlít az attenuatív képzőére, azzal a különbséggel, hogy a cselekvés, történés vagy folyamat lezajlása időben korlátozva van. Ez a képző a naganaszban is az egyik legritkábban előforduló képző. Tereščenko a temporálisz képzőt külön fejezetben nem tárgyalja.

Castrén a temporálisz képzővel ellátott igéket igemódnak tekinti és precatívnek nevezi: „Von diesen beiden Modis hat der Imperativ die gewöhnliche Bedeutung eines Befehlens, der Precativ aber bezeichnet ein Bitten...” (1854:370). Castrén adataiban a temporálisz képzős alakok felszólító módban állnak. Minden bizonnyal emiatt jutott arra a következtetésre, hogy az ezzel a képzővel ellátott igék udvarias kérést kifejező igemódos alakok lehetnek.

mata"am ‘ich schneite’ :

Imperatív: Sg2 matu"

Precatív:

Sg2 matugala"

Sg3 matunĝa

Sg3 matugalĝa

A kérdéses szuffixum igemód voltát a mai naganaszban nem nehéz tagadni. Ha módjelnek minősíthetnénk, akkor tagadáskor a tagadó igen kellene jelentkeznie, ez viszont a (65) mondat alapján nem így van. Módjelek után igeképzők nem állhatnak, az (66) mondatban viszont a -gəl- képzőt az inceptív képző követi.

(65) nera"a honəðətə nəŋhə ģintə niŋəiðə biarəgələ"!

később birtoklás-Npräd-GenPx2Sg rossz fegyvercső nem-Mimp-3Sg r kinyílik-Vtemp-Vcong

‘впредь злой ствол, который ты будешь иметь при себе, пусть не приоткрывается!’ H94:37/87

(66) timinia buəgəltə"ki"ə.

most beszél-Vtemp-Vinc-Kperf-3Sg s

‘Теперь он собрался поговорить.’ H94:61/342

Katzschmann (1997) két homoním szuffixumot tételez fel. Az egyik a precatív mód jele, a másik a temporálisz képző. A példák alapján a mai nganaszan nyelvhasználatban nem látom bizonyítottnak, hogy módjelként is számon kellene tartanunk a -gəl- szuffixumot.

A képző az infinitívuszi tőhöz járul. Az így képzett igék aspektusukra nézve perfektívek lesznek. A perfektív koaffixum kapcsolódásakor a képző *i*-vel bővül (lásd a (67) mondatot), tagadott alakban *ə*-val (lásd a (65) mondatot). A képző előtt általában más képző nem fordul elő.

(67) kolil ŋanasanə buoðumənil buəgəli"ə.

hal ember-Gen szó-Prol beszél-Vtemp-Kperf-3Sg s

‘Рыба заговорила по-человечески.’ H94:231

3.6.5. Az inchoativitást kifejező képzők

Az inchoatív képzőt bemutató fejezetben Treščenko három azonos, vagy legalábbis közel azonos jelentésű képzőt tárgyal (1979:243, 244). Ezek a képzők a következők: -lə-, -mə-, -"kə-. Vizsgáljuk meg ezeket a képzőket külön-külön.

Az -mə- alakú képző ma már nem produktív, nagyon ritkán használatos és kevés példával adatolható. A legtöbb példát Castrénál találhatjuk rá, Tereščenko csak egyetlen példával szemlélteti ezt az alakot. Az általam gyűjtött anyagban az inchoatív képzőnek ez formája egyetlen egyszer sem fordult elő.

bua"tilrsa → buaməsil ‘шагать – шагнуть’ T79:244

kudumtandum ‘husten’ C55:50 (*kot- ‘husten’ SW:74)

tendaima"bte"ama ‘zum Schweigen bringen’ C55:62

Castrén adatai alapján Györke és Lehtisalo is protourálinak tartja a képzőt. Györke PU *m• ~ β• (1934:44), Lehtisalo *mε (1936:117) alakban rekonstruálja.

Az -mə- képzővel ellentétben a -lə- képző sokkal gyakoribb, ma is produktív. Ez a képző is uráli eredetű, Györke PU *-l• (1934:37), Lehtisalo PU *l (1936:165) alakot feltételez, habár a rekonstrukciónál egyikük sem említ nganaszan alakot.

A -lə- képző az infinitívuszi tőhöz járul: *daṇhilsil – daṇhilləsil* ‘блестеть – заблестеть’ T79:243, *dōrəda – dōrələsa* ‘тлѣкать – затлѣкать’ T79:243. A képzett ige, már csak jelentésénél fogva is, aspektusára nézve perfektív értékű lesz. Így a perfektív igékhez járuló koaffixummal kapcsolódik a tőhöz a személyrag. A koaffixum előtt a képző -ə hangja helyett -i hang áll.

(68) *biltil tunəraṅgumsil daṇhilli"ə*.

víz-Px3Sg nyugodt-Ndim-Vtrl-inf világos-Vinch-Kperf-3Sg s

‘Вода, успокоившись, заблестела.’ T79:244

A -lə- képzős igék között találhatunk néhányat, melyben az igető ma már passzív, önállóan nem fordul elő. Az ilyen igéknek csak képzett alakjuk van, az inchoatív képző mellett általában frekventatív képző jelentkezik ezeken az igéken: *səṇṇursa – səṇṇələsa* ‘глядеть – поглядеть’ T79:244, *hursi – huləsil* ‘keresni – megkeresni’.

(69) *tətirə tahara ŋua nīda səṇṇiali"ə silŋə nīda səṇṇüli"ə, ŋarbuḏə nīda səṇṇüli"ə*.

ez-Px2Sg tehát ajtó-Gen felé(POP) néz-Vinch-Kperf-3Sg s észak-Gen felé(POP) néz-Vinch-Kperf-3Sg s kelet-Gen felé(POP) néz-Vinch-Kperf-3Sg s

‘Dieser schaut nach Süden, schaut nach Norden, schaut nach Osten.’ KNS:167/146

Az inchoatív képző ezen alakja a nyenyecben is megtalálható: *вахалць* ‘megszólal’.

A -lə- képző morfológiai jellegzetességeinek áttekintése után vizsgáljuk meg, hogy milyen igék képezhetők ezzel a képzővel. Inchoatívnak azokat az igéket nevezzük, amelyek a cselekvés vagy folyamat kezdetére utalnak. Egyes szerzők, mint például Bybee, az állapotok kezdetét megkülönböztetik a cselekvések kezdetétől.

(70) *tundiaku nujba"li"iḏə*.

róka-Ndim szomorú-Vinch-Kperf-3Sg r

‘A róka elszomorodott.’

(71) *babij kotəli"ə" tənə mountə*.

vadrén-AccPl öl-Vinch-Kperf-3Pl s ott föl-Lat

‘Vadrént kezdtek ölni, ott, azon a földön.’

A fenti két mondatban az -lə- képző két különböző funkcióját figyelhetjük meg. A (71) mondatban az ige valóban a cselekvés kezdetére utal. Ebben a funkciójában számos igéhez járulhat ez a képző, például: *barələsa* ‘várni kezdeni’, *huləsil* ‘keresni kezdeni’,

kəŋŋələsa 'énekelni kezdeni'. Azonban a (70) mondatban nem a cselekvés kezdőpontját, hanem egy állapot beálltát jelzi az ige. A fenti két jelentésen kívül egy harmadikat, a szemelfaktívat is kifejezheti a képző. Ebben az esetben a képző mindig duratív alapjelentésű szóhoz járul és az alapige által kifejezett esemény egyszeri bekövetkeztét jelöli. A magyarban ilyen ige pl. a *megmoccan, felvillan, felnevet* stb. A nganaszanban például a következő igék tartoznak ebbe a csoportba: döröləsa 'felsír', hisiləsi 'felnevet', sojbuləsa 'felhangzik' stb.

(72) təjriə sojmü sojbuli"ə.

repülő-Gen hang hangzik-Vinch-Kimp-3Sg s

'Послышался гул самолёта.' T79:244

A -"kə- képzőt Tereščenko inchoatívnak, Helimskij rezultatívnek tartja. Szerinte a képző általában folyamatos igékhez járul (1994:206). Rezultatívnek olyan igéket szokás nevezni, amelyek a cselekvés vagy a folyamat végpontjára, ezek befejeződésére, esetleg eredményére utalnak. (Kiefer 1992:821.) Bybee olyan cselekvéseket nevez rezultatívnek, melyek eredménye a jelenben is érződik¹⁹ (Bybee 1994:318). A magyarban ilyen igék például a következők: *elolvas, megcsúnyul, besötétül* stb. Vizsgáljuk meg, hogy teljesülnek-e ezek a kritériumok a nganaszan -"kə- képzős igékre!

(73) tahara timinia tilj ŋəðəki"əm.

tehát most ti(Pl) kees-Vinch2-Kperf-1Sg s

'Jetzt dursuche ich euch.' KNS:172/235

(74) cajki"ə".

tea-Vinch2-Kperf-3Pl s

'Они начали пить чай.' T79:244

(75) nemilmə mənə kitə"kəsa cüjmə nakəli"ə.

anya-Px'sg én ébreszt-Vinch2-inf takaró-AccPx1Sg megfog-Vinch-Kperf-3Sg s

'Мать начав будить меня, дернула спальный мешок.' T79:244

(76) manakü nanaca"a hojmaru düðilderde cü"ki"ə.

éppen nagy-Naug sarki éj-Gen közép elér-Vinch2-Kperf-3Sg s

'Gerade begann die Mitte der großen Polarnacht.' KNS:161/34

Az első három példamondatban egyáltalán nem mutatható ki a cselekvés eredményes befejeződése, sőt éppen ellenkezőleg, annak kezdőpontjára utalnak az igék. A negyedik mondat egy állapot beálltát jelöli. A mondat igéje az 'elmenni, elérni vmeddig' jelentésű

¹⁹ „action in the past produces a state that persists into the present”

cüüda képzett alakja. Az alapige már eleve hordoz bizonyos rezultatív jelentésárnyalatot. A mondatokban megfigyelhető, hogy a képzett ige mellett állhatnak a 'most', 'éppen most' jelentésű időhatározók. Ezek az időhatározók a -lə- képzővel ellátott igeik mellett nem jelentkeztek.

A -"kə- képző szemelfaktív jelentésű igeiken is jelentkezhet: laŋə"kaša 'felkiáltani'. Azonban az ilyen jelentésű igeik többsége -lə- képzős. Tehát a -"kə- képzőről nem jelenthető ki egyértelműen, hogy a segítségével képzett ige rezultatív jelentést hordozna.

A képző befejezett és folyamatos tövekhez is járulhat: ɾəmsa 'megenni' → ɾəmə"kaša 'elkezdeni megenni'; dilsitisi 'hallgatni' → dilsitükədi 'meghallgatni, elkezdni hallgatni'.

A -"kə- képző szintén uráli eredetű. Lehtisalo PU *kk-t (1936:383). Györke PU *-kk• ~*-"k• -t (1934:10) tételez fel.

A képző előtt állhatnak más képzők is. Gyakori egy olyan képző jelentkezése, mely az aspektust folyamatossá teszi (imperpektív, duratív, frekventatív). Ezek közül leggyakrabban az imperpektív képző előzi meg:

(77) mununtu: tahara siərilmətəki"əmil" nandiltıl nera"agüö".

mond-Kimp-3Sg: tehát szakadék-Vtrl-Vinc²⁰-Kperf-2Pl s úgy tűnik-Vimp-3Sg tovább-Klit
'Es sagt: „Nun, jetzt werden wir wohl bald zugrunde gehen.” KNS:164/104

(78) Katara"ku (...) dinda"kutərə tujce"ki"ə.

Kataraku fј-Ndim-Npräd-Px2Sg jön-Vinc-Kperf-3Sg s

'то (помимо?) Катаракү паренёк для тебя придёт (= у тебя родится сан)'
H94:98/778

A mondatokban az inchoatív jelentés mellett a jövő időre utaló jelentésárnyalat is kimutatható. Nem a cselekvés kezdetéről, hanem a cselekvésre való készülésről van szó. Ilyen jelentésű képzőt pl. a tiwi nyelvben is találhatunk. Az így képzett igeik ebben a nyelvben is a jövő időre utalnak. (Bybee 1985:148.) Bybee terminológiáját felhasználva a -tə"ka- képzőkapcsolatot *inceptív* képzőnek fogom hívni. Ez az összetett képző deverbális verbunképző. A képző perfektívvé teszi az igét, így az ige a perfektív igeik koaffixuma jelentkezik. A képző -ə-je a koaffixum előtt szabályosan -i-re változik. (Lásd a fenti példamondatokat.)

A -"kə- és az -lə- képzők is kapcsolódhatnak egymással. Erre a kapcsolódásra leginkább Castrénál lehet példákat találni, de mai adatokból is sikerült kimutatnom:

²⁰ A példamondatokban ezt a kapcsolatot Vinc-nek jelölöm.

ɲusīlə"kaði 'megmozdulni' vő. ɲusīləsil 'mozogni kezdeni', ɲusīrsil 'mozogni'. Ez a jelenség arra enged következtetni, hogy a két képző jelentése nem teljesen esik egybe, esetlegesen valamelyik képző jelentése elhomályosulóban van. A két képző a képzőkapcsolódási sorrendben elfoglalt pozíciója alapján is különbözik. Az -lə- képző tipikusan nyitó, míg a -"ka- képző záró jellegű.

3.7. A modális képzők

A modális képzőkkel ellátott igék az alanynak a cselekvéshez való szubjektív viszonyát fejezik ki. Ez lehet akarat vagy szándék megnyilvánulása. A német nyelvben ugyanilyen szerepet töltenek be a módbeli segédigék. Segédigék a nganaszanban nincsenek, funkciójukat igeképzők fejezik ki

3.7.1. A volitív képző

Tereščenko monográfiájában eltérően a többi szamojéd nyelvtől, a nganaszan egyik jellegzetességének tartja, hogy a cselekvés bekövetkeztének az óhaját külön igemóddal fejezik ki (1979:218). Ezt a morfémat több okból sem tarthatjuk módjelnek:

1) Tereščenko példáin is megfigyelhetjük, hogy a -nantu-/-nantil-/-nandu-/-nandil-suffixum infinitívuszi alakokon is jelentkezik:

hoḍəṭəsa 'писать' → hoḍəṭənantusa 'хотеть писать' T79:218

kunduaasa 'спать' → kunduanantuda 'хотеть спать' T79:218

2) A tagadott alakok is jól mutatják, hogy ebben az esetben képzőről van szó és nem módjeleről. Tagadáskor a módjelek a tagadó igén jelentkeznek, míg az igeképzők a főigén. A -nantu- tagadáskor a főigéhez kapcsolódik és nem a tagadó igéhez.

Interrogatív igemódos tagadott alak:

(79) siḍi hüəmənil niŋilm ti soarude"?

két-Gen év-Prol nem-Minter-1Sg s ti (Du) barátkozik-Vcong

'В течение двух лет разве я не дружил с вами?' H94:60/339

Volitív képzős tagadott alak:

(80) sillilgəlice datənu" nintil tunəntu".

ki-Ncar-Klit POP(All)-Npräd-GenPx2Pl nem-Kimp-3Sg s jön-Vvol-Vcong

'Никто к нам не приезжает (приехать не хочет).' T79:219

3) Két módjel nem jelentkezhet egyszerre az ige, azonban találunk olyan alakot, ahol az ige felveszi a volitív képzőt és az interrogatív módjelet is.

Volitív – interrogatív alak:

(81) mejsiædejne kacemanantuŋ?

csinál-Nperf-PlPx1Sg megnéz-Vvol-Minter-2Sg s

‘Хотите посмотреть его подделки?’ JN:9

(SIC! pontosabb fordítás: ‘Meg akarod nézni az én munkáimat?’)

(82) kumunantuŋ?

mond-Vvol-Minter-2Sg s

‘Что вы хотите сказать?’ JN:9²¹

A fenti érvek alapján ezt a morfémát igeképzőnek minősítem.

A -nantu- az ige infinitívuszi tövéhez járuló, meglehetősen produktív képző.

Kifejezi az alany azon óhaját, akaratát, hogy egy cselekvés végbemenjen.

(83) cenilmtilnantilndilm tilŋ kolilj hiritæsil daŋuru nini.

tanít-Vvol-Kimp-1Sg s ti (Pl) hal-PlAcc főz-Vimp-inf tundra-Gen POP-Loc

‘Хочу научить Вас готовить рыбу в тундре.’ JN:20

(84) bārbæmu" küðçhü" suo"nandutu.

vezető-Px1Pl holnap vándorol-Vvol-Kimp-3Sg s

‘Наш начальник хочет завтра перекочевать.’ T79:219

A képzőt Lehtisalo és Györke is uráli eredetű összetett képzőnek tarja. Györke szerint két frekventatív képző összetételéből alakult ki a volitív képző: -na-/na (frequ.) + -ntu-, -nte-, -ndu-, -nde- (frequ.) (1934:49). Lehtisalo PU *-ntLša- + 1) -ntu-, -ndu-; 2) -nde-, -nte- képzőösszetételt tételez fel. (1936:240.)

A nganaszanban e képző mellett létezik két olyan ige is, melyeknek a jelentése ‘akarni’: husi ‘kérni’, ‘követelni’, ‘akarni’; kərbuda ‘akarni’, ‘szívesen’. A kərbuda ige általában főnévi igenévként áll a mondatban. A nganaszanban a főnévi igenév egyben határozói igenévi szerepű is. Ilyen esetben ez az ige ‘szívesen’ jelentést fejez ki a mondatban.

(85) dedimtæ maðajcutænu" husemil".

apa-AccPx2Sg vendégség-PlLoc kér-Past-1Pl s

‘Твоего отца мы звали в гости.’ T66:424

(86) ou", mā hujŋilŋ?

ó, mi akar-Minter-2Sg s

²¹ A munuda ‘mondani’ igeét általában kijelentő mondatokban használják, míg a kumusa ‘mondani’ ige tipikusan kérdő mondatokban fordul elő.

‘Ну чего же ты хочешь?’ T79:295

(87) tundade kərbuda ɲəmsu ɲəmu"o.

érkező-PtPast-Praet akar-inf hús eszik-Kperf-3Sg s

‘Приезжий охотно съел мясо.’ T79:290

(88) biarəmilndə kərbutu.

nyílás akar-Kimp-3Sg s

‘Ki akarja nyitni az ablakot.’

A mondatokban megfigyelhetjük, hogy igének sem lehet igei bővítménye. Amennyiben a mondat igei bővítményt kívánna nem a fenti két ige valamelyikét használja a beszélő, hanem a megegyező jelentésű igekepzőt. E két ige használatával jelenleg részletesebben nem foglalkozom.

3.7.2. Az intencionálisz képző

Az intencionálisz képző a cselekvésre való hajlandóságot, szándékot fejezi ki. A képzőt Tereščenko a szokásos cselekvést kifejező képzők között *-hon* alakban említi (1979:241) és egyetlen példamondattal adatozza.

(89) ninilmə hüoti" datənə tu"naurhuantu.

fivér-Px1Sg idő-LatPl POP(All)-Npräd-Px1Sg jön-Vmult-Vint-Kimp-3Sg s

‘Мой старший брат часто приходит ко мне.’ T79:241

Tereščenkóval ellentétben Helimskij már külön képzőként tárgyalja (1994:206). Az intencionálisz elnevezés is tőle származik, habár kötetének egy máik pontján ugyanezt a képzőt intenzív elnevezéssel illeti (1994:238). A képző *-han-* alakú, mind a tagadott, mind az aoristosi tőhöz járulhat. A magánhangzótörvények flüggyényében a képző magánhangzója *ia* és *ua* alakban is jelentkezhet. Az intencionálisz képző produktív, habár a ritkábban használatos képzők közé tartozik. Lehtisalo protouráli képzőnek tartja, PU^{*}-pp alakot tételez fel. Meg kell jegyeznünk, hogy ő a képzőt inchoatívnek nevezi. (1936:264.) A képző használatát az alábbi példamondatok szemléltetik.

(90) bənde siərə, kersu tiləmätilmiai" nihiandilm dabiltu".

mind-Acc dolog-Acc, aggodalom-Acc megismer-PtAbess-GenPl nem-Vint-Kimp-1Sg s
beszél-Vcong

‘Все дела, заботы не распознав, я не имею обыкновения болтать.’

H94:63/373

(91) hunsəbəhuatua dalil nāgəi" ɲəditəsil, bənde nəmbə siərə silmba"muə.

következő-Vint-Pt-Praes nap jó-GenPl igaz-inf, mind-Gen rossz-Gen dolog-Gen elveszés-Nperf

‘(В) готовый перейти к другому (= завершиться) день будучи хорошо правым (= благодаря полной правоте), (= произошло) разглаживание (=исчезновение) всех плохих дел.’) H94:93/718

A példamondatok nem támasztják alá Lehtisalo azon véleményét, hogy ez a képző inchoatív jelentéssel bírna, de Helimskijjel ellentétben azt sem látom bizonyítottnak, hogy a képző a cselekvés intenzitását fejezné ki. Valószínűbbnek látszik a cselekvés szándékoltságának a hangsúlyozása, de a képző funkciójának pontosabb meghatározása további kutatásokat igényel.

3.8. Egyéb igeképzők

A nganaszanban találhatunk néhány olyan igeképzőt is, melynek jelentése a rendelkezésre álló adatokból csak nehezen vagy egyáltalán nem határozható meg. Ebben a fejezetben ezeket a képzőket mutatom be, de a funkciójuk meghatározására nem vállalkozom. Sokszor fordul elő, hogy az így képzett igékre csak alig pár példát lehet találni, ezen példák egy része is csak szövegkörnyezetbe nem ágyazott önálló szó. Ez a körülmény megnehezíti a képző jelentésének meghatározását. Az általam ismeretlen funkciójának tartott képzők a következők:

1) -sil- képző:

centilrsilsil ‘speichern, horten’ KS:80, vö. centilrsil ‘vorbereiten’

helil"silsil ‘помогать’ T79:239, vö. helilδilsil ‘помочь’

hiδ'i"silsil ‘коптить (рыбу, мясо)’ T79:239, vö. hitiδ'isil ‘закоптить’

nedirsilsil ‘naß werden’ KS:163, vö. netilbil ‘naß’

A példákból annyi azonban kiderül, hogy a képző folyamatossá teszi az igét.

2) -δV- képző:

kəməδüsa ‘ловить’ T79:238, vö. kəməda ‘поймать’

deptaδasa ‘рассказывать’, vö. deptuda ‘рассказать’

Ennél a képzőnél is folyamatos lesz a képzett alak. Nem kereshetjük a képzőben az -ntə- imperfektív képzőt, mivel ennek nem lehet -δV- alakja. Van olyan példa, ahol egyértelmű a képző tranzitív jelentése: ḡonsoδusa ‘kivisz’, vö. ḡonsildi ‘kimegy’. Ugyanakkor ez sem azonosítható az ismert tranzitív-kauzatív képzők valamelyikével, hiszen ezeknek szintén nem lehet -δV- alakja.

A fenti igéket el kell különíteni azoktól az igéktől, melyeken egy denominális -du/-dil- képző jelentkezik. (Pl. sűrűlő 'tél' → sűrűlődusa 'telet'.) Nem azonos ez a képző a 'vadászik, gyűjt' jelentésű -du-/dil- képzővel sem.

3) -alu- képző:

(92) matəti seril"ədi, kurəgü ɲamsutini ɲəməptalutuði.

sátor-Lat-Px3Du bevisz-Kperf-3Du o mindenféle hús-LocPl etet-Vkaus-V?-Kimp-3Du s

'В чум занесли, всякой вкусной едой накормили.' FN:55

Erre a képzőre csak ezt az egy példát találtam. A fenti mondatban a -ptu- kauzatív képzőt követi az -alu- képző. A mondat fordításából egyáltalán nem derül ki a képző funkciója. E. A. Helimski szerint a fordítás pontosabban így hangzana: 'bőségesen megetette'.²²

²² Helimski szóbeli közlése.

4. A képzőkapcsolódási sorrend

4.1. Gleason elmélete

A morfémák kapcsolódási sorrendjének elméletével először *H. A. Gleason* foglalkozott (1961:111–127). Elsősorban nem indoeurópai nyelveket vizsgált, majd ezek adatai alapján dolgozta ki elméletét. Ennek kiindulópontja az a tétel, hogy vannak olyan morfémák, melyek egyidejűleg ugyanazon a szón sosem fordulnak elő, míg más morfémák igen. A morfémák megjelenését meghatározott körülmények szabályozzák. E tétel alapján a morfémákat különböző osztályokba (Gleasonnál: order) lehet sorolni. Gleason a besoroláshoz a következő szabályokat állította fel:

Az 1. osztályba olyan szuffixumok kerülnek, amelyek közvetlenül a tőhöz kapcsolódhatnak. A 2. osztály szuffixumai állhatnak a tő vagy az 1. osztály elemei után, de távolabb már nem. A 3. osztály szuffixumai a tőhöz, az 1. és a 2. osztály elemeihez kapcsolódhatnak stb. Ha egy nyelvben vannak prefixumok, akkor azok osztályait negatív előjellel lehet elhelyezni a skálán. Tehát a -1. osztályba a tövet közvetlenül megelőző prefixumok kerülnek. A -2. osztályba a -1. osztály, illetve a tő előtt álló elemek sorolhatók be stb. Gleason fontos kikötése még, hogy minden osztályból csak egyetlen elemet vehet fel a szó.

Gleason elméletét a török igerendszeren szemlélteti. A török nyelvben felosztása alapján 10 osztályt lehet megkülönböztetni, melyek a következők:

- 1. osztály: -ill- passzív
 - ilş- reciprok
 - iln- reflexív
- 2. osztály: -tilr- kauzatív
- 3. osztály: -ma- negatív
- 4. osztály: -ilr- habituatív akció
 - iyor- kontinuatív akció
 - ajTak- futur akció
 - malil obligatív akció
- 5. osztály: -dil- múlt idő
- 6. osztály: -lar- 3. személy több cselekvő esetén (3Pl)
- 7. osztály: -sa- feltételes mód
- 8. osztály: -m- 1. személy egy cselekvő esetén (1Sg)

- k- 1. személy több cselekvő esetén (1Pl)
- n- 2. személy egy cselekvő esetén (2Sg)
- nilz- 2. személy több cselekvő esetén (2Pl)

9. osztály: -mil- kérdő mód

10. osztály: -ilm- 1. személy egy cselekvő esetén (1Sg)

-ilz- 1. személy több cselekvő esetén (1Pl)

-siln- 2. személy egy cselekvő esetén (2Sg)

-silnilz- 2. személy több cselekvő esetén ²³ (2Pl)

A felosztáshoz a következő, a török nyelvre jellemző, kiegészítő szabályok megtétele szükséges:

1. A 6. 8. 10. osztály közül csak az egyiket veheti fel a szó.
2. Az 5. és 7. osztály egyike se kapcsolódhat a 10. osztályhoz.
3. A 8. osztályhoz vagy az 5. vagy a 7. vagy akár mindkettő egyszerre járulhat.
4. A 7. és a 9. osztály kizárják egymást.

A fenti szabályoknak nem megfelelő sorrend agrammatikus alakokat hoz létre:

kilr-dil-siln (kilrdil 'tör')

5. 10.

A példa megsérti a 2. kiegészítő szabályt, miszerint az 5. és a 10. osztály elemei nem kapcsolódhatnak.

4.2. Gleason elméletének kritikája

Gleason elméletét *I. I. Revzin és G. D. Juldaševa* dolgozta át (1977:42–56). Kritikájuk kiindulópontját a török nyelvi adatok értelmezése szolgáltatta. Gleason azon tétele, hogy egy-egy osztályból ugyanazon a szón csak egy elem fordulhat elő Revzinék szerint a török nyelvben nem állja meg a helyét. Szerintük van olyan szó, amelyik például az 1. osztályból két elemet is felvesz: görüšilmek 'találkozni'. A példában az -üs- a reciprok, az -ül- a passzív képző. Továbbá a szerzőpáros véleménye szerint a kauzatív képző (2. osztály) időnként megelőzheti az 1. osztály képzőit: arttirilmek 'felnagyítottnak lenni'. A -tir- kauzatív képző ebben a példában az -il- passzív képző előtt áll. A szerzőpáros a 6. osztály elemét egyáltalán nem veszi be a csoportosításba, mivel ez csak 3. személyben fordul elő. Ugyanerről a szuffixumról állapítják meg, hogy ezt soha nem követheti a

²³ A kérdő mód után a törökben nem a 8. osztály személyragjai jelentkeznek, hanem a 10. osztályban szerepeltetettek.

-sa- 'feltételes mód', amit Gleason a 7. osztályba sorolt. E kritikai észrevételek után egy módosított modell felállítását kísérlük meg. E modell a következő szabályokra épül:

1. a) Minden központi morféma a 0 kváziosztály része.

b) Minden morféma, ami közvetlenül az i kváziosztályt követi az $i+1$ kváziosztály része. Minden olyan morféma, ami közvetlenül megelőzi az i kváziosztályt, az $i-1$ kváziosztály része. Például vegyük a következő sorrendeket: ABCDE, CDEG, CDGH. Ha C-t nevezzük központi morfémának, akkor a tagok kváziosztálya a b) pont alapján a következő lesz. 0 osztály: C, -1 osztály: B, -2 osztály: A, +1 osztály: D, +2 osztály: E, G, +3 osztály: G, H.

2. Az x morféma a) a 0 osztályba tartozik, ha a kváziosztálya 0.

b) a maximális kvázi osztály eleme, ha minden kváziosztálya pozitív.

c) a minimális kváziosztály eleme, ha minden kváziosztálya negatív.

Az iménti példa alapján a morfémák maximális osztálya a következő: A:-2, B: -1, C:0, D:+1, E:+2, G:+3, H:+3.

3. Nevezzük az x és y elemeket egymással *felcserélhetőnek*, ha $x \rightarrow y$ és $y \rightarrow x$, vagy ha létezik egy x elem, amelyre az $z \rightarrow y$, $y \rightarrow z$ és között(x , z , y) szabály vagy a $z \rightarrow x$, $x \rightarrow z$ és között(y , x , z) szabály teljesül.

Ez a szabály lehetővé teszi, hogy ugyanabból az osztályból több morfémát is felvehessen a szó.

Revzinék Gleasontól eltérően olyan szabályrendszert akartak megalkotni, amelyben a felcserélhető elemek nem hatnak a kötött helyű elemekre. Ennek érdekében az 1.b szabályt a következőképpen kell módosítani: x elem csak akkor $i+1$ kváziosztály része, ha x közvetlenül y elem után áll, amely az i osztály része és nem felcserélhető x -szel. Ez a szabály kiegészíthető a következő megállapítással: Ha valamelyik elem az i kváziosztály része, akkor minden elem, amivel felcserélhető szintén az i kváziosztály része lesz.

4. Azokat az elemeket, amelyek egy osztályba kerülnek és nem felcserélhetők, egymást *kiegészítőnek* nevezzük.

5. Ugyanazon osztály két eleme akkor tartozik egy alosztályba, ha bármilyen sorrendjük (xy ; yx) helyes sorrendet eredményez.

A módosított modell nem zárja ki a felcserélhető elemek létezését, valamint Gleasontól eltérően lehetővé teszi hogy ugyanabból az osztályból több elem is megjelenjen ugyanazon a szón.

Revzin és Juldaševa elméletüket az üzbég igéken szemléltetik. Az igei szuffixumokat a következő 7 osztályba sorolták:

1. osztály:

1.1. -la-/-gila-	'intenzivitás'
1.2. -0	'nem intenzitás'

2. osztály: 2.1. -in-/-n- 'visszható'

2.2. -0-	'nem visszaható'

3. osztály:

3.1. -tir-	'kauzatív'
3.2. -iš-/-š-	'kölcsonösség'
3.3. -l-	'passzív'

4. osztály: -ma- 'tagadás'

5. osztály: módot és időt kifejező elemek

5.1. -ajap-/jap-	'jelen idő'
5.2. -ajotir-/jotir-	'jelen idő'
5.3. -a-/-j-	'jelen-jövő idő'
5.4. -di-	'múlt idő'
5.5. -ib-/-b-	'múlt idő (szubjektív idő)'
5.6. -gan-	'múlt idő (perfectum)'
5.7. -gandir-	'múlt idő (feltételezett idő)'
5.8. -ar-/-r-, -s-	'jövő idő (feltételezett idő)'
5.9. -ažak-/jažak-	'jövő idő'
5.10. -sa-	'feltételeesség'
5.11. -aj-/-j-	'óhajtás'
5.12. -0-	'felszólítás'

6. osztály: személyt és számot kifejező elemek

6.1. -man-/miz	1Sg–1Pl
-san-/siz	2Sg–2Pl
-ti-/di,	3Sg
-tilar/dilar	3Pl

6.2. Megegyezik a 6.1. osztállyal, de a 3Sg jelölője kifejezője zéró (0) szuffixum, a 3Pl pedig -lar-.

6.3. -m, -k	1Sg–1Pl
-ŋ	2Sg
-iŋiz	2Pl
-ŋlar, -ŋizlar	2Pl (udvarias forma)
-0	3Sg

-lar	3Pl
6.4. -0/-in	1Sg
-lik	1Pl
6.5a. -0/-kin/-gin	2Sg (felszólítás)
-ing-/ng-	2Sg (udvarias forma)
-ijiz/-iz	2Pl (felszólítás)
-ijlar/-ijlar	2Pl (udvarias forma)
6.5b. -sin/sinlar	3Sg–3Pl (felszólítás)

7. osztály: -mi 'kérdés kifejezője'

A harmadik osztály morfémai egymással felcserélhető elemek. A többi osztály elemei egymást kiegészítő elemek.

Példák:

kij-in-tir-ma-ja-man 'én nem öltözöm'

0-2.1.- 3.1.-4.-5.1.-6.1.

kij-in-tir-ma-jažak-man 'nem fogom felvenni'

0-2.1.-3.1.-4.-5.9.-6.1.

kij-in-tir-ma-gin 'ne vedd fel'

0-2.1.-3.1.-4.-6.5a.

A nganaszanban a Revzin-féle elvekkkel összhangban lévő szabályok alapján vizsgáltam a morfémakapcsolódási sorrendet. A következő fejezetben először áttekintem az uráli nyelvekre vonatkozó kutatásokat, majd bemutatom a nganaszan kapcsolódási sorrendeket.

5. Az uráli nyelvek képzőkapcsolódási sorrendjének vizsgálata

Az uráli nyelvekben ezidáig ilyen jellegű vizsgálatot nem sok nyelv esetében végeztek. A kisebb uráli nyelvek közül ilyen szempontból a karél igerendszert, valamint a szamojéd nyelveket vizsgálták.

5.1. A karél igerendszer

L. F. Markianova (1979:26–33) a deverbális verbumképzőket vizsgálta, az idő- és módjelek, a személyragok, valamint a denominális verbumképzők sorrendje nem tartozott a vizsgálat tárgyába. Véleménye szerint a denominális képzett igékhez nem kapcsolódhatnak igeképzők. A szerző kiindulópontként kiköti, hogy minden elem szigorúan meghatározott osztályba tartozik, és minden egyes osztály meghatározott jelentéssel bír. A karél igeképzők a következő 4 osztályba sorolhatók:

1. osztály: kontinuatív–frekventatív képzők: -o-, -i-, -ksi-, -ni-, -hti-: hüpnie ‘ugrik’, smeknie ‘felfog, megért’.

2. osztály: visszaható képző

különféle jelentéssel bíró képzők: -u-/ü-, -hu-/hü-, -htu-/htü-, -vu-/vü-, -du-/dü-²⁴: pastuo ‘kisül’, el’ävüö ‘feléled’.

3. osztály: tranzitív és kauzatív képzők: -ta-/tä-, -sta-/stä-, -rda-/rdä-, -hutta-/hüttä-, -škoitta-/škoittä-: nostua ‘felemel’, lied• ututtua ‘hintáztattat’.

E csoport képzői egyszerre is megjelenhetnek ugyanazon az igrén. Ilyen esetekben az első helyen a kauzatív képző áll, amelyet a tranzitív képző követ.²⁵

4. osztály: mozzanatos–momentán képzők: -hta-/htä-, -lda-/ldä-: hawkahtaldua ‘vakkant’.

frekventatív:-le-, -ksendele-

inchoatív:-škandea-

E csoportból is több képzőt vehet fel a szó. Ilyen esetekben a mozzanatos – frekventatív – inchoatív sorrend jellemzi a képzők megjelenését.

Markianova a képzők részletesebb vizsgálatával nem foglalkozik, összetett képzők esetében nem vizsgálja az alkotóelemek sorrendjét.

²⁴ Markianova szerint ezek a képzők intranszitivvá teszik az igéket és emellett kiegészítő jelentéssel is bírnak. E jelentésárnyalatokat részletesebben nem tárgyalja.

²⁵ Számomra e sorrend szokatlan. Nem vagyok meggyőződve arról sem, hogy a karélban a kauzatív képző nem a tranzitív képző (-ta-/tä-) felhasználásával alakult összetett képző-e.

5.2. Az enyec igerendszer

A szamojéd nyelvek közül az enyec nyelv *baj* nyelvjárására vonatkozó kutatásokat I. P. Sorokina végezte el (1977:202–207). Az enyec nyelv esetében szükség volt egy új fogalom bevezetésére is. A szerző azokat az elemeket, amelyeknek tagjai két különböző osztályba kerülnek, de jelentéssel csak együttesen bírnak *cirkumfiksznek* nevezi (a 6. és a 9. osztály elemei). Ilyen kettős jelölők az enyecben (és a nyenyecben is) például az időjelek.

0.	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.
tő	tranz., denom. képz.	tranz., kauz. képz.	kauz. képz.	akció- minőség képz.	genus	idő- és módjelek	igera- gozási típus	számjel, személyjel	idő- és mód- jelek

Az 1–4 osztály elemeinek a felvétele nem kötelező, azonban az 5–9 osztály morfémai kötelezően szerepelnek az igén. Sorokina Gleasonhoz hasonlóan kiköti, hogy egy osztályból egy szón csak egyetlen elem fordulhat elő, tehát az azonos osztályba kerülő szuffixumok egymást kizárják. Az enyec igei szuffixumok az alábbi osztályokba sorolhatók:

1. osztály: -*ða-*, -*ra-*, -*da-* ‘tranzitív’: porðataranijðod ‘ha el lenne égetve vki által’

2. osztály: -*ta-*, -*rta-*, -*lta-* ‘tranzitív-kauzatív’²⁶: koltaš ‘kimosta’

3. osztály: -*ra-* ‘kauzatív’²⁷: koltaragunilnoš ‘ha kimosattam volna’

4. osztály: az akcióminőség képzői

-*gu-/ku-* ‘duratív’: toraguš ‘becsukni’

-*ra-/la-* ‘inchoatív’: mosrarajð ‘elkezdett dolgozni’

-*"-, -ra-* ‘frekventatív’: banuraš ‘néhányszor lefeküdni’

-*da-* ‘iteratív’

-*jta-* ‘attenuatív’: kozitujtaš ‘karmolni’

-*ub'i-/mub'i-* ‘habituatív’: mosraub'iš ‘állandóan dolgozni’

-*m-* ‘transzlatív’: arumað ‘nagy lettem’²⁸

²⁶ Az -*rta-*, és -*lta-* képzők ugyanúgy, mint a nganaszanban összetettek, két tranzitív képzőből állnak.

²⁷ Sorokina véleménye szerint az 1. osztály -*ra-* képzője denominális, míg a 3. osztály képzője deverbális. Elképzelhetőnek tartom, hogy e három csoportot össze lehetne vonni.

Néhány képző ebből a csoportból soha nem kapcsolódik egymással. Ilyen például a -gu-duratív és a -ra- inchoatív képző.

5. osztály: -0- 'aktív igeminőség' -0-: koltaragunilnoš 'ha kimosattam volna'

-ru- 'passzív igeminőség': porðataranijðod 'ha el lenne égetve'

6. osztály: idő- és módjelek: tonidoš 'ha megjöttél volna'

7. osztály: igeragozási típus: modahonijb'id 'ha megcsúsztam volna'

8. osztály: szám- és személyjelölők: koltaðod 'kimostam'

9. osztály: idő- és módjelek: koltaniðod 'ha kimostam volna'

Olyan szó, ahol minden osztály egy-egy eleme előfordulna nem található az enyecben. Az enyecben 3 képző által létrehozott képzősort sikerült kimutatni: koltaragunilnoš 'ha valakivel több valamit letöröltetnék' (tranzitív – kauzatív – duratív képző), porðataranijðod 'ha valaki felgyújtana téged' (tranzitív – kauzatív – passzív képző).

5.3. A nyenyec igerendszer

Fancsaly Éva a nyenyec nyelvben vizsgálta a leggyakoribb morféma-kapcsolódásokat (1996). A nyenyecben igen gyakori a képzőhalmozás, sokszor kapcsolódik egymáshoz két vagy három képző. *Fancsaly négy-*, illetve *ötelemu* képzősorra nem talált példát, bár lehetségesnek tartja, hogy az általa már összetett képzőnek minősített alakulatok nem mindegyike vált még önálló képzővé. Ebben az esetben a négyelemu képzősort is gyakorinak lehetne minősíteni a nyenyecben. A képzőkapcsolódás vizsgálata után a szerző a következő megállapításokat teszi:

1) A nyenyecben gyakori képzőkapcsolat a -bta + -mta.

2) Vannak a nyenyecben olyan képzők, amelyek nem kapcsolódnak más képzőkkel: -nso, -jor", -rta, -wor".

3) A -seti, -bte, -rka, -r képzők csak záró pozícióban fordulhatnak elő.

4) Olyan képző nincsen a nyenyecben, amelyik csak kezdő pozícióban jelentkezne.

Sajnos *Fancsaly* a képzősorokat példákakala nem illusztrálja.

²⁸ A transzlátív képzőt én nem ebbe, hanem az első csoportba helyeztem volna el.

5.4. A szölkup igerendszer

Janurik Tamás a szölkup igeképzők vizsgalatakor (1980) Erdélyi István szójegyzekére²⁹ támaszkodott. Ennek adatai alapján állapítja meg, hogy a szölkupban sem ritka jelenség a képzőkapcsolódás. A leggyakoribb a kettős (295 adat) és a hármas (59) képzőkapcsolódás, de lehet találni négy (7), ill. öt (1) elemű kombinációra is példát. Janurik a képzőket négy csoportba osztja: 1) más képzővel nem kapcsolódó képző, 2) nyitó pozícióban, 3) középső pozícióban, 4) záró pozícióban álló képzők. A szölkupban záró pozícióban a következő képzők állnak: -lc- perfektív, -kil- frekventatív, -mpil- duratív, -entil- imperfektív, -kun- auditív, -lelil- inchoatív, -ntil- narratív, -ku- breviatív. A középső pozícióban elhelyezkedő képzők leggyakrabban a frekventatív és a duratív képzőkkel kapcsolódnak. Ebbe a csoportba tartoznak a -loli- és a -lolci- frekventatív képzők. Nyitó pozícióban a következő képzők állnak: -al- momentán, -íl-/qill- pluralitív, -olij-/ei- perfektív, -š-/ci-/mtil- reflexív, -r- uzitatív, -til-/altil-/ril- tranzitív, -äptil- tranzitív. Janurik azokat a képzőket, melyeknek pozicionális produktivitásuk korlátozott magányos jellegűeknek nevezi. A dominálisan záró képzőket a grammatikalizálódás felé tartó képzőknek tekinti.

5.5. Katzschmann vizsgálatai a nganaszanban

Michael Katzschmann egy hosszabb cikk keretei között (1997) tekinti át az igei szuffixumok kapcsolódásának a problémáját a nganaszanban. Részletesen nem elemzi a képzők kapcsolódási lehetőségeit, de néhány képző vizsgálata kapcsán bemutatja a téma kutatása közben felmerülő kérdéseket. Megállapítja, hogy néhány szuffixum önálló lexémából grammatikalizálódott. Ilyennek tekinti a -munu- auditív módjelet, valamint a -nantu- képzőt is. A -nantu- képző lexémából való grammatikalizálódásának feltételezésével nem értek egyet, ezt a képzőt én összetett képzőnek tekintem. (Lásd a 3.7.1. fejezetet.) Katzschmann megvizsgálja a -nar- képzőt is. Néhány nyelvi adat alapján, amelyben a -na- önállóan jelentkezik (saede-na-ntema 'braten' C55:67; huajmacuni"ə 'снял унты' K92:34), felmerül a kérdés, hogy milyen képző a -na-. Katzschmann megállapítja, hogy a példák mennyisége nem teszi lehetővé, hogy pontosabban megvizsgáljuk a képző jelentését.

A cikk további részében a szerző a -guj- és a -ptu- képzők vizsgálatával foglalkozik. A -guj- képzőről megállapítja, hogy soha nem kapcsolódhat közvetlenül az

²⁹ Selkupisches Wörterverzeichnis, Tas-Dialekt, Budapest, 1969, Akadémiai

ígetőhöz, legtöbbször a -(p)tu/cu képző után áll, valamint soha nem kapcsolódhat a -kV képzőhöz: „Da es keine Belege gibt, in denen -guj und -kV gemeinsam vorkommen, kann gefolgert werden, daß sie sich gegenseitig ausschließen.” (1997:133). A szerző ezt a megállapítását nem tudom elfogadni, hiszen erre a sorrendre találhatunk példát: siga" kui" ki" ema 'erwürgen' C55:66.

A továbbiakban Katzschmann a -gəl- képzővel foglalkozik. A példák között talált olyan adatokat, amelyekben a -gəl- képzőt a -nantu- szuffixum követi, de olyan adat is van, amikor a sorrend fordított: buagalnantetema 'schreiten' C55; matunantugala" 'schneiden' C55. Ez alapján Katzschmann úgy véli, hogy két homoním szuffixumról beszélhetünk. Az egyik a -gəl- képző, a másik pedig a Castrén által is tárgyalt precatív módjel. A mai nganaszan nyelvből nem mutatható ki a -gəl szuffixum módjel volta.

Néhány ritkán előforduló képző kapcsán Katzschmann is úgy gondolja, hogy az adatok hiánya miatt szinte lehetetlen megállapítani a funkciójukat. Ilyennek tekinti az -sa és a -mu/-mil képzőket. ezeket a képzőket én sem vizsgáltam.

6. A nganaszan képzők kapcsolódási sorrendben elfoglalt pozíció szerinti csoportosítása

A nganaszan igerendszer vizsgálatát a Revzin – Juldaševa szerzőpáros által módosított modell alapján végeztem el. A denominális képzők közötti sorrendet nem vizsgálom. A denominális verbumképzőket a tövel együtt a 0 osztályba soroltam. Ugyanakkor figyelembe veszem az olyan denominális verbumképzővel ellátott igéket, melyekben még legalább két deverbális igeképző szerepel. Ilyen például a *ḡətuṃtilgujsi* ‘megmutatni’ alak, habár itt az *-mtil-* képzőt már összeforrott denominális transzformatív képzőnek tekinthetjük. Azonban a képzőkapcsolódási sorrendben a transzformatív képző besorolása nem változtat. A nganaszanban ugyanazon osztályból több képző is megjelenhet az igeen, de az egy-egy osztályba kerülő képzők nem feltétlenül kapcsolódnak egymáshoz. Azokat a képzőket, melyek a többi képzőhöz való viszonyuk alapján egy osztályba kerülnek, de egymással soha nem kapcsolódnak, nevezhetjük egymást *kizáró* képzőknek (Revzin terminológiája szerint egymást kiegészítő elemeknek). A nganaszanban a következő osztályok állíthatók fel, melyek további alosztályokra bonthatók.

0. osztály: *tő*
 denominális képző (pl. *-m-*, *-ptu-/ptil-*, *-lə*, *-tə-* stb.)

 0-képző (pl. *ḡəḡu* ‘látkép’ → *ḡəḡusil* ‘látszani’)
1. osztály: *inchoatív1: -lə-*

 tranzitív–kauzatív: -ptu-/ptil-, -tu-/til-

 faktitív–permisszív: -ruptu-/rilptil- stb.

 temporális: -gəl-

Az osztály képzői közül csak az *inchoatív1* és a *tranzitív*, a *tranzitív* és a *faktitív* képző kapcsolódik egymással.

2. osztály: *attenuatív: -ptu-/ptil-*

 passzív: -ru-/ril, -lu-

 frekventatív: -r-

A *passzav* és a *frekventatív* képző kizárja egymást.

3. osztály: *duratív: -guj-*

 imperpektív: -ntə-/ndə-/tə-

 iteratív: -kə-/gə-

 volitív: -nantu-/nantil-/nandu-/nandil-

habituatív: -mumba-/milmba- stb.

multiplikatív: -nar-

A duratív és az imperfektív, az iteratív és a habituatív képzők nem kapcsolódnak egymással.

4. osztály: intencionális: -"han-/hia- stb.

inchoatív2: -"ka-

A két képző egymással csak ritkán kapcsolódik.

5. osztály: 1. időjelek: -múlt idő

-jövő idő

- aoristosi idő koaffixumai

Valamelyik szuffixum kötelező jelleggel jelentkezik az igén.

2. módjelek

6. osztály: személyragok: alanyi ragozás, tárgyas ragozás, reflexív ragozás szerint.

A nganaszanban az időjelek és a módjelek, valamint a koaffixumok nem kapcsolódhatnak egymással. Koaffixum csak az aoristosi időben jelentkezik. A különböző módokat a különböző időben más-más végződés jelöli. A módjelek ugyan nem zárják ki a képzők megjelenését az igén, de az adatok mégis arról tanúskodnak, hogy az akcióminőség és az aspektus képzői igen ritkán fordulnak elő módjelek előtt. Néhány esetben a képző módjellel kapcsolódva grammatikalizálódott. (Lásd erre a jövő idejű kérdő mód jelét az 3.5.2.1. fejezetben.) Sorokínával ellentétben nem látom értelmét a ragozási típus külön osztályba való sorolásának, mivel a szamojédban a típus jelölője beolvadt a személyragokba. Persze a reflexív ragozás -j- jele vagy annak nyoma minden esetben határozottan felismerhető.

Az alábbi két táblázat szemlélteti a nganaszanban megvalósuló képzőkapcsolódási sorrendeket. Az első táblázatban azokat a képzőláncokat adom meg, melyekre csak Castrénál találtam példát. Ez nem jelenti azt, hogy ezek a sorrendek ma már nem jöhetnének létre, pusztán arról van szó, hogy az általam fedolgozott szövegekben ezek nem fordultak elő. A második táblázat azokat a sorrendeket mutatja be, melyek a mai nyelvben is előfordulnak. Ezek közül nem mindegyik képzősor adatolható Castréntól is.

A következő fejezetekben az egyes képzők alapján elemzem ezeket a képzősorokat. A kapcsolódási sorokra a táblázatban található sorszám alapján hivatkozom. Az egyes képzőknél a közvetlen előtte és utána álló képzők alapján veszem figyelembe a képzősort. Tehát az inchoatív1 – kauzatív – duratív – inchoatív2 képzősort nem az inchoatív1 és nem is a kauzatív képzőnél, hanem a duratív képzőnél mutatom be.

A képzősorokra maximum 20 példát hozok, ahol van több, ott ezeket a példákat a függelék tartalmazza.

	IN1	KALZ	FAK	TEM	ATT	PASS	FREK	DUR	MP	IIER	VOL	HAB	MUL	IN2	NC	INT
1	*															*
2	*										*					
3	*							*								
4	*	*														*
5	*	*												*		
6	*	*									*					
7	*	*							*							
8		*														*
9			*													*
10			*											*		
11				*							*					
12				*					*							
13					*				*							
14							*								*	
15							*							*		
16							*		*							
17									*							*
18											*			*		
Σ	7	5	2	2	1	0	3	1	5	0	4	0	0	3	1	5

Csak Castrénnál található kapcsolódási sorrendek

	IN1	KALZ	FAK	TEM	ATT	PASS	FREK	DUR	MP	IIER	VOL	HAB	MUL	IN2	NC	INT
1	◇														◇	
2	◇													◇		
3	◇									◇						
4	◇								◇							
5	IMP-INCH1															
6	◇					◇										
7	◇				◇											
8	◇				◇			◇								
9	◇				◇	◇										
10	KAUZ-INCH1															
11	◇	◇														
12	◇	◇												◇		
13	◇	◇						◇								
14	◇	◇						◇						◇		
15	◇	◇				◇										
16		◇													◇	
17		◇												◇		
18		◇										◇				
19		◇									◇					
20		◇								◇						
21		◇								◇				◇		
22		◇							◇							
23		◇						◇								
24		◇						◇						◇		
25		◇						◇				◇				
26		◇						◇			◇					
27		◇					◇									
28		◇				◇										
29		◇				◇						◇				
30		◇	◇													
31			◇												◇	
32			◇									◇				
33			◇								◇					
34	IMP-FAKT															

	NI	KALZ	FAK	TEM	ATT	PASS	HREK	DUR	MP	IIR	VOL	HAB	MUL	IN2	NC	INT
35			◇					◇								
36			◇					◇						◇		
37			◇			◇										
38			◇			◇				◇						
39	FAKT-PASS-ITER-IMP															
40				◇											◇	
41					◇					◇						
42					◇			◇								
43					◇			◇					◇			
44					◇			◇				◇				
45					◇			◇				◇	◇			
46					◇		◇									
47	PASS-ATT															
48						◇								◇		
49						◇						◇				
50						◇				◇						
51						◇			◇							
52						◇		◇								
53						◇	◇									
54							◇									◇
55							◇					◇				
56							◇				◇					
57							◇			◇						
58								◇						◇		
59								◇				◇				
60								◇		◇						
61									◇				◇			
62									◇			◇				
63									◇		◇					
64									◇	◇						
65										◇				◇		
66										◇	◇					
67	VOL-ITER															
68													◇			◇
69	MUL-ITER															
70	MUL-HAB															
71														◇		◇
72														◇	◇	
Σ	15	21	10	1	10	15	5	17	10	15	7	11	5	12	5	4

Mai anyagban található képzősorrendek

6.1. A nyitó képzők

Ebbe az osztályba négy képző kerül, melyek közül csak az -lő- inchoatív és a kauzatív képző, valamint a kauzatív és a faktitív képző kapcsolódik egymással. A legritkábbnak és a legkevésbé produktívnak a temporálisz képző tekinthető, míg a nyitó képzők közül a legproduktívabb a kauzatív.

6.1.1. Az -lə- inchoatív képző kapcsolódása más képzőkkel

Az inchoatív képző produktív. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy néhány képzőkapcsolódási sorrend csak Castrén adataiban jelentkezik. A mai forrásokból, illetve saját gyűjtésemből nem sikerült példát találnom az inchoatív és intencionális képző kapcsolatára.

C1. *Inchoatív1 – Intencionális*

1. mearalafeatema 'beschleunigen' C55:75 (vö. mearaŋ 'schnell')
2. tonulafatuma 'fahren' C55:62
3. tuitafatana 'speien' C55:62
4. tufafatuma 'abschütteln (Schnee von den Kleiden)' C55:63
5. fakalafeatema 'einstopfen' C55:70
6. fisil'afeatena 'lachen' C55:72 (hid'isi 'nevetni')
7. fūlafatuma 'blasen' C55:73 (vö. hüorsa 'fújni')

Érdekes jelenség, hogy az -lə- inchoatív és a -"kə inchoatív képző kapcsolódhat egymással. Ugyan ilyen példákat leginkább csak Castrénál találhatunk, de egy adatot a mai nyelvben is találtam. Az inchoatív1 és az inceptív képző is kapcsolódhat egymással, habár erre a sorrendre csak egy példát találtam.

1. *Inchoatív1 – Inceptív*

1. soruləndə"ki"ə 'esni készült' (soruda 'esni (az eső)')

2. *Inchoatív1 – Inchoatív2*

1. buama"ki"ema 'shreiten' C55:70 (vö. bua 'Schritt')
2. mearalaki'ema 'beschleunigen' C55:75 (vö. mearaŋ 'schnell')
3. ŋusilə"kaði 'megmozdulni' (ŋusirsi 'mozogni')
4. tufalaki"ema 'abschütteln (Schnee von Kleidern)' C55:63
5. fisilaki"em 'lachen' C55:73 (hidisi 'nevetni')
6. fūalaki"ema 'blasen' C55:73 (vö. hüorsa 'fújni')
7. tonulaki"ema 'fahren' C55:62
8. tuitalaki"em 'speien' C55:62 (vö. tucetu 'hányingere van' M70:91)

A harmadik osztályból több képzővel is kapcsolódik az inchoatív1 képző, de leggyakrabban az imperfektív képzőt előzi meg. A multiplikatív és a habituatív képzővel nem kapcsolódik. A duratív és a volitív képzővel való kapcsolódásra csak Castrénál találhatunk példát.

C2. Inchoatív1 – Volitív

1. fisil'annantetena 'lachen' C55:72 (hidisi 'nevetni')
2. fʉalannantuma 'blasen' C55:73 (vö. hüorsa 'fújni')
4. šaguleñantetema 'eng machen' C55:67
5. řaifareñantetema 'in Schrecken setzen' C55:63
6. tonulannandutuma 'fahren' C55:62
7. tuitalannantutana 'speien' C55:62 (vö. tucetu 'hányingere van' M70:91)
8. tufalanantutuma 'abschütteln (Schnee von den Kleidern)' C55:63

3. Inchoatív1 – Iteratív

1. ħusīlīgətilndə" 'megmozdulnak' (ħusīrsi 'mozogni')

4. Inchoatív1 – Imperfektív

1. dindi"lindətilnə 'hallható vagyok' (dindisi 'hallani')
2. jiralandatema 'mit Fett schmieren' C55:54
3. kudumtandum 'husten' C55:50 (*kot- 'husten' SW:74)
4. mearalandatema 'beschleunigen' C55:75 (vö. mearaŋ 'schnell')
5. šagulendatema 'eng machen' C55:67
6. taruləndatema 'eng machen' C55:63
7. tend'amitatem 'schweigen' C55:62
8. tonulandatuma 'fahren' C55:62
9. tuitalandatana 'speien' C55:62 (tucetu 'hányingere van' M70:91)
10. fisil'andetena 'lachen' C55:72 (hidisi 'nevetni')
11. fʉalandatuma 'blasen' C55:73 (hüorsa 'fújni')

Az imperfektív és az inchoatív képző sorrendjének felcserélésére is találhatunk példát.

5. Imperfektív – Inchoatív1

1. kuntua"təli"ə 'elkezdett elaludni' (kuntuda 'elaludni')

C3. Inchoatív1 – Duratív

1. fakalaguitema 'einstopfen' C55:70
2. taifirkuitema 'in Schrecken setzen' C55:63

6. Inchoatív1 – Passzív

1. diltu"ləril"inə 'engem elkezdtek felemelni' (vö. diltusil 'felemelni')

A második osztály képzői közül csak az attenuatív képzővel való kapcsolódásra lehet példát találni.

7. Inchoatív1 – Attenuatív

1. l'abilləptild'il 'kicsit kinyitni' (labilsil 'kinyitni')

2. kəptələptusa 'kissé megnyomni'

A nyitó képzők közül kizárólag a kauzatív képzővel kapcsolódik. A kauzatív képző követheti az inchoatív képzőt, de a fordított sorrendre is van egy példa. Amennyiben a kauzatív képző az inchoatív után áll, még más képzőket is felvehet. Ezekre a példákat lásd a kauzatív képzőnél.

10. Kauzatív – Inchoatív1

1. longuftalydi 'in Brand stecken; anzünden' KS:145 (vö. longudi 'brennen, verbrennen')

11. Inchoatív1 – Kauzatív

1. dindi"liptildi 'hallhatóvá tenni' (dindisi 'hallani')

2. fisila"bte"ama 'zum Lachen bringen' C55:72 (hidisi 'nevetni')

3. karcələptuda 'összekócol' (karca 'göndörség')

4. ɣusîli"ebte"ma 'rühren' C55:46 (ɣusîrsi 'mozogni')

5. cajhiləptudi 'váratlanul megijeszteni' (čajhiši 'megijedni')

6. tend'aima"bte"ama 'zum Schweigen bringen' C55:62

Összegzés

Az -lə- inchoatív képző Castrén adataiban jelentősen többször fordul elő képzőláncban, mint a mai adatokban. Szokatlan kapcsolódásnak tarthatjuk a kétféle inchoatív képző egyidejű előfordulást. Ez a kapcsolódás is bizonyíthatja, hogy a két képző funkciója nem egyezhet meg. Az -lə- inchoatív képző 22-féle képzőláncban vehet részt, ebből 10 lánc 3 képzőt tartalmaz.

Kapcsolódik	Nem kapcsolódik
intencionális	multiplikatív
inceptív	habituatív
-"kə- inchoatív	frekventatív
volitív	temporális
iteratív	faktitív
imperpektív	
duratív	
passzív	
attenuatív	

6.1.2. A kauzatív képző kapcsolódása más képzőkkel

A legproduktívabb nganaszan képzők közé tartozik a tranzitív–kauzatív képző. Számos képzővel kapcsolódhat, miközben mindig megőrzi nyitó jellegét. A kauzatív – intencionális képzős alakok nem jelentkeznek a mai nyelvben, holott Castrén korából bőséges példaanyaggal adathatók. A negyedik osztály -"kə- inchoatív képzőjével hasonló a helyzet, habár néhány ilyen képzős alak a mai nyelvből is kimutatható.

C8. Kauzatív – Intencionális

1. bârbimtuřantuma 'zum Fürsten machen' C55:68 (vö. bârbə 'vezető')
2. bedebtefeatema 'tränken' C55:69 (biltildi 'meginni')
3. jarjabtafatuma 'betrügen' C55:51 (d'engəptusa 'megcsalni')
4. jarkabtafatuma 'klopfen' C55:51
5. jiebtefeatema 'gebähren' C55:53
6. jĭkubtuřatuma 'umwenden' C55:53
7. jomta"bta"fatuma 'ausschelten' C55:53
8. jukarafatuma 'irre führen' C55:54
9. jurkatafeatem 'mit dem Netz fangen' C55:54 (durkafsa 'Schleppnetz')
10. feabemtefeatema 'erwärmen' C55:71
11. femtefeatema 'in Furcht setzen' C55:72
12. fursarefeatema 'zur Rückkehr bringen' C55:73
13. kosarafatum 'trocknen' C55:49
14. l'and'i"btifeatema 'antreiben, peitschen' C55:56
15. lařubtefeatema 'anzünden, verbrennen' C55:55 (ləřəd'i 'égni')
16. l'umarafatuma 'erschrecken' C55:56
17. řĭmtifeatema 'sauer machen' C55:64
18. tumtuřatuma 'Feuer anmachen' C55:62 (tuj 'tűz')

Olyan képzősorra is van példa, melyben a kauzatív képző előtt az -lə- inchoatív képző áll.

C4. Inchoatív – Kauzatív – Intencionális

1. atĭliebtefeantema 'leihen' C55:44 (atea 'Schuld')
2. fisil'abtefeatema 'zum Lachen bringen' C55:73 (hidisi 'nevetni')

16. Kauzatív - Inceptív

1. řusiləbtilnde"ki"əm 'разшевелю' H94:73/477

17. Kauzatív – Inchoatív2

1. bedebteki"ema 'tränken' C55:69 (biltildi 'meginni')
2. bilndəptilki"əm 'elkezdtém kiegyenesíteni' (bilntəgə 'egyenes')
3. d'eŋhoðəi"btiki"əmə 'pofon vágtam'
4. jīkubtu"ki"ema 'umwenden' C55:53
5. jukaruki"ema 'irre führen' C55:54
6. feabemteki"ema 'erwärmen' C55:71
7. hejbilmtilki"əm 'elkezdtém felmelegíteni' (hejbilmtilsil 'felmelegíteni')
8. kamsaruki"ema 'falten' C55:48
9. kunduptukəð'a 'készül elaltatni' (kuntud'a 'elalszik')
10. laŋubteki"ema 'anzünden, verbrennen' C55:55 (ləŋəd'i 'égni')
11. l'umaruki"ema 'erschrecken' C55:56
12. nansu"bteki"ema 'stellen' C55:56 (nənsud'i 'felállni')
13. nīmabt'eki"ema 'säugen' C55:59
14. sikūdaki"ema 'erwürgen' C55:66
15. tarkuruki"ema 'eng machen' C55:60
16. t'imtiki"ema 'sauer machen' C55:64
17. tufalaki"ema 'abschütteln (Schnee von den Kleidern)' C55:63

Találhatunk olyan példát is, ahol a kauzatív képzőt megelőzi az -lə- inchoatív képző.

C5. Inchoatív1 – Kauzatív – Inchoatív2

1. atīliebtiki"ema 'leihen' (atea 'Schuld')
2. fisilabteki"ema 'zum Lachen bringen' C55:73 (hidisi 'nevetni')
3. ŋusīli"ebteki"ema 'rühren' C55:46 (ŋusīrsi 'mozogni')

A kauzatív képzőt leggyakrabban a harmadik osztály képzői követik. Ezek közül a multiplikatív képző egyáltalán nem kapcsolódik a kauzatív képzőhöz. Legtöbbször a duratív és a volitív képző áll utána. A ritkább sorrendek közé pedig a kauzatív – habituatív tartozik.

18. Kauzatív – Habituatív

1. bilndilptilmilhiandil" 'általában kisimíttják' (bilndilptilsil 'kisimítani')
2. kouftumumbasa 'wie gewöhnlich anhalten' KS:51 (kouftusa 'anhalten')

A kauzatív és a volitív képző kapcsolatára jórészt Castrénál találhatunk példákat, de egy esetben mai szövegből is adatható.

19. *Kauzatív – Volitív*

1. bârbimtunandutuma 'zum Fürchten machen' C55:68 (bârbə 'vezető')
2. bedebtenantetema 'tränken' C55:69 (biltildi 'meginni')
3. feabemteñantetema 'erwärmen' C55:71
4. femteñantetema 'in Furcht setzen' C55:72
5. jiebteñantetema 'gebähren' C55:53
6. jîkubtunantutuma 'umwenden' C55:53
7. hontuoptunantutu 'обмануть'³⁰:

(93) Asa hontuoptunantutu mîncagənil Horosoceməm.

evenki becsap-Vkaus-Vvol-Kimp-3Sg bizonyára Tetovált arcú-Acc

'Эвенк, должно быть. Собирается обмануть Татуированного Лица.' FN:38

8. kande"bteñantetema 'zum Erfrieren bringen' C55:47 (kentildil 'megfagyni')
9. kañfâdanantundum 'den Frühling zu bringen' C55:47 (kañfa 'Frühling')
10. f'and'i"btiñantetema 'antreiben, peitschen' C55:56
11. f'umarunantutuma 'erschrecken' C55:56
12. lañubteñantetema 'anzünden, verbrennen' C55:55 (lañədi 'égni')
13. f'umarunantutuma 'erschrecken' C55:56
14. mârunnantutuma 'fest machen' C55:74 (vö. mǎgə 'erős')
15. nâgimtiñandetema 'bessern' C55:57 (vö. nǎgə 'jó')
16. namagimtiñandetema 'gerade machen' C55:57 (vö. nəmǎgə 'egyenes')
17. tarkurunandutuma 'eng machen' C55:60
18. f'aruleñantetema 'eng machen' C55:63
19. tumtunantutuma 'Feuer anmachen' C55:62 (tuj 'tűz')

Castrénnál az inchoatív1 – kauzatív – volitív sorrendre is van példa.

C6. *Inchoatív1 – Kauzatív – Volitív*

1. fisilabtenandetema 'zum Lachen bringen' C55:73 (hidisi 'nevetni')

Castrén adataiban nem találhatunk példát a kauzatív – iteratív kapcsolódási sorrendre, de a mai nyelvből ez a sorrend adathozható.

20. *Kauzatív – Iteratív*

1. biltu"ptilgətil 'előnti' :

³⁰ Elképzelhetőnek tartom, hogy a képzés mára már elhomályosult.

A nganaszan nyelvből 'becsap' jelentéssel létezik egy másik ige is: diñaptusa.

(94) bilkaðæ kanənulü" biltu"ptilgətil gərədə.

foljó gyakra elönt-Vkaus-Viter-3Sg s város

‘A foljó gyakra elönti a várost.’

2. cajptilkəki"ə ‘elkezdett teával itatni’ (čajptilsil ‘teával megitat’)

3. silnarilptikəndilm ‘дымаю’ MU:434 (silnerilsil)

Ha Castrén adatait tekintjük, akkor igen gyakori kapcsolódási sorrendnek kellene tekintenünk a *kauzatív és az imperfektív* képző kapcsolódását. Ezt a sorrendet azonban mégsem tekinthetjük egyértelműen gyakorinak, hiszen a mai nyelvben erre a kapcsolódásra csak pár példát sikerült találnom.

22. Kauzatív – Imperfektív

1. bârbimtütatuma ‘zum Fürsten machen’ C55:68 (bārbə ‘vezető’)
2. bildilptilndətuma ‘megitatom őt’ (biltildi ‘meginni’)
3. feabemtendatema ‘erwärmen’ C55:71
4. femtendatema ‘in Furcht setzen’ C55:72
5. jaŋabtundatuma ‘betrügen’ C55:51
6. jurkatandatem ‘mit dem Netz fangen’ C55:54 (durkafsa ‘Schleppnetz’)
7. kande"btendatema ‘zum Erfrieren bringen’ C55:47 (kəntildi ‘megfagyni’)
8. kaŋfādandatum ‘den Frühling zu bringen’ C55:47 (kaŋfa ‘Frühling’)
9. kintaba"btetatena ‘rauchen’ C55:49
10. kosarundatuma ‘trocknen’ C55:49
11. lamsamadutatuma ‘plagen, quälen’ C55:55
12. l’umarundatuma ‘erschrecken’ C55:56
13. mārundatuma ‘fest machen’ C55:74
14. nənsuptilndətuma ‘felkeltem őt’ (nənsudi ‘felállni’)
15. nāgimtitatema ‘bessern’ C55:57 (vö. nāgə ‘jó’)
16. naterendatema ‘nass machen’ C55:58 (nateba ‘nass’)
17. ŋarūbtundatuma ‘ich bin in Begriff in die Quer legen’ C55:43
18. sikūdundatuma ‘erwürgen’ C55:66
19. t’imtindatema ‘sauer machen’ C55:64

Olyan példát is találtam Castrénál, ahol a kauzatív képző előtt inchoatív képző állt.

C7. Inchoatív – Kauzatív – Imperfektív

1. fisil’abtetatema ‘zum Lachen bringen’ C55:73 (hidisi ‘nevetni’)

A -RU- képzős tranzitív igék mindig az -NTə képzővel képzik imperfektív párjukat, ebben az esetben a -t-s tranzitív alakoknál jelentkező megkötés nem lép fel, de mivel az -RU- képző ma már nem produktív, ilyen példát csak elhomályosult képzett alakokon lehet általában találni.

h'iridi → h'iritəsil	'сварить – варить' T79:238
kosarundatuma	'trocknen' C55:49
mârundatuma	'fest machen' C55:74 (vö. mîgâ 'fest')

Sok olyan igét találhatunk, melyeknek Castrén korában létezett duratív képzős és imperfektív képzős alakja is. Minden bizonnyal ezekben az esetekben a két alak jelentése között árnyalatnyi különbség volt. Ennek kiderítése ma már lehetetlen. Ugyanakkor megállapíthatjuk, hogy a mai nyelvben a duratív képzős alak fokozatosan kiszorította az imperfektív képzős alakot. Ez a sorrend előfordult már Castrénál is, de a mai anyagokban a gyakorisága jóval nagyobb. Az igeképzők kapcsolódási sorrendje közül ez az egyik leggyakoribb.

23. Kauzatív – Duratív

1. bəŋkəptagujša 'развеселить' FN:50:

(95) tilŋ bəŋkəptagujša tu"om, maðajcum əmilə ihu".

ti felvidít-Vkaus-Vdur-inf jön-Kperf-1Sg, vendégeskedik-Kimp-1Sg itt van-VAcond

'Погостить пришёл, вас насмешить да развеселить.' FN:50

2. bilðilptilgujsi 'itatni' (*wit3 - '(Wasser)trinken' SW:176):

(96) bənudüodej taanə bilðilptigujciŋ. 'A fâradt rénjeimet itatod.'

fâradt-Acc rén-PIPx2Sg iszik-Vkaus-Vdur-Kimp-2Sg s

3. bilndəptilgujsi 'kiegyenesít' (vö. bilntəgə 'egyenés')
4. d'antiəmtigujši 'szúrni'
5. hejbilmtilguši 'felmelegít' (vö. hejbil 'meleg')
6. huðuptugujsa 'átvinni valamin'
7. hüləptigujši 'felaprítani'
8. kamsaruguiðuma 'falten' C55: 48 (vö. kamsa 'Falten')
9. katarumtukusa 'leuchten, scheinen' KS:125
10. kəndilptilgujsi 'замороживать' T79:240 (kəntildi 'megfagyni')
11. kəsilptilgujsi 'разводить дымокур'
12. kunduptuguču 'lefekteti aludni' (kuntuda 'elaludni')
13. ləmuptugusil 'torlaszt készíteni'

14. l'amuptugusiəmə 'megzavartam őt'
15. l'umaruguit'uma 'erschrecken' C55:56
16. münüptügujsi 'наполнять' T79:240
17. ħalilmtilgujči 'megörvendezetteti' (vö. ħalil 'öröm')
18. ħəməptugujsa 'etetni':

(97) ħəməptugasa nüona, mənə noptəkasuom kidana.

eszik-Vkaus-Vdur-inf gyerek-PIPx1Sg, én mos-Vinch2-Past-1Sg s edény-PIPx1Sg

'Покормив детей, я стала мыть посуду.' MU:28/6

19. ħətumtilgujsi 'megmutatni' (ħətumsil 'láthatóvá válni')
20. serilptilgujsi 'одеть' T79:240

13. Inchoatív1 – Kauzatív – Duratív

1. ħiriləptilgujsa 'főzteteni kezdeni' (ħiridi 'főzni')
2. karcələptukudi 'összakócolni' (vö. karca 'göndör')
3. kilntələptilkusi 'dohányozni, füstölni' M70:79 (kilntə 'füst')

A második osztály képzői közül a frekventatív és a passzív képzővel kapcsolódik a kauzatív képző.

27. Kauzatív – Frekventatív

1. komoftlírša 'halten, stützen' KS:132
2. kouftursa 'wiederholt anhalten' KS:51 (kouptusa 'megállítani')
3. lajbutursa 'winken, schwenken' KS:143
4. tontorasa 'treiben; verfolgen' KS:125

Az idesorolható adatok egy részében a tranzitív képzés már elhomályosult, így ezt a képzőkapcsolódási sorrendet nem tekinthetjük produktívnak.

28. Kauzatív – Passzív

1. biltuptilrild'i 'be van vizezve' (vö. bil' 'víz')
2. d'əŋgəpturuša iso 'becsapni volt' M70:68 (d'əŋgəptusa 'megcsalni')
3. d'əŋhəðəi"btiri"ə 'halántékon ütötték'
4. koufturusa 'anhalten machen, stoppen' KS:51 (kouptusa 'megállítani')
5. lüm ərura"a" 'оказались испуганы' T79:229
6. ħəməptura"a" 'оказался накормленным' T79:229 (ħəmsa 'megenni')
7. tarumtura"ində" 'őket elválasztották' (tarumsa 'elválni')

(98) ɲuolil necuɲ, tarumtura"inda".

természetesen egymást elvál-Vkaus-Vpass-Kperf-3Pl r

'Natürlich würden sie getrennt.' KNS:180/354

15. Inchoatív1 – Kauzatív – Passzív

1. b'ɪgiləpturusa 'kinézésre kényszerítve lenni'
2. hiɪləbptilri"ə 'főztetve van' (hiridi 'főzni')
3. kəptaləpturuʃi 'megnyomva lenni' (kəptaləsa 'összenyomni')
4. milədilitilri"ə 'gyalogoltatva van' (mildisil 'gyalogolni')

A nyitó képzők közül az inchoatív1 és a faktitív képzőkkel kapcsolódik a kauzatív képző. Az inchoatív1 képzős sorokra példákat lásd az inchoatív képzőnél valamint fentebb a 15-ös sort. A faktitív képzővel való kapcsolódás szokatlan. A példákban a kauzatív képzés már elhomályosulhatott, ezért marad meg a képző a faktitív képző előtt.

30. Kauzatív – Faktitív

1. nililptilrilptisil 'заставить кого-либо ожить, допустить, позволить, чтобы кто-либо ожил' T79:227 (nilildi 'élni')
2. koturuptuda 'megölet' (kuoda 'meghalni')

Összegzés

Megállapíthatjuk, hogy a kauzatív képző a produktív képzők közé tartozik, minden osztály képzőivel kapcsolódhat, de ennek ellenére vannak olyan képzők, melyekkel nem társul. Léteznek olyan kapcsolódási sorrendek, melyekre Castrénál találhatunk példát, de a mai anyagokban csak alig. Találhatunk olyan kapcsolódási sorrendet is, amelyik Castrén korában kevésbé volt jellemző, mint a mai nyelvben. Ilyen a duratív és az iteratív képzővel való kapcsolódás. Az adatok többségében a kauzatív képző kettős képzőláncban fordul elő (13), de majdnem ilyen gyakori a képzővel alkotott hármas (15) képzőlánc is. Ezekben nagy részében a kauzatív képzőt az -lə- inchoatív képző előzi meg. Négyképzős láncban a kauzatív képző csak egyszer fordul elő. Erre a példát lásd a duratív képzőnél.

Kapcsolódik	Nem kapcsolódik
intencionális	multiplikatív
inceptív	attenuatív
-"kə- inchoatív	temporális
habituatív	
volitív	
iteratív	
imperfektív	
duratív	
frekvenciatív	

passzív
faktitív

6.1.3. A faktitív képző kapcsolódása más képzőkkel

A faktitív képzőt a képzőkapcsolódás szempontjából összetett képzőnek minősíthetjük, tehát a képzőt egy komplex egységnek foghatjuk fel. Hasonlóan viselkedik a tranzitív képzőhöz, de kapcsolódási produktivitása nem olyan nagy. A záró képzőkkel kapcsolódik ugyan, de erre példákat leginkább csak Castrénnál találhatunk.

C9. Faktitív – Intencionális

1. natarubtafantuma 'zeigen' C55:43 (nətəda 'megmutatni')

31. Faktitív – Inceptív

1. melilðəruptutə"ki"əm 'készültem megcsináltatni' (melil"sil 'megcsinálni')

C10. Faktitív – Inchoatív2

1. natarubtuki"ema 'zeigen' C55:43 (nətəda 'megmutatni')

A harmadik osztályból leggyakrabban a duratív képzővel kapcsolódik. Ez nem meglepő, ha figyelembe vesszük, hogy a képző második eleme a -ptu/- -ptil- tranzitív képző, ami után a folyamatosságot általában a duratív képző fejezi ki. Ritkábban ugyan, mint a duratív képző, de a többi képzőhöz viszonyítva mégis többször fordul elő a *passzív* képző a faktitív képző után. A műveltető mondatokban nagyon gyakori ez a képzőkapcsolat. Mai adatokban előfordul még a faktitív képző után a habituatív, az imperfektív és a volitív képző is.

32. Faktitív – Habituatív

1. hotərubtumumbatu 'általában irattat' (hotəda 'le/megírni'):

(99) siltıl hotərubtumumbatu hotüre.

ö leir-Vfakt-Vhab-Kimp-3Sg s levél-Acc

'Ő általában levelet irattat.'

2. nətəruptumumbatum 'általában megmutattatom' (nətəda 'megmutatni')

3. nəonsoðuruptumunghansa 'általában kivítettetni' (nəonsoðusa 'kivinni')

33. Faktitív – Volitív

1. nətəruptunandutum 'хотеть показать' JN:18:

(100) nətəruptunandutum daðətu" nədipsanılne tənə cenıl"sılðəŋ, ma mənə
nəsilmlımb'anılm matənünə.

mutat-Vfakt-Vvol-Kimp-1Sg s POP(All)-Npräd-GenPx2Pl eszköz-PlPx1Sg te ért-Fut-2Sg s,
mi én dolgozik-Vhab-Minter-1Sg s sátor-Lov-Px1Sg

‘Я хочу показать Вам мои инструменты, и Вы поймёте чем я занимаюсь
дома.’ JN:18

Azt várhatnánk, hogy az imperfektív képző nem kapcsolódik a faktitív képzőhöz, amennyiben mégis, akkor a faktitív képző után áll. Azonban ez az adatok alapján nem így van. Találtam egy példát, ahol az imperfektív képző megelőzi a faktitív képzőt.

34. Imperfektív – Faktitív

büütəruptə"iðə ‘elküldték’ (büüda ‘elmenni’)

35. Faktitív – Duratív

1. hotərubtugujsi ‘irattat’ (hotəda ‘le/megírni’)
2. lətilrilbtıl"kujsi ‘felvágattat’ (lətildil ‘elvágni’)
3. melilðilreptugujsiə ‘приказать сделать’ MU:24 (melil"sil ‘megcsinálni’)
4. ηəmluptugujsa ‘скармливать’ T79:240 (ηəmsa ‘megenni’)
5. ηətəərəptukusa ‘показать’ K:30 (ηətəda ‘megmutatni’)

A második osztályból csak a passzív képzővel kapcsolódik. Az első osztály képzői közül kapcsolódhat a kauzatív és az inchoatív1 képzővel. Ezekre a példákat lásd fentebb, az ezeket a képzőket tárgyaló részben.

37. Faktitív – Passzív

1. cirilptilril"ə ‘arra kényszerítették, hogy bejöjjön’ (cīdi ‘bejönni’)
2. d'öðülüptura"a ‘megkérték, hogy menjen’ (vö. döðürsa ‘menni’)
3. hotərubtura"a ‘irattatták’ (hotəda ‘le/megírni’)

Összegzés

Leggyakrabban a duratív képző követi a faktitív képzőt. Vannak olyan képzők, melyek Castrén adataiban kapcsolódnak a faktitív képzővel, de a mai adatokból ez a kapcsolódás már nem mutatható ki. Ilyen az intencionális és a -"kə- inchoatív képző. A faktitív képző, a kauzatív képzőhöz hasonlóan legtöbbször kettős képzősor tagjaként áll (9), de találhatunk példát hármas sorra is (2). Ezeket a képzősorokat lásd a duratív és a passzív képzőt tárgyaló fejezetekben.

Kapcsolódik	Nem kapcsolódik
intencionális	multiplikatív
inceptív	attenuatív
-"kə- inchoatív	temporális
habituatív	frekventatív
volitív	-lə- inchoatív
imperpektív	
duratív	
passzív	
kauzatív	

6.1.4. A temporális képző kapcsolódása más képzőkkel

A temporális képző igen ritkán fordul elő és képzőkapcsolódási produktivitása is meglehetősen csekély. Az általam feldolgozott anyagban csak néhány példában jelentkezett. A képző előtt más képző soha nem áll. Utána leggyakrabban az imperpektív képző jelentkezik, ezen kívül kapcsolódik még az inceptív és a volitív képzővel is. Erre az utóbbira csak Castrénál találhatunk példát.

40. *Temporális – Inceptív*

1. buəgəltə"ki"ə 'он собрался поговорить' H94:61/342 (buoda 'beszélni')
2. kuntugəltəkīnə 'aludni megyel' M70:69 (kuntuda 'elaludni')

C11. *Temporális – Volitív*

1. buagalnantetema 'schreiten' C55:70 (bua 'lépés')

C12. *Temporális – Imperpektív*

1. buogaltatema 'schreiten' C55:70 (bua 'lépés')

6.2. A második osztály képzői

A második osztályba három képző került: attenuatív, frekventatív, passzív.

A passzív képző meglehetősen produktív. A frekventatív és az attenuatív képző a kevésbé produktív képzők közé sorolható. A passzív és az attenuatív képző egymással felcserélhető, a két képző mindkét sorrendje grammatikus. A passzív és a frekventatív képző nem kapcsolódik egymással.

6.2.1. Az attenuatív képző kapcsolódása más képzőkkel

A képző Castrén adatai között egyáltalán nem fordul elő. A mai nyelvben is csak ritkán találhatunk ilyen képzős alakokat. A záró képzőkkel egyáltalán nem kapcsolódik. A harmadik osztályból az attenuatív képző után állhat a duratív és az iteratív és a volitív képző. Iteratív képzős alakra csak egyetlen példát találtam.

41. *Attenuatív – Iteratív*

1. silnarilptilkændilm 'думаю':

(101) nukəgə dalil" büübü"nə silnarilptilkændilm nuomənu.

sok nap-Pl utazik-VAcond-GenPx1Sg gondol-Vatten-Viter-Kimp-1Sg s gyerek-Prol

'Когда еду много дней, думаю о моих детей.' MU:34

A duratív képzővel való kapcsolatra találhatunk olyan példát is, melyben csak a duratív és attenuatív képző szerepel, de van olyan adat is, amelyben az attenuatív képzőt az -lə- inchoatív képző előzi meg.

42. *Attenuatív – Duratív*

1. ɣəməɾtugujsa 'подкармливать' T79:247 (ɣəmsa 'megenni')
2. sakəɾtugujša 'прикусивать' T79:248

8. *Inchoatív1 – Attenuatív – Duratív*

1. hüöləɾtugusa 'fújdogálni' (vö. hüorsa 'fújni')

A második osztályba tartozó frekventatív képzővel kapcsolódhat az attenuatív képző, ilyen esetekben a frekventatív képző az attenuatív után áll. A passzív képzővel felcserélhető viszonyban van, de azokban a példákban, ahol az attenuatív képző a passzív képző előtt áll, az attenuatív képzőt mindig az -lə- inchoatív képző előzi meg.

46. *Attenuatív – Frekventatív*

1. biga"ptajrsa 'könnyedén kihajol, néha kinéz' (bigaptusa 'egyszer kipillant')
2. kičəfturša 'heimlich beobachten, belauern' KS:128
3. lüŋküptajrsa 'elrejtőzik':

(102) tā! lüŋküptajrsa sanəkəkumi!

rənszarvas elrejtőzik-Vatten-Vfrek-inf játszik-Viter-Madh-1Du

'Rénszarvas! Játsszunk bújócskát! (elbújva játszunk)' M70:69

9. *Inchoatív1 – Attenuatív – Passzív*

1. kəɾtaləɾturusu 'kissé nyomva lenni' (kəɾtaləsa 'összenyomni')
2. labilləptilril"ə 'hirtelen kinyitották' (labilsil 'kinyitni')

47. Passzív – Attenuatív

1. hiširipti"iṇə ‘mosolygok’ (hidisi ‘nevetni’)

A képző előtt más képzők általában nem jelentkeznek, ez alól csak az -lə- inchoatív képző a kivétel. Erre a példákat lásd az inchoatív1 képzőnél (7-es képzősor), valamint a 8, 9 számú képzősorokat.

Összegzés

Az akcióminőség képzői közül a legkevésbé gyakori az attenuatív képző. A többi képzővel korlátozottan kapcsolódik. A záró képzőkkel egyáltalán nem alkot képzőláncot.

Leggyakrabban kettős képzőkapcsolódásokban fordul elő, de állhat hármas és négyes sorban is.

Kapcsolódik	Nem kapcsolódik
iteratív	intencionális
duratív	-"kə- inchoatív
frekventatív	inceptív
passzív	multiplikatív
-lə- inchoatív	volitív
	habituatív
	imperfektív
	temporális
	faktitív
	kauzatív

6.2.2. A passzív képző kapcsolódása más képzőkkel

A negyedik osztály képzői közül csak a -"kə- inchoatív képző állhat utána, az intencionális és az inceptív képzővel nem kapcsolódik.

48. Passzív – Inchoatív2

1. ḡantəməru"ki"ə ‘стала объектом заклинания’:

(103) məuḡu ḡantəməru"ki"ə

föld-Px3Sg esküszik-Vpass-Vinch2-Kperf-3Sg s

‘Земля стала объектом заклинания.’ H94:74/489

A harmadik osztályból több képzővel is kapcsolódik a passzív képző, de ezen képzőláncok egyike sem adatolható sok példával. A multiplikatív és a volitív képzővel való kapcsolatra nem találtam példát, habár ezek grammatikus volta nem zárható ki.

49. *Passzív – Habitatív*

1. kaulərumumbatu 'be van fedve':

(104) sürüda mou kaulərumumbatu sirütənu.

télen föld befed-Vpass-Vhab-Kimp-3Sg s hó-Loc

'Télen a földet hó szokta fedni.'

2. kəmədülmümbatandə" 'ловятся' T79:234 (kəməda 'megfogni')

3. mēlilḍərmilmb'atil" 'готовится':

(105) cuprik kuniraj mēlilḍərmilmb'atil" daḡurə mountənu.

csuprik úgy csinál-Vpass-Vhab-Kimp-3Sg r tundra-Gen föld-Loc

'Чуприк готовится в тундре, на месте рыбалки.' JN:20

4. ḡənaptarumbatuḡ 'забывать' MU:33

5. ḡəmsalumuḡhansa 'megetetve lenni' (vö. ḡəmsu 'hús')

6. socürərumumbatandə" 'шьются' T79:234 (socürəsa 'varmi')

29. *Kauzatív – Passzív – Habitatív*

1. biltumtilrilmilmb'atilndə" 'заливаются водой' T79:234 (vö. bil" 'víz')

50. *Passzív – Iteratív*

1. koturukandə" 'убывают':

(106) daraḍiltə" tāj koturukandə" ninəgatil daraḍə" bəndə tā".

beteg-Pl rénszarvas-PlAcc öl-Vpass-Viter-Kimp-3Pl r, nem-Sup megbetegszik-Vcong összes rénszarvas-Pl

'Больных оленей убывают, чтобы не заболели все олени.' K92:34

Ebben a példában a passzív képző előtt elhomályosult kauzatív képző áll.

51. *Passzív – Imperfektív*

1. kəndəḍurutəndaḡ 'оказаться отцепленным'

(107) əmkətə kəndəḍurutəndaḡ

itt-Abl elszakít-Vpass-Vimp-Kimp-2Sg s

'то ты можешь оказаться отцепленным (=забранным) отсюда' H94:45/176

2. tolarucebütüḡ 'ellopva vannak' (tolildil 'ellopni')

52. *Passzív – Duratív*

1. ḡəmsalugujsa 'megetetve lenni' (vö. ḡəmsu 'hús')

A második osztály képzői is megjelennek a passzív képző előtt, igaz ezekre csak kevés példát találtam. Az attenuatív képzővel való kapcsolódást az attenuatív képzőt tárgyaló fejezetben a 46-os, az -lə- inchoatív képzőt tárgyaló fejezetben pedig a 9-es

képzősor szemlélteti. A frekventatív képzővel szintén kapcsolódik a passzív képző. Ilyenkor a frekventatív képző követi a passzívet.

53. Passzív – Frekventatív

1. tamturursa 'eladódni' (tamtusa 'kereskedni')

Az első osztályból a kauzatív és a faktitív, valamint az inchoatív képzővel kapcsolódik. Az inchoatív képzővel való kapcsolódást lásd az inchoatív képzőnél (6. képzősor). A kauzatív képzővel való kapcsolódást lásd a kauzatív képzőnél (15, 28, képzősor), valamint fentebb a 29. képzősor. A faktitív képzős sorokat a faktitív képzőnél (37. sor) és az iteratív képzőt tárgyaló fejezetben (38-as sor) mutattam be. A passzív képző 10-féle kétképzős és 4-féle háromképzős láncban fordult elő. Négyképzős sorra nincs példa.

Összegzés

A passzív képző produktív képző, de nem jelentkezik olyan gyakran, mint a kauzatív képző. Néhány képzővel egyáltalán nem kapcsolódik. Például passzív mondatban nehezen képzelhető el modális képző jelentkezése. A példákból kitűnik, hogy nincs olyan kapcsolódási sorrend, amely a mai nyelvre ne lenne jellemző, sőt Castrénál nem is találhatunk passzív képzőt képzőláncban.

Kapcsolódik	Nem kapcsolódik
- "kə- inchoatív	intencionális
habituatív	inceptív
iteratív	multiplikatív
imperpektív	volitív
duratív	temporális
frekventatív	
attenuatív	
faktitív	
kauzatív	
-lə- inchoatív	

6.2.3. A frekventatív képző kapcsolódása más képzőkkel

A képző a második osztályba tartozik, így előtte csak az első osztály képzői valamint az attenuatív képző állhatnak. (Ezekre a példákat lásd fentebb). Néhány példát találhatunk a kauzatív és a frekventatív képző kapcsolódására, azonban ezekben a példákban a kauzatív képzés nagyrészt már elhomályosult. A faktitív – frekventatív sorrend nem adatolható. Ugyanígy nem találhatunk példát az -lə- inchoatív és a temporális képzővel való kapcsolódásra sem. Ezek alapján megállapíthatjuk, hogy a frekventatív képző nagyon közel áll ahhoz, hogy nyitó képző legyen. A harmadik osztályból a duratív és a multiplikatív képző kivételével mindegyik képzővel kapcsolódik. Az imperpektív képzővel való

kapcsolódásra csak Castrénnál találhatunk példát. A harmadik osztály képzői mindig a frekventatív képző után állnak. Mindhárom záró képzővel kapcsolódik.

54. *Frekventatív – Intencionális*

1. betereafeatem 'trinken' C55:69 (biltildi 'meginni')
2. buareafeatm 'schreiten' C55:70 (vö. bua 'lépés')
3. fetereafeatema 'eine Renntierhaut mit dem Gerbeisen streichen' C55:71
4. fonurfandum 'flechten' C55:72 (vö. hoj 'hajfonat')
5. jatʉrafatum 'schmieden' C55:52
6. lajʉrfatum 'schreien, rufen' C55:55
7. nimoreafeatem 'saugen' C55:59
8. ɲəmurhiasa 'készülök enni' (ɲəmsa 'megenni')
9. ɲusʉreafeatm 'sich rühren' C55:46
10. tolarfandum 'stehlen' C55:62 (tolildi 'ellopni')

C14. *Frekventatív – Inceptív*

1. bedertaki"em 'trinken' C55:69 (biltildi 'meginni')
2. jadʉrtaki"em 'schmieden' C55:52
3. lajʉrtakiem 'schreien, rufen' C55:55 (laɲədi 'kiáltani')
4. saɲʉrtakiem 'betrachten' C55:64
5. tolartaki"em 'stehlen' C55:62 (tolildil 'ellopni')

C15. *Frekventatív – Inchoatív2*

1. ɲusʉrki"em 'sich rühren' C55:46

55. *Frekventatív – Habitatív*

1. bilðilrmilmb'asil 'воду пить-обычно' T79:243 (biltildi 'meginni')
2. cairmilmb'asil 'általában teát inni' (vö. caj 'tea')
3. hojkürmilmbatu 'általában fut' M70:76 (hojküda 'futni')
4. melilðərmilmb'atil" 'готовится' JN:20 (melil"sil 'megcsinálni')
5. ɲənaptarumbatuɲ 'забываю' MU:33
6. ɲəmurmumbasa 'есть' T79:241 (ɲəmsa 'megenni')
7. obedəirmümbatumu" 'мы обедаем' JN:16 (vö. obed 'ebéd')
8. u• inəjrmümbatumu 'мы ужинаем' JN:17 (vö. u• in 'vacsora')
9. tamtarmumbatum 'eladok' (tamtud'a 'kereskedni')

10. tolarmumbatumu" 'lopunk' (tolildi 'ellopni')

56. *Frekventatív – Volitív*

1. bilðilrñantildi 'хотеть пить' T73:150 (biltildi 'meginni')
2. buaríandetem 'schreiten' C55:70 (bua 'lépés')
3. čajrnäntild'i 'хотеть пить чай' T79:255 (vö. caj 'tea')
4. federnandetema 'eine Renntierhaut mit dem Gerbeisen streichen' C55:71
5. fonurnandutm 'flechten' C55:72 (vö. hon 'hajfonat')
6. fųarnandutuma 'blasen' C55:73 (vö. hüolasa 'fújni ked')
7. jadųrnandutum 'schmieden' C55:52
8. laųrnandutum 'schreien, rufen' C55:55 (laųrđdi 'kiáltani')
9. nimirñandem 'saugen' C55:59
10. ęmurnantųųų 'хочешь есть?' T79:211 (ęmsa 'megenni')
11. ęusırñandetm 'sich rühren' C55:46
12. tolarnandutm 'stehlen' C55:62 (tolildi 'ellopni')
13. turseirnandutum 'sich mit dem Fäusten schlagen' C55:62

A frekventatív – iteratív sorrendre csak olyan példákat találtam, amelyekben a frekventatív képző az -ir- 'vmit elfogyaszt' jelentésű képző tagjaként szerepel.

57. *Frekventatív – Iteratív*

1. cairkətilmil" 'rendszerint teát iszunk' (vö. caj 'tea')
2. obedəirkəndum ' rendszerint ebédelek':
(108) obedəirkəndum 12 casətənu.
ebéd-Vfrek-Viter-Kimp-1Sg s 12 óra-Loc
'Rendszerint 12-kor ebédelek'
3. užinəirkəndum ' rendszerint vacsorázom' (vö. u• in 'vacsoara')
4. zaftrakəirkəndum ' rendszerint reggelizem' (zaftrak 'reggeli')

C16. *Frekventatív – Imperfektív*

1. bedertandem 'trinken' C55:69 (bitildi 'meginni')
2. buartandem 'schreiten' C55:70 (vö. bua 'lépés')
3. jadųrtandum 'schmieden' C55:52
4. federtatema 'eine Renntierhaut mit dem Gerbeisen streichnen' C55:71
5. fonurtandandum 'flechten' C55:72 (vö. hon 'hajfonat')
6. fųartanduma 'blasen' C55:73 (vö. hüolasa 'fújni kezdeni')

7. laŋurtandum 'schreien, rufen' C55:55 (laŋədi 'felkiáltani')
8. nimirtandem 'saugen' C55:59
9. ŋamurtandum 'ich bin in Begriff zu essen' C55:44 (ŋəmsa 'megenni')
10. ŋusîrtandem 'sich rühren' C55:46
11. tandirtandem 'laufen' C55:61
12. tolartandum 'stehlen' C55:62 (tolildi 'ellopni')

Összegzés

A frekventatív képző ma már nem különösebben produktív. Kis mértékben vesz csak részt képzősorokban, habár összetett képző tagjaként többször is jelentkezik. A képzősorban elfoglalt helye alapján a nyitó képzőkhöz áll közel. Az akcióminőség- és modális képzőkkel gyakran kapcsolódik. Az aspektus-képzőkkel komplementáris disztribúcióban áll, de az imperfektív képzővel való kapcsolódásra csak Castrénál találhatunk példákat. Ez annak lehet a jele, hogy akkor még a frekventatív képző nem töltött be aspektus-képző szerepet. Néhány képzővel egyáltalán nem kapcsolódik. Ilyenek például a genus képzői.

Kapcsolódik	Nem kapcsolódik
intencionális	multiplikatív
inceptív	duratív
-"kə- inchoatív	passzív
habituatív	temporális
volitív	faktitív
iteratív	-lə- inchoatív
imperfektív	
kauzatív	

6.3. A harmadik osztály képzői

A harmadik osztályba a következő képzők tartoznak: duratív, imperfektív, iteratív, volitív, habituatív, multiplikatív. A volitív és az iteratív képzők egymással felcserélhetők. A habituatív képző az iteratív és a volitív képző kivételével kapcsolódhat a harmadik osztály képzőihöz. Ilyen esetekben a habituatív képző a többi képző után áll.

6.3.1. A duratív képző kapcsolódása más képzőkkel

A képzőkapcsolódást tekintve meglehetősen produktív képző. A záró képzők közül azonban csak a -"kə- inchoatív képzővel kapcsolódik, ám ez a sorrend is csak viszonylag kevés példával adható.

58. *Duratív – Inchoatív2*

1. kana"küjk'ie" 'заставят' SN2:110
2. siga"kui"ki"ema 'erwürgen' C55:66

24. *Kauzatív – Duratív – Inchoatív2*

1. sohürkü"kəð'a 'elkezd levenni'

14. *Inchoatív1 – Kauzatív – Duratív – Inchoatív2*

1. karčaləptuku"kəð'a 'elkezdeni összeköcolni' (vö. karca 'göndör')
2. čajhiləptiku"kəð'i 'ijesztgetni kezd' (cajhisi 'megijedni')

A harmadik osztály képzői közül az imperfektív képző nem kapcsolódik a duratív képzőhöz, mivel a két képző komplementáris disztribúcióban áll egymással. A többi képző mindig a duratív képző után áll.

43. *Attenuatív – Duratív – Multiplikatív*

1. sakəptugujnarsa 'прикусывать [много раз]' T79:248

59. *Duratív – Habituatív*

1. tuoptugujmumbasa 'читать' T79:241 (tuoptusa 'olvasni')

25. *Kauzatív – Duratív – Habituatív*

1. bilndəptilgujmilmb'ati 'гладит':

(109) nemilptil"amə bilndəptilgujmilmb'atil tukildej ɲonə tansənu" rubakej.

feleség-Px1Sg simít-Vkaus-Vdur-Vhab-Kimp-3Sg s fehérnemű-AccPl és család-GenPx1Pl
ing-AccPl

'Моя жена гладит бельё и рубашки всей семьи.' JN:7

2. hejbilmtilgujmh'ansil 'általában felmelegít' (vö. hejbil 'meleg')
3. kosuptugujmum"ātu" 'разводят дымокуры' SN2:118
4. kunduptugujmumbatum 'укладываю спать' JN:19 (kuntuda 'elaludni')
5. ɲəmə"ptugujmumbatu" 'enni adnak nekik':

(110) nil" dojbaruoj nila"mumbatu", ɲəmə"ptugujmumbatu".

asszony-Pl árva-AccPl sajnál-Vhab-Kimp-3Pl s, eszik-Vkaus-Vdur-Vhab-Kimp-3Pl s
'Az asszonyok sajnálják az árvákat, enni adnak nekik.'

44. *Attenuatív – Duratív – Habituatív*

1. sakəptugujmumbasa 'прикусывать' T79:248

60. *Duratív – Iteratív*

1. niptügüjkəjtə" 'отдыхают':

(111) kunini niptügüjkəjtə" nüö" kənikulətinintün?

hol pihen-Vdur-Viter-3Pl r gyerek-Pl szünet-PILoc-Px3Pl

‘Где отдыхают ваши дети во время каникул?’ JN:23

2. tuoptugujkətu ‘általában olvas’ (tuoptusa ‘olvas’)

26. Kauzatív – Duratív – Volitív

1. kətuptugujnandutu" ‘хотят быть оленеводами’:

(112) kuodumu" nuone³¹ kətuptugujnandutu".

fiú-Pl gyerek-PIPx1Sg rénpásztorkodik-Vdur-Vvol-Kimp-3Pl s

‘СЫНОВЬЯ ХОТЯТ БЫТЬ ОЛЕНЕВОДАМИ.’ JN:8

A második osztályból a passzív és a frekventatív képzővel nem kapcsolódik a duratív képző. Az attenuatív képzős alakokra lásd a 41-es képzősort az attenuatív képzőnél, valamint a 42, 43 képzősorokat fentebb, illetve a 44-es sort a habituatív képzőt bemutató fejezetben. Arról már korábban volt szó, hogy előtte leggyakrabban a tranzitív képző áll. Az első osztály képzői közül megelőzheti még az inchoatív és a faktitív képző is, de inchoatív képzős alakot csak Castrénál találtam. A kauzatív képzős alakokra a példákat lásd a kauzatív képzőnél és az -lə- inchoatív képzőnél.

Összegzés

A duratív képző a legtöbb képzővel kapcsolódik. A temporálisz képző valószínűleg szemantikai okok miatt nem kapcsolódik hozzá. A frekventatív és az imperfektív képzővel pedig komplementáris disztribúcióban áll, emiatt nem kapcsolódnak.

Kapcsolódik	Nem kapcsolódik
inceptív	intencionálisz
-"kə- inchoatív	temporálisz
multiplikatív	frekventatív
habituatív	imperfektív
volitív	-lə- inchoatív
iteratív	
passzív	
attenuatív	
faktitív	
kauzatív	

6.3.2. Az imperfektív képző kapcsolódása más képzőkkel

Az imperfektív képző a gyakori képzők közé tartozik. A negyedik osztályból az intencionálisz követheti az imperfektív képzőt, habár ez a képzősort csak Castrénál fordul

³¹ Az eredeti szövegben nüune szerepel, a javítás tőlem származik.

elő. Az inceptív képzővel nem kapcsolódik, de ez nem meglepő, hiszen az inceptív képző egyik eleme éppen az imperfektív képző.

C17. Imperfektív – Intencionális

1. jurkatafeatem ‘mit dem Netz fangen’ C55:54
2. tadutafatuma ‘bringen, geben’ C55:61

A harmadik osztály képzői közül mindegyikkel kapcsolódhat, kivétel a duratív képzőt. Ennek oka az, hogy mint a frekventatív képzővel, a duratív képzővel is komplementáris disztribúcióban áll az imperfektív képző. A passzív képző megelőzi az imperfektív képzőt, míg a volitív, az iteratív és a habituatív csak utána áll.

61. Imperfektív – Multiplikatív

1. berilcejnarsa ‘általában elmenni valami mellett’ (berədi ‘elmenni vmi mellett’)

62. Imperfektív – Habituatív

1. boutəmuḡhansa ‘általában lépkedni’ (bousa ‘lépni’)
2. d'embi"təmil"hiandil ‘öltözködik’:

(113) mənə nil ḡadamə dembi"təmil"hiandil kuntəḡaj".

én nő testvér-Px1Sg öltözik-Vimp-Vhab-Kimp-3Sg s messzi-PlGen
‘A húgom sokáig szokott öltözködni.’

3. durkətəmilḡh'andil" ‘ловят рыбу неводом’:

(114) təḡəda durkətəmilḡh'andil".

nyáron hálóval halászik-Vimp-Vhab-Kimp-3Pl s
‘Летом рыбу ловят неводом.’ JN:34

4. hirītəmilhiānsil ‘főzni’ (hiridi ‘főzni’)
5. hoḡətəmuḡhuantu ‘általában ír’ (hoḡəda ‘le/megírni’)
6. hojməḡ mtəmilmb'asil ‘становиться тёмным-обычно’ T79:241
7. huantəmilmbatu ‘letesz’
8. kajbütəmuḡhontu ‘подмести’ JN:16
9. ḡatətəmuḡhuantumu" ‘ждём–обычно’ T79:241 (ḡatəda ‘várni’)
10. mitəmilmb'atil ‘ad’ (misi ‘adni’)
11. ḡond'utəmilmbatilm ‘kiviszem’ (ḡonsoḡusa ‘kivinni’)
12. šeltəmilmbiatilm ‘lököm’ (selidi ‘lökni’)
13. čitəminhiantil ‘bejön’ (čīdil ‘bejönni’)

63. Imperfektív – Volitív

1. jurkatañantendem ‘mit dem Netz fangen’ C55:54
2. hoðætənantusa ‘хотеть писать’ T73:150 (hotəda ‘le/megírni’)
3. mítəniandiltil ‘készül adni valamit’ (misi ‘adni’)

64. Imperfektív – Iteratív

1. berilcegətil ‘rendszerint elmegy valami mellett’ (berədi ‘elmenni vmi mellett’)
2. boutəgətu ‘lép’ (bousa ‘lépni’)
3. čītəgətil ‘néha bejön’ (čīdi ‘bejönni’)
4. dōanentəgətu ‘rendszerint olvas’
5. kaða"təgətum ‘karmolom’
6. maðujcegətum ‘sátrak verek átalában’
7. ŋatətəkəd’a ‘várni’ (ŋatəd’a ‘várni’)
8. ŋonditəgətil ‘általában kimegy’ (ŋonsidi ‘kimenni’)
9. ŋününtəgətu ‘általában gyűjteni’ (ŋünüda ‘gyűjteni’)
10. śiramtakob’ü" ‘наступит (зима)’ SN2:120
10. taŋumtakabü" ‘amikor elkezdődik a nyár’ (vö. təŋə ‘nyár’)

A második osztály képzői közül csak a frekventatív képzővel kapcsolódik az imperfektív képző, de ezt a képzőláncot is csak Castrénál találhatjuk meg. Erre a sorrendre a példákat lásd a frekventatív képzőnél. Az imperfektív képző az első osztály képzői közül mindegyikkel kapcsolódhat. A példákat lásd az adott képzőknél

Összegzés

Az imperfektív képző az egyik legproduktívabb nganaszan képző, szinte minden képzővel kapcsolódhat. Néhány esetben már grammatikalizálódott, összetett képző és módjel tagjaként is jelentkezik. A frekventatív, az intencionális és az -lə- inchoatív képzővel való kapcsolódásra csak Castrénál találunk példát. Az attenuatív képző -ptu/-ptil- alakú, így ez a kapcsolódás kizárt. A ritkább kapcsolódások közé tartozik az imperfektív képző faktitív és kauzatív képzővel való kapcsolódása. A tranzitív képzővel ellátott igék esetében az -NTə képző jelentkezése korlátozott. A passzív–imperfektív sorrend is a viszonylag ritka kapcsolódások közé tartozik.

Kapcsolódik	Nem kapcsolódik
intencionális	multiplikatív
habituatív	duratív
volitív	attenuatív
iteratív	temporális
frekventatív	
passzív	
faktitív	
kauzatív	
-lə- inchoatív	

6.3.3. Az iteratív képző kapcsolódása más képzőkkel

A záró képzők közül csak a -"kə- inchoatív képzővel kapcsolódik.

65. Iteratív – Inchoatív2

1. huturəkəki"əm 'már elkezdtem kifogni [a réneket]' (hutura 'rént befogni')

2. kočedukəki"əm 'megbetegedtem':

(115) ηəndiaj kočedukəki"əm.

bizonyára beteg-Viter-Vinch2-Kperf-1Sg s

'Bizonyára megbetegedtem.'

3. hóčiptilkakie 'распрягать' SN3:24

4. socürəkəkəsa 'varrni készülni' (socürəsa 'varrni')

5. toliptikaki"ä 'спрашивать' SN3:26 (tolilptilsil 'kérdezni')

21. Kauzatív – Iteratív – Inchoatív2

1. čajptilkəki"əm 'elkezdtem teával itatni' (vö. caj 'tea')

2. kosərukəki"əm 'elkezdtem kiszárítani'

A harmadik osztály képzői közül kapcsolódhat a multiplikatív, imperfektív, duratív és a volitív képzővel. Az imperfektív és a volitív képzővel való kapcsolódáskor a sorrend felcserélhető. A multiplikatív képző az iteratív előtt áll.

67. Volitív – Iteratív

1. buonandukatu 'говорить хочет':

(116) nāntu hüota buonandukatu.

társ-Px3Sg mindig beszél-Vvol-Viter-Kimp-3Sg s

'Подруга век говорить хочет.' SN4:168/77

666. Iteratív – Volitív

1. tamtukənandutum 'kereskedni akarok valamivel'

39. Faktitív – Passzív – Iteratív – Imperfektív

1. cüürüptürügətaiðə 'rendszerint megkérték, hogy menjen el valameddig' (cüüda 'elmenni valameddig')
2. tujluptarukətəiðə 'rendszerint megkérték, hogy jöjjön el' (tujsa 'megjönni')

69. Multiplikatív – Iteratív

1. bounarkatuŋ 'ты перевалился' SN2:108 (bousa 'lépni')
2. konil"narkətil 'elmege' (konildi 'elmenni')
3. kou"narkətum 'я отставал':

(117) mənə hüötə kou"narkətum nagətətu.

én idő-Lat lemarad-Vmult-Viter-Kimp-1Sg s társ-Abl-Px3Sg

'Я всегда отставал от него.' T79:200

4. tu"narkətu 'általában megjön [ebben az időben]' (tujsa 'megjönni')

A második osztályból mindegyik képzővel kapcsolódik. Az első osztály képzői közül a kauzatív és az -lə- inchoatív képzővel való kapcsolódásra lehet példát találni.

Ezekre a képzősorrendekre a példákat az adott képzőnél mutattam be.

Összefoglalás

Az iteratív képző nem tartozik a leggyakoribb képzők közé, ennek ellenére számos képzővel kapcsolódik, kivétel a temporálisz és a faktitív képzőt. Hosszabb képzőláncokban is szerepel, pl. négyképzősben. A habituatív és az iteratív képző nem kapcsolódnak. Ennek oka minden bizonnyal a két képző jelentésének nagyfokú hasonlósága. A frekventatív képzővel a jelentésbeli hasonlóság ellenére is kapcsolódik, bár ezekben a példákban a frekventatív képző az -ir- összetett képző tagja.

Kapcsolódik	Nem kapcsolódik
-"kə- inchoatív	intencionálisz
multiplikatív	inceptív
volitív	habituatív
duratív	temporálisz
frekventatív	faktitív
attenuatív	
imperfektív	
passzív	
kauzatív	
-lə- inchoatív	

6.3.4. A volitív képző kapcsolódása más képzőkkel

A volitív képző a ritkábban előforduló képzők közé tartozik. A záró képzők közül csak a -"kə- inchoatív képzővel való kapcsolódásra találtam példát.

C18. Volitív – Inchoatív2

1. matunandaki"ema 'schneiden, hauen' C55:74

A harmadik osztály képzői közül csak az iteratívval, a duratívval és az imperfektívvel kapcsolódik. Az imperfektív és a duratív képzővel való kapcsolódásra a példákat lásd az adott képzőnél.

A második osztályból a frekventatív képző előzheti meg a volitív képzőt. A példát lásd a frekventatív képzőnél.

A képző előtt az első osztályból a kauzatív, a faktitív és az -lə- inchoatív jelentkezhet. Ezekre a kapcsolódási sorrendekre a példákat az adott képzőnél mutattam be.

Összegzés

A volitív képző produktív ugyan, de ennek ellenére képzőláncok tagjaként csak ritkán áll. Hosszabb képzősorokban pedig egyáltalán nem szerepel.

Kapcsolódik	Nem kapcsolódik
-"kə- inchoatív	intencionális
iteratív	inceptív
duratív	habituatív
imperfektív	multiplikatív
frekventatív	passzív
kauzatív	attenuatív
faktitív	temporális
-lə- inchoatív	

6.3.5. A habituatív képző kapcsolódása más képzőkkel

A záró képzőkkel a habituatív képző nem kapcsolódik, utána csak a multiplikatív képző állhat. Így tehát ez a képző meglehetősen közel áll ahhoz, hogy záró pozíciót töltsön be.

A képző előtt több képző is állhat. Az első osztály képzői közül a tranzitív és a faktitív képzővel, a második osztályból a passzív és a frekventatív képzővel, míg a harmadik osztályból a duratív, az imperfektív és a multiplikatív képzővel kapcsolódik. E két képző sorrendje felcserélhető, de mindkét sorrendre csak egy-egy példát találtam.

70. Multiplikatív – Habituatív

1. cimsenarumumbatu 'általában eltűnik'

45. *Attenuatív – Duratív – Habituatív – Multiplikatív*

1. sakəptugujmLumbanarsa 'прикусывать [обычно много раз]' T79:248

Összegzés

A példák alapján megállapíthatjuk, hogy a habituatív képző produktív. Momentán cselekvést kifejező képzőkkel nem kapcsolódik (inchoatív2, inchoatív1, inceptív), valamint nem jelentkezik a modális képzőkkel sem (intencionális, volitív).

6.3.6. A multiplikatív képző kapcsolódása más képzőkkel

A képző a harmadik osztályba tartozik, ritkán fordul elő, még ritkábban vesz részt képzőláncban. A példák között nincs olyan adat, amelyben az első vagy a második osztály képzői állnának a multiplikatív képző előtt. A harmadik osztályból a duratív és az imperfektív, valamint az iteratív és a habituatív képző kapcsolódik hozzá. Ezekre a példákat a korábbi fejezetekben már bemutattam. A negyedik osztályból csak az intencionális képző követi a multiplikatív képzőt.

68. *Multiplikatív – Intencionális*

1. bü"naurhonsa 'уходить-обычно' T79:243 (büüda 'elmenni')

2. tu"naurhuantu 'часто приходит':

(118) ninmə hüöti" datənə tu"naurhuantu.

báty-Px1Sg idő-PILat POP(All)-Lat-Px1Sg jön-Vmult-Vint-Kimp-3Sg s

'Мой старший брат часто приходит ко мне.' T79:241

3. cimsenaruhantu 'eltűnik'

4. cü"nārhoansa 'általában elmegy valameddig' (cüüda 'elmenni vmeddig')

Összegzés

A példák alapján megállapíthatjuk, hogy a multiplikatív képző legtöbbször az iteratív és az intencionális képzőkkel kapcsolódik, bár ezekre a kapcsolódásokra nem lehet túl sok példát hozni. Az igék többsége mozgást jelentő ige. A képző általában kettős képzőláncban fordul elő, de hosszabb képzőláncnak is lehet a tagja.

Kapcsolódik	Nem kapcsolódik
intencionális	inceptív
habituatív	-"kə- inchoatív
duratív	volitív
imperpektív	frekventatív
iteratív	passzív
	attenuatív
	faktitív
	kauzatív
	temporális
	-lə- inchoatív

6.4. A záró képzők

A záró képzők közé három képző tartozik: inceptív, intencionális, -"kə- inchoatív. Előttük számos képző állhat, de utánuk már nem. A -"kə- inchoatív és az intencionális, valamint a -"kə- inchoatív és az inceptív képző kapcsolódására találhatunk példákat.

A -"kə- inchoatív képző

Előtte a következő képzők fordulnak elő: az első csoportból a tranzitív, a faktitív és az -lə- inchoatív, a második osztály képzői közül csak a passzív kapcsolódik közvetlenül a -"kə- inchoatív képzőhöz, a harmadik csoportból a duratív, az imperpektív, az iteratív, a volitív és a habituatív képzők állhatnak előtte. A záró képzőkkel is kapcsolódik, ilyenkor megelőzi ezeket.

71. Inchoatív2 – Inceptív

1. büükandəkasa ‘собиралась ехать’:

(119) siltıl centirīðə büü"kanðəkasa kuodemantu maðajda.

ő készül-Kperf-3Sg r utazik-Vinch2-Vinc-inf férj-GenPx3Sg otthon-POP(All)

‘Она собиралась ехать к мужу домой.’ K92:29

2. ɣamakandaki"e ‘кушать начали’:

(120) ɣamsacuj hī"e, ɣamakandaki"e.

hús-Px+pl fő-Kperf-3Sg s, eszik-Vinch2-Vinc-Kperf-3Sg s

‘Мясо сварилось, кушать начали.’ SN4:169/121

A két példában a -kə- alakú képzőt esetlegesen iteratív képzőnek is minősíthetnénk, azonban a ritmikai gradáció szerint a -kə- alakú iteratív képzőnek páratlan morában -gə- alakban kellene jelentkeznie. A példamondatokban pedig -kə- szerepel. Ez csak a -"kə-

inchoatív képző lehet. A mondatok orosz fordítása nem utal arra, hogy milyen többletjelentést hordozhat a kétféle inchoatív képző kapcsolódása. Elképzelhetőnek tartom, hogy a -"kə- inchoatív képző jelentése kezd elhomályosulni. Erre utal az is, hogy a Helimskij által lejegyzett sámán-szövegben (1994) gyakran fordul elő „töltőelem”-funkcióban. Például: bənəbtu"kə"kəndə"kəsa ‘собираясь полежать’ Н94:58/324. Itt a képző halmozása a nyolcszótagos ritmus létrehozása végett következik be.

Az intencionális és az inchoatív2 képző kapcsolatára csak egy példát találtam.

72. Inchoatív2 – Intencionális

1. munuŋkuhatu ‘készül mondani valamit’

Ebben az esetben is felmerül a kérdés, hogy nem iteratív képzőről van-e szó. Ugyanakkor a fokváltakozás szabályai miatt ez megint csak nem lehetséges.

Az intencionális képző

A képző előtt az első csoportból állhat a tranzitív, a faktitív és az inchoatív képző, a második csoportból a frekventatív képzővel kapcsolódik, míg a harmadik csoport képzői közül megelőzheti a multiplikatív, az iteratív és az imperfektív képző is. Az intencionális képző nem tartozik a gyakori és produktív képzők közé, rendszerint csak kettős képzőláncokban vesz részt.

Az inceptív képző

Az inceptív képző meglehetősen gyakori és produktív. a nyitó képzők közül az -lə- inchoatív, a kauzatív, a faktitív és a temporális is kapcsolódik hozzá. A második osztályból csak a frekventatívval alkot képzőláncot. A harmadik osztály képzőivel nem kapcsolódik, illetve ilyen kapcsolódásra nem találtam példát. a záró képzők közül a -"kə- alakú inchoatív képzővel társulhat.

7. Összegzés, nyelvtipológiai kitekintés

A nganaszanban 17 deverbális verbumképzőt tarthatunk számon. E képzők nagy részének a funkciója jól körülhatárolható, kisebb részük esetében a jelentés és funkció meghatározásához további kutatások szükségesek. A 17 képző közül négy összetett. Ezek a következők: faktitív, volitív, multiplikatív, inceptív. A képzők jelentős része gyakori és produktív. A legritkábban jelentkező képző a temporálisz (-gəl-). Mint láttuk, ez a képző a többi képzővel is csak igen ritkán kapcsolódik. Szintén viszonylag ritkán jelentkezik (a temporálisz képzőnél mindenképp gyakoribb) intencionálisz képző. A leggyakoribb és produktívabb képzők közé a kauzatív, az -lə- és a -"kə- inchoatív, valamint az imperfektív képző tartozik. Az imperfektív képző néhány esetben már grammatikalizálódott.

Az általam bemutatott képzők gyakran kapcsolódnak egymással. Kivétel ez alól a reciprok (-ir-) képző, melyet nem sikerült képzőláncban kimutatnom. A tárgyalt képzőkkel 90-féle képzőláncot találhatunk, ebből 18 fajta csak Castrén adataiban fordul elő. A képzősorok nagy része kétképzős (69). A három képzős láncok kevésbé gyakoriak, de ennek ellenére adatbázisomban 18-féle ilyen láncot találtam. A négyképzős láncok meglehetősen ritkák, erre csak háromféle képzősört találtam:

Inchoatív1 – Kauzatív – Duratív – Inchoatív2:

karcələptuku"kaða 'elkezdeni összekócolni'

Faktitív – Passzív – Iteratív – Imperfektív:

tujluptarugətəiðə 'rendszeresen megkérlik, hogy jöjjön el'

Attenuatív – Duratív – Habituatív – Multiplikatív:

sakəptugujmumbanarsa 'прикусивать [обычно много раз] T79:248

E példák egyike sincs szöveggörnyezetbe ágyazva, így valójában csak annyit állapíthatunk meg, hogy e sorok grammatikusak. Valószínű, hogy élőbeszédben nem fordul elő gyakran négy képzővel ellátott szó.

A Helimskij által lejegyzett sámán szertartás szövegében ötképzős szót is találhatunk: : bənəbtu"ka"kaṇdə"kaša 'собираясь полежать' H94:58/324. Ezt a példát akkor foghatjuk csak fel öt képző kapcsolatának, ha a -tə"ka- képzőt nem tekintjük összetett képzőnek. Fentebb már volt róla szó, hogy ebben a példában a -"ka- inchoatív képző valószínűleg töltőelem. Erre a szöveg kötött ritmusa miatt van szükség. Emiatt ezt a példát nem kezeltem a többivel összevontan. Tehát a fenti megállapítások alapján azt mondhatjuk, hogy a nganaszanban nincsen öt képző kapcsolatára példa.

Nyelvtipológiai szempontból a szuffixumok kapcsolódási sorrendjét Joan Bybee vizsgálta (1985). Bybee 50³² nyelv vizsgálata alapján (e nyelvek között nem volt sem uráli, sem altaji) az igéhez kapcsolódó szuffixumok következő kapcsolódási sorrendjét állította fel:

aspektus > időjelek > módjelek > szám- és személyjelek

A dolgozatomban tárgyalt altaji és uráli nyelvek eredményei ennek a sorrendnek nem mondanak ellent, hanem megerősítik ezt a megállapítást. A skála aspektus osztályába eső képzők közötti sorrend e nyelvek alapján tovább specifikálható:

tranzitív–passzív (genus képzői) > akcióminőség–aspektus

Ez a tendencia mind az uráli, mind az altaji nyelvekben jelentkezik.

Mindegyik vizsgált uráli nyelvben a tranzitív–kauzatív képzők megelőzték az akcióminőség és az aspektus képzőit. Az akcióminőség képzői között is tapasztalhatók tendenciaszerű szabályok. Jellemző, hogy az inchoatív képzők általában záró jellegűek. A nganaszanban a záró pozícióban a -"kə- inchoatív és az inceptív áll. Az inchoatív képzők jelentés alapján való elkülönítése nem problémamentes. Ugyanakkor a két képző a kapcsolódási sorrendet tekintve teljesen elkülönül. Az -lə- inchoatív képző a nganaszanban tipikusan nyitó képző.

A nganaszan képzősorrend vizsgálata alapján megállapíthatjuk, hogy a Bybee által megállapított szabály a nganaszra is érvényesül.

³² Bybee a következő nyelveket vizsgálta: acoma, ainu, andamanese, apinaye, baszk, burushaski, car, diegueno, garo, grúz, gilják, goajiro, haitian, iatmul, karankawa, khasi, khmer, kiwai, koreai, kung, kutenai, kwakiutl, logbara, maasai, malayalam, miwok, nahuatl, navaho, ojibwa, palaung, pawnee, quileute, santa cruz, temiar, szerb, songhai, susu, tarascan, tasmán, timucua, tiwi, tobelorese, tonga, touareg, vietnami, wappo, yanomama, jukagir, jupik, zapotec

ABSTRACT

1. In this paper I focus on the derivation of deverbal verbs and the sequence of verb affixes in Nganasan. This study relies on verbs with multiple derivation from previously published texts and glossaries. These data were complemented and in some cases replaced by data collected during my own fieldwork.

2. There are numerous deverbal verb affixes in the Nganasan language. These derivational affixes can be grouped from a couple of aspects. On the one hand, the basis of grouping can be the functions of affixes, on the other hand, it can be their positions within the sequence of affixes. Based on function, affixes can be divided into the following groups:

1. *Affixes of verb class (genus)*. These affixes determine the relationship between the action and its agent (*agens*), as well as its object (*patiens*). Nganasan has the following instances of verb classes:

1. active verbs:

1.1. objectal verbs (which can be either derived or non-derived)

1.1.1. reflexive verbs (dembisj 'dress')

1.1.2. reciprocal verbs (domtəda 'fight or struggle')

1.1.3. intransitive objectal verbs (basuda +All. 'hunt for something')

1.1.4. transitive objectal verbs

1.1.4.1. transitive (hotəda 'write')

1.1.4.2. causative (ɣəməptusa 'feed')

1.1.4.3. factitive (hotəruptuda 'have something written')

1.2. non-objectal verbs (konjdi 'go')

1.3. medial verbs (karcələsa 'begins to curl')

2. passive verbs

Transitivity. We can find the following ways to express a causative situation in various languages:

(1) *Analytical causative*. This structure occurs in most languages, e. g. German *lassen*, English *cause*, Russian *поручать, заставлять* etc. However, I could not find instances of this group in Nganasan. (2) *Lexical causative*. In this case the base verb and the causative verb form a suppletive pair. We can also find examples of such expression in many languages, including Nganasan, e. g.

Hungarian *meghal, megöl*; Finnish *kuolla, tappa*; German *sterben, töten*, Nganasan *numəda*

'wake up', *kitidi* 'wake somebody up'. Among lexical causative structures I discuss an interesting group of Nganasan transitive verbs. In a narrow circle of verbs the same base can express both transitive and reflexive forms. The inflection of these verbs reveals their differences. When the verb has a clearly transitive meaning, it can have both subjective and objective affixes, depending on the explicitness and position of the object within the sentence. When the verb describes a situation where the *agens* is itself the *patiens*, then the verb has to have reflexive affixes. These verbs of course can never take a transitive affix – *ɣunüda* 'collect or gather', *dembisi* 'dress oneself or someone else' etc. (3) *Morphological causative*. The verbs belonging to this group can be divided into the following sub-groups: (a) Verbs belonging to the first groups are the so-called *stem-changing verbs*. In this case the transitive-causative form is not derived with the affixes which I discuss later, instead, these pairs show traces of an obsolete affix: *kousa* 'stay somewhere' → *kojdi* 'leave something somewhere'. (b) The second group contains verbs which have still productive verb affixes: *sülüda* 'rise or recover' → *sülüptüsa* 'raise or heal'. There is no morphological difference in the derivation of transitive and causative verbs in Nganasan. Both verb types can be formed with two affixes, namely: -ru/-rj-, -lu-; -ptu/-ptj-, -tu/-tj-. If the base verb is intransitive, then the following transformation occurs in the sentence structure: $S \rightarrow \text{Obj}, V_{\text{intr}} \rightarrow V_{\text{tr}}$. Therefore the subject of the base verb will be the object of the transitive verb. The subject as initiator (Comriental causer) appears as a new element. If the base verb is transitive, then we can observe the following syntactic changes: $S \rightarrow \text{Obj}, V_{\text{tr}} \rightarrow V_{\text{caus}}, (O \rightarrow \text{Instr})$. In addition to causative sentences, Nganasan also has factitive sentences. The *factitive* sentence is a sentence where the subject makes someone else do the action, rather than taking the role of the agent (see Károly 1967:196, Hetzron 1976:371). Nganasan factitive structures contain a verb with a complex affix: -ruptu/-rjptj-, -luptu-

Passive structures. In Nganasan, as in several other languages, we can distinguish passive structures in addition to active sentences. Passive structures can be formed from active structures through some kind of passive operator. The passive operator can be an auxiliary or the verb affix 3Sg/3Pl. A derivational affix of the form -ru/-

-rj-, -lu- constitutes the passive operator in Nganasan. The sentences constructed through verbs formed in this way can express the state of the subject. In addition to the *patiens*, Nganasan passive structures can also indicate other semantic functions. The indication of the *agens* is not obligatory; if it is indicated, then it appears as a noun with lative inflection in the sentence. The characteristics of Nganasan passive structures are briefly summed up in the table below:

	ACTIVE SENTENCE	PASSIVE SENTENCE
AGENS	nominative noun pronoun	noun with lative inflection
PATIENS	nominative noun noun in the objective case personal pronoun	nominative noun personal pronoun
RECIPIENS	noun with postposition postposition with personal inflection	noun with postposition postposition with personal inflection
INSTRUM.	noun with locative inflection	noun with locative inflection
VERB	stem + subjective inflection stem + objective inflection stem + reflexive inflection	stem + Vpass + subjective inflection stem + Vpass + reflexive inflection

The reciprocal derivational affix. Helimskij also considers a reciprocal affix of the form -ir- in Nganasan (1994:239). This affix has very few instances: kəjŋərsa 'speak allegorically' cf. kəjŋi'sa 'sing'. This affix can occur when describing reciprocal events, thus we would predict that it also appears within the verbs of sentences which refer to reciprocal events proper. However, the reciprocal affix does not necessarily occur in such sentences. This meaning can also be expressed via reflexive inflection and postpositional phrases in Nganasan.

The multisubjective/multiplicative derivational affix. Although several comments were made on this affix, its function has not been clarified. The proper meaning of the affix -nar- cannot be determined on the basis of available sample sentences. However, we can conclude that this affix most often accompanies verbs which express movement and has only a form derived through the frequentative affix -r-. Therefore I assume that the functions of the affixes -nar- and -r- do not differ in contemporary Nganasan.

2. *The derivational affixes of aspect.* Nganasan belongs to the family of languages which express aspect in morphological as well as semantic and syntactic ways. In Nganasan the non-derived verbs which describe a dynamic situation are in the perfective aspect, while the ones which describe a static situation are inherently imperfective. The perfective aspect is an unsigned category. Imperfectivity can be expressed through three different derivational affixes: imperfective, durative and frequentative. In terms of aspect, verbs can be divided in two major groups: verbs in the imperfective aspect and verbs which form pairs of aspects.

(1) Verbs in the imperfective aspect can be the following. (i) Verbs expressing a static situation: (a) verbs which express the presence or absence of a property: ɣəδusj 'show' isa 'be', (b) derived verbs expressing conditions: ɣomtəsa 'sit down' → ɣomtūsa 'sit'. (ii) Verbs expressing action: these verbs do not have a pair in the phase aspect: basuda 'hunt', ɣojbəusa 'work'. (iii) Also verbs expressing affective, conative or physiological states and perception: niljdi 'live', kərbuda 'want'. (2) Other verbs form pairs of aspects. These verbs can be divided into three groups. (i) *Stems with binary aspect.* In these verbs both co-affixes can connect to the same stem. Aspect does not have a morphologically expressed sign: huanɣkuda: huanɣku'am 'I was drunk' → huanɣkutum 'I am drunk'. (ii) *Stem-changing verbs.* These verbs form their aspect pairs though changing the stem-ending vowel or consonant. We can assume that whenever it happens, the traces of an affix containing a vowel can be discerned: ɣətəda → ɣəδūsa 'have found – find'. (iii) *Morphologically expressed phase aspect.* The perfective aspect is the unsigned category within verb pairs, there are no clearly perfective derivational affixes with the meaning of action quality in Nganasan, while the imperfective aspect can be signified through three affixes. These affixes constitute some kind of system, which is implied by the fact that they are in complementary distribution with each other.

The imperfective derivational affix. The affix -ntə-/ndə-/tə- can be considered the most general affix of aspect in Nganasan. The main function of this affix is to make the verb imperfective: cīdi → cītəsi 'go away' (perfective – imperfective). *The durative derivational affix:* The use of the durative affix as an affix of aspect is more constrained than that of the imperfective affix. This affix has made

a significant progress on the way towards becoming an affix of aspect. The data allow us to conclude that the durative affix functions as an affix of aspect only if it is preceded by a derivational affix ending in -PTU/-TU-, such as the transitive-causative, the factitive-permissive and the attenuative affixes. In the case of transitive verbs which contain an imperfective affix preceded by a transitive affix with an -r- element the affix -NTə- retains its function as the imperfective affix. *The frequentative derivational affix:* Note that in the case of the frequentative affix the expression of action quality as well as aspect is also realized. Therefore here we can only speak about the expression of the event aspect. Frequentative meaning is backgrounded in few verbs only. Thus we can consider this affix an affix of aspect with constraints only. The imperfective affix -ntə- and the frequentative affix exclude each other. The frequentative affix cannot connect to the durative affix either. A verb with the frequentative affix expresses the random repetition of the action or process. The action described by the verb takes place repeatedly within a time fence.

3. *Affixes of action quality.* The verbs with such affixes refer to the mode of action, event or existence. Among Nganasan verb affixes, the following belong to this group: habitative, iterative, inchoative, attenuative and temporal.

4. *Modal derivational affixes.* This group contains two affixes: volitive and intentional. Verbs having these affixes express the relationship of the subject to the progress of action.

3. In the next section of my paper I give an overview of the theories concerning the connection sequence of affixes and comparatively analyze the Nganasan sequence of affixes. *H. A. Gleason* was the first to discuss the theory of morpheme sequences (see Gleason 1961:111–127). The premise of this theory is the proposition that there are morphemes which never occur in the same word simultaneously, while other morphemes do. The presence of morphemes is governed by certain circumstances. Based on this proposition, morphemes can be put into different classes (in Gleason's terms, orders). Class 1 contains suffixes which connect directly to the stem. Suffixes in Class 2 can be located after the stem or Class 1 elements, but not at a greater distance. Suffixes in Class 3 may connect to the stem or elements of Class 1 and 2 etc. Gleason sets the important requirement that the word can take one element only from each class. Gleason's theory was revised by *I. I. Revzin and G. D. Juldaševa* (see Revzin and Juldaseva 1977:42–56). They refute Gleason's proposition that only one element of each class can occur in the same word. Their revised model is based on the following rules:

1. (a) All central elements are parts of the quasi-class 0.

(b) All elements which follow quasi-class *i* immediately are parts of quasi-class *i+1*. All elements which precede quasi-class *i* are parts of quasi-class *i-1*.

2. Element *x* (a) belongs to Class 0, if its quasi-class is 0, (b) is an element of the maximum quasi-class, if all of its quasi-classes are positive, (c) is an element of the minimum quasi-class, if all of its quasi-classes are negative.

3. Let us name elements *x* and *y* *interchangeable*, if $x \rightarrow y$ and $y \rightarrow x$, or if there is an element *x* where $z \rightarrow y$, $y \rightarrow z$ and rule (*xzy*) applies.

4. The elements which fall into an identical class and are not interchangeable are called *complementary* to each other.

5. Two elements within the same class belong to an identical sub-class if any of their successions (*xy*; *yx*) produces an apt sequence.

I carried out the study of the Nganasan verb system on the basis of the model revised by Revzin and Juldaševa. In Nganasan several affixes of the same class can appear in the verb, but the ones which fall into the same class are not necessarily connected to each other. The affixes which fall into the same class based on their relation to other affixes but which never connect to each other may be called mutually *exclusive* affixes (in Revzin's terms, complementary elements). In Nganasan the following classes can be set and divided into further sub-classes.

- Class 0: stem
 - denominal affix
 - zero affix
- Class 1: inchoative
 - transitive-causative
 - factitive-permissive
 - temporal
- Class 2: attenuative
 - passive
 - frequentative
- Class 3: durative
 - imperfective

iterative
volitive
habituate
multiplicative
Class 4: intentional
inchoative2

Inflections of tense and mood and co-affixes cannot connect to each other in Nganasan. Co-affixes occur in the aoristic tense only. Different moods are signified by different endings in various tenses. Although inflections of mood do not exclude the presence of derivational affixes in the verb, the data imply that affixes of action quality and aspect rarely precede inflections of mood. In some cases the derivational affix was grammatically defined where it was connected to an inflection of mood.

4. An outlook on language typology. 90 kinds of derivational affix strings can be found in Nganasan. Most (69) of these strings have contain two affixes. Although three-affix strings are less frequent, I could find 18 such strings in my database. Four-affix strings are quite rare, I could find only 3 instances of them. There is no instance containing five connected affixes. Not all of the verb affixes discussed here are frequent and productive. The least frequent affix is the temporal, having meagre capability to connect to other affixes. The most frequent and most productive affixes include the causative, the inchoative and the imperfective. The imperfective affix has already been grammatically defined in certain cases.

In terms of language typology, Joan Bybee (1985) studied the sequence of suffixes. Having examined 50 languages (no Uralic or Altaic language was included), Bybee described the following sequence of suffixes:

aspect > inflections of tense > inflections of mood > inflections of number and person

The findings from Altaic and Uralic languages discussed in this paper do not contradict this sequence. Based on the data drawn from these languages the sequence of derivational affixes which fall into the class of scale aspect can be specified further:

transitive-passive (affixes of *genus*) > action quality-aspect

This tendency occurs in both Uralic and Altaic languages. Transitive-causative affixes preceded the affixes of action quality in all Uralic languages. Tendentia rules can also be discerned among the affixes of action quality. Characteristically, inchoative affixes are usually located at the end.

Függelék

A függelékben azokat a képzett és képzetlen igéket adom meg, melyek szerepeltek a vizsgálatban. *-gal azokat az adatokat jelölöm, melyeket én következtettem ki.

atea 'Schuld' C55:44

atīliebte"ama 'leihen' C55:44 Vinch-Vkaus

atīliebtetatem 'leihen' C55:44 Vinch-Vkaus-Vimp

atīliebtiki"ema 'leihen' C55:44 Vinch-Vkaus-Vinch2

atīliebtefantema 'leihen' C55:44 Vinch-Vkaus-Vint

atīliebteñandetema 'leihen' C55:44 Vinch-Vkaus-Vvol

atītanantendem 'schuldig sein' Vimp-Vvol

atītanfeatem 'schuldig sein' Vimp-Vint

bənəda 'lepihenni'

bənəbtu"ka"kənde"kaša 'собираясь полежать' H94:58/324 Vatten-Vinch2-Vinch2-Vinc

*bənəkəptusa 'felvidítani' Vkaus

bənəkəptagujša 'развеселить' FN:50 Vkaus-Vdur

bārbə 'házigazda'

bārbimtūfantuma 'zum Fürsten machen' C55:68 Vtrl-Vkaus-Vint

bārbimtūnandutuma 'zum Fürchten machen' C55:68 Vtrl-Vkaus-Vvol

bārbimtūtutuma 'zum Fürsten machen' C55:68 Vtrl-Vkaus-Vimp

berəd'i 'elmenne valami mellett'

berilčesil 'elmenne valami mellett' Vimp

berilčegətil 'elmegy valami mellett' Vimp-Viter

berilčejñarsa 'elmenne valami mellett' Vimp-Vmult

berilčəkəd'i 'elkezdeni elmenne mellette' Vimp-Vinch2

bigaptusa 'egyszer kinéz' Vatten

biga"ptajrša 'kikukkant' Vatten-Vfrek

bigilesi 'kinéz' Vinch (vö. bigirsil 'kinézni')

bigilepturusa 'kinézésre kényszerítve lenni' Vinch-Vkaus-Vpass

boluaŋ 'böse' C55:69

bolucesa 'megharagudni' Vimp

boluate"bta"ama 'erzürnen' Vimp-Vkaus

boluaŋe"btututuma 'erzürnen' C55:69 Vimp-Vkaus-Vimp

boluaŋe"btuki"ema 'erzürnen' C55:69 Vimp-Vkaus-Vinch2

boluaŋe"btunandutuma 'erzürnen' C55:69 Vimp-Vkaus-Vvol

bousa 'átjutni, átmenni'

boutəsa Vimp

boutəgətu 'átjutni, átmenni' Vimp-Viter

boutəmuŋhansa 'általában átjutni' Vimp-Vhab

boutə"ki"ə 'elkezdeni átmenni' Vinc

*bounarsa 'átjutni, átmenni'

bounarkatuŋ 'перевалится' SN2:108/23 Vmult-Viter

bua 'lépés'

buagalñantetema 'schreiten' C55:70 Vtemp-Vvol

buagaltatema 'schreiten' C55:70 Vtemp-Vimp

buareafeatm 'schreiten' C55:70 Vfrek-Vint

buarñandetem 'schreiten' C55:70 Vfrek-Vvol

buartandem 'schreiten' C55:70 Vfrek-Vimp

buamandatema 'schreiten' C55:70 Vinch-Vimp

buamanantetema 'schreiten' C55:70 Vinch-Vvol

buamaki"ema 'schreiten' Vinch-Vinch2

buod'a 'beszélni'

buogəlsa 'beszél' Vtemp

buəgəltə"ki"ə 'он собрался поговорить' H94:61/342 Vtemp-Vinc
 *buonantusa 'beszélni akarni' Vvol
 buonandukatu 'говорить хочет' SN4:168/77 Vvol-Viter
 bүүд'а 'elme gy'
 *bүүтəsa 'elme gy' Vimp
 бүүтəкəд'а 'készüln elmenni' Vinc
 бүүтəрүптə"иdə 'elküldték' Vimp-Vfakt (vö. бүүрүптə"иdə 'elküldték')
 бү"narsa 'elmenni' Vmult
 бү"narhonsa 'elmenni' Vmult-Vint
 *bүүkəд'а 'elmenni' Viter
 бүүkəndəkasа 'собирались ехать' K:29 Vinch2-Vinc
 бүүптүсə/bіptүсə 'elkísérni' Vkaus
 бү"pt'ügүсə 'проводить' SN2:122/178 Vkaus-Vdur
 bil" 'víz'
 biltildi 'выпить воды' T79:253
 bilðilrsil 'inni' Vfrek
 betereafeatem 'trinken' C55:69 Vfrek-Vint
 bedertandem 'trinken' C55:69 Vfrek-Vimp
 bedertaki"em 'trinken' C55:69 Vfrek-Vinc
 bilðilrnántild'i 'хотеть пить' T73:150 Vfrek-Vvol
 bilðirmilmb'asil 'воду пить—обычно' T79:243 Vfrek-Vhab
 bilðilptilsil 'megitatni' Vkaus
 bilðiptilgujsi 'поить' T79:240 Vkaus-Vdur
 bedebteki"ema 'tränken' C55:69 Vkaus-Vinch2
 bedebtefeatema 'tränken' C55:69 Vkaus-Vint
 bedebteñantetema 'tränken' C55:69 Vkaus-Vvol
 bilðilptilndətumə 'megitatom őt' Vkaus-Vimp
 * biltu"ptilsil 'kiáradni, elönteni' Vkaus
 biltu"ptilgətil 'kiáradni, elönteni' (folyó) Vkaus-Viter
 biltu"ptilrild'i 'be van vizezve' Vkaus-Vpass
 biltumtilsil 'затопить водой' T79:254
 biltumtilrilmilmb'atilndə" 'заливаются водой' T79:234 Vtrl-Vkaus-Vpass-Vhab
 bilndia" 'быть гладким' H94:111 (vö. bilntəgə 'egyenes')
 bilndiatətəbi" 'быть гладким' H94:111 Vimp-Vimp-VAcond³³
 bilndilptilsil 'kisimftani' Vkaus
 bilndəptugjsi 'kiegyenesíteni' Vkaus-Vdur
 bilndəptilgumilmb'atil 'гладит' JN:17 Vkaus-Vdur-Vhab
 bilndəptimilghian dil" 'általában kisimftják' Vkaus-Vhab
 bilndəptilki"ə" 'elkezdem kiegyenesíteni' Vkaus-Vinch2
 d'əngəptusa 'megcsalni, becsapni' Vkaus
 d'əngəpturuśa iśo 'becsapni volt' M70:68 Vkaus-Vpass
 jaṇabtafatuma 'betrügen' C55:51 Vkaus-Vint
 jaṇabtu"ki"ema 'betrügen' C55:51 Vkaus-Vinch2
 jaṇabtuguit'uma 'betrügen' C55:51 Vkaus-Vdur
 jaṇabtundatuma 'betrügen' C55:51 Vkaus-Vimp
 dadilrsa 'schmieden' KS:89 Vfrek (vö. jadų"ama 'schmieden' C55:52
 jadųrtaki"em 'schmieden' C55:52 Vfrek-Vinc
 jatųrafatum 'schmieden' C55:52 Vfrek-Vint

³³ Valószínűleg rotmikái okok miatt van képzőhalmaz.

jadurtrandum 'schmieden' C55:52 Vfrek-Vimp
 jadurnandutum 'schmieden' C55:52 Vfrek-Vvol
 *dantiæmtisi 'szúrni' Vkaus
 d'antiæmtigujši 'szúrni' Vkaus-Vdur
 darkoftusa 'klopfen' KS:366 Vkaus (vö. jarki"ema 'klopfen' C55:51
 jarkabtafatuma 'klopfen' C55:51 Vkaus-Vint
 jarkabtundatuma 'klopfen' C55:51 Vkaus-Vimp
 jarkabtu"ki"ema 'klopfen' C55:51 Vkaus-Vinch2
 datebtusa 'прицелиться, нацелиться' H94:116 Vkaus
 datebtugujhurə 'ты прицеливался' H94:66/407 Vkaus-Vdur-MinterPast
 *d'enhæðai"ptilsil 'pofon vágni' Vkaus
 d'enhæðai"ptiri"ə 'halántékon ütötték' Vkaus-Vpass
 d'enhæðai"ptiki"əmə 'halántékon vágtam' Vkaus-Vinch2
 dembiši 'felöltözni'
 d'emb'i"təsi 'öltözni' Vimp
 d'ömbi"təkəd'i 'öltözni kezdeni' Vinc
 d'emb'i"təmil"hiandil 'öltözködik' Vimp-Vhab
 jikâtundum 'sich umdrehen' C55:53
 jikubtuguit'uma 'umwenden' C55:53 Vkaus-Vdur
 jikubtu"ki"ema 'umwenden' C55:53 Vkaus-Vinch2
 jikubtufatuma 'umwenden' C55:53 Vkaus-Vint
 jikubtunantutuma 'umwenden' C55:53 Vkaus-Vvol
 jikubtundatuma 'umwenden' C55:53 Vkaus-Vimp
 d'iltusil 'felelmelni'
 d'iltu"læril"inə 'engem elkezdtek felelmelni' Vinch-Vpass
 dindisi 'hallani'
 dindi"lisi 'hallhatóvá válni' Vinch
 dindi"lindətilnə 'engem meghallanak' Vinch-Vimp
 dindi"liptildi 'hallhatóvá tenni' Vinch-Vkaus
 dojba 'árva'
 d'ojbamsa 'elárvulni' Vtrl
 d'ojbamtə"kəd'a 'árvává készül válni' Vtrl-Vinc
 jomtatm 'schelten' C55:53
 jomta"bta"fatuma 'ausschelten' C55:53 Vatten-Vint (vö. dömtürüm- 'поругаться, поссориться' H94:113)
 jomta"btunantutuma 'ausschelten' C55:53 Vatten-Vvol
 jomta"btundatuma 'ausschelten' C55:53 Vatten-Vimp
 jomta"btu"ki"ema 'ausschelten' C55:53 Vatten-Vinch2
 d'öanentəsa 'olvadni' Vimp
 d'öanentəgətu 'olvadni' Vimp-Viter
 döðürsa 'menni' (Vfrek)
 d'öðülüptura"ə 'megkérték, hogy menjen' (Vfrek)-Vfakt-Vpass
 juku"am 'sich verirren' C55:54
 jukarafatuma 'irre führen' C55:54 Vkaus-Vint
 jukarundatuma 'irre führen' C55:54 Vkaus-Vimp
 jukarunnantutuma 'irre führen' C55:54 Vkaus-Vvol
 jukaruki"ema 'irre führen' C55:54 Vkaus-Vinch2
 durkafsa 'Schleppnetz' KS:100
 d'urkətəsil 'hálóval halászik' Vimp
 durkətəmilḡh'andil" 'ловят рыбу неводом' JN:34 Vimp-Vhab
 jurkatafeatem 'mit dem Netz fangen' C55:54 Vimp-Vint
 jurkatañantendem 'mit dem Netz fangen' C55:54 Vimp-Vvol
 jurkatandatē 'mit dem Netz fangen' C55:54 Vimp-Vimp
 fakali"ema 'einstpfen' C55:70 Vinch

fakalafeatema 'einstopfen' C55:70 Vinch-Vint
 fakalaguit'ema 'einstopfen' C55:70 Vinch-Vdur
 fakalandatema 'einstopfen' C55:70 Vinch-Vimp
 fakalanantetema 'einstopfen' C55:70 Vinch-Vvol
 fakalaki"ema 'einstopfen' C55:70 Vinch-Vinch2
 fede"a 'ein Gerbeisen, mit dem die Häute weich gemacht werden' C55:71
 federñandetema 'eiene Renntierhaut mit dem Gerbeisen streichen' C55:72 Vfrek-Vvol
 federtatema 'eine Renntierhaut mit dem Gerbeisen streichnen' C55:72 Vfrek-Vimp
 fetereafeatema 'eine Renntierhaut mit dem Gerbeisen streichen' C55:72 Vfrek-Vint
 hejbil 'meleg'
 feabeme"am 'sich erwärmen' C55:71 Vtrl
 hejbilmtlsil 'felmelegñeni' Vtrl-Vkaus
 hejbilmtlguši 'felmelegñeni' Vtrl-Vkaus-Vdur
 hejbilmtlgujmh'ansil 'általában felmelegñeni' Vtrl-Vkaus-Vdur-Vhab
 hejbilmtlki"əm 'elkezdtm felmelegñeni' Vtrl-Vkaus-Vinch2
 feabemtefeatema 'erwärmen' C55:71 Vtrl-Vkaus-Vint
 feabemteñantetema 'erwärmen' C55:71 Vtrl-Vkaus-Vvol
 feabemtendatema 'erwärmen' C55:71 Vtrl-Vkaus-Vimp
 hekəgə 'forró'
 hekəgilmtu"ku" 'rpeer'-Vcong T79:279 Vtrl-Vkaus-Vdur
 hid'iši 'nevetni'
 *hisiləsil 'felnevetni' Vinch
 fisi'aki"em 'lachen' C55:73 Vinch-Vinch2
 fisi'andatenə 'lachen' C55:72 Vinch-Vimp
 fisi'annantetena 'lachen' C55:72 Vinch-Vvol
 fisi'afeatena 'lachen' C55:72 Vinch-Vint
 hisileptudi 'zum Lachen bringen' KS:110
 fisi'abtefeantema 'zum Lachen bringen' C55:73 Vinch-Vkaus-Vint
 fisi'labte"ki"ema 'zum Lachen bringen' C55:73 Vinch-Vkaus-Vinch2
 fisi'labtenandetema 'zum Lachen bringen' C55:73 Vinch-Vkaus-Vvol
 fisi'labtetatema 'zum Lachen bringen' C55:73 Vinch-Vkaus-Vimp
 hišifipti"inə 'mosolygok' Vpass-Vatten
 hī 'éjszaka'
 *himtəsa 'beesteledni' Vtrl-Vimp
 himtəkəbü" 'amikor beesteledik' Vtrl-Vinc-VAcond
 *hikəptlsil 'megijeszteni'
 hikəptlirildi 'оказаться испуганным' T79:229 Vkaus-Vpass
 hikəptlguši 'megijeszteni' M70:76Vkaus-Vdur
 hiridi 'főzni'
 hirītəmilghiansil 'főzni' Vimp-Vhab
 *hiriləsil 'főzni kezdeni' Vinch
 hiriləptildi 'főzettetni' Vinch-Vkaus
 hiriləptlgujša 'főzettetni' Vinch-Vkaus-Vdur
 hiriləbtilri"ə 'főzettet' Vinch-Vkaus-Vpass
 hojkud'a 'futni'
 hojkürša 'futni' Vfrek
 hojkürmilmbatu 'fut' Vfrek-Vhab
 hojməgə 'sötétség'
 hojməgimtəsil 'становиться тёмным' T79:241 Vtrl-Vimp
 hojməgəmtəmilmb'asil 'становиться тёмным—обычно' T79:241 Vtrl-Vimp-Vhab
 hontuoptusa 'becsapni' Vkaus
 hontuoptunantutu 'собирается обмануть' FN:38 Vkaus-Vvol
 hoŋ 'hajfonat'
 honsa 'einflechten, hienein flechten' KS:113

honursa 'flechten' Vfrek KS:113
 fonurfandum 'flechten' C55:72 Vfrek-Vint
 fonurnandutrn 'flechten' C55:72 Vfrek-Vvol
 fonurtandandum 'flechten' C55:72 Vfrek-Vkaus-Vimp
 hotəd'a 'meg/leirni, tanulni'
 hoðətasa 'meg/leirni, tanulni' Vimp
 hoðətanantusa 'хотеть писать' T73:150 Vimp-Vvol
 hoðətmunhuanu 'általában ír' Vimp-Vhab
 hoðətəki"ə 'írni kezd' Vinc
 hoðətəhasa 'учиться' K:30 Vimp-Vint
 hoðətursa 'писать' T79:248 ?-Vfrek
 hoðeturmumhonsa 'писать' T79:248 ?-Vfrek-Vhab
 *hotəruptud'a 'irattatni'
 hotəruptumumbatu 'általában irattat' Vfakt-Vhab
 hotəruptara"a 'irattat' Vfakt-Vpass
 hotəruptugujši 'irattatni' Vfakt-Vdur
 huansa 'letenni'
 huantəd'a 'letenni' Vimp
 huanta"ki"əm 'я собрался положить' H94:98/783 Vinc
 huantəmilmbatu 'letenni' Vimp-Vhab
 hursidi 'visszajönni'
 fursareñantetema 'zur Rückkehr bringen' C55:73 Vkaus-Vvol
 fursarefeatema 'zur Rückkehr bringen' C55:73 Vkaus-Vint
 fursarendatema 'zur Rückkehr bringen' C55:73 Vkaus-Vimp
 huðusa 'átmenni'
 huðuptusa 'átvinni valamin' Vkaus
 huðuptugujša 'átvinni valamin' Vkaus-Vdur
 huturəsa 'befogni a rént'
 huturəkəki"əm 'elkezdem befogni (a rént)' Viter-Vinch2
 huðurtəki"əgəj 'стали запрягать' T79:107 Vinc
 *hüləptisi 'széttörni' M70:77 Vkaus
 hüləptigujši 'széttörni' Vkaus-Vdur
 hüöləsa 'fújni kezdeni' Vinch (vö. hüorsa 'fújni' Vfrek)
 hüöləptugusa 'fújdogálni kezdeni' Vinch-Vatten-Vdur
 fūalaki"ema 'blasen' C55:73 Vinch-Vinch2
 fūalandatuma 'blasen' C55:73 Vinch-Vimp
 fūalafatuma 'blasen' C55:73 Vinch-Vint
 fūalannantutuma 'blasen' C55:73 Vinch-Vvol
 hüorsa 'fújni' Vfrek
 fūarnandutuma 'blasen' C55:73 Vfrek-Vvol
 fūartanduma 'blasen' C55:73 Vfrek-Vimp
 hıłmsil 'megijedni'
 *hıłmil"təsil 'megijedni' Vimp
 hıłmil"təki"ə 'megijed' Vinc
 *hıłmtılsil 'megijeszteni' Vkaus
 femtefeatema 'in Furcht setzen' C55:72 Vkaus-Vint
 femtendatema 'in Furcht setzen' C55:72 Vkaus-Vimp
 femteñantetema 'in Furcht setzen' C55:72 Vkaus-Vvol
 kınheftugusi 'wenden, umdrehen' KS:127 Vkaus-Vdur
 kıllokoftugusa 'kitzeln' KS:126 Vkaus-Vdur

kəmæda 'megfogni'
 kəməδülümibatanda" 'ловятся' T79:234 ?-Vpass-Vhab
 kəndædu- 'отцепить' H94:117
 kənd'ædurutəndaŋ 'оказаться отцепленным' H94:45/176 Vpass-Vimp
 kəntild'i 'megfagyni'
 kəndilptilsil 'megfagyasztani' Vkaus
 kəndilptilgujsi 'замороживать' T79:240 Vkaus-Vdur
 kande"bteñantetema 'zum Erfrieren bringen' C55:47 Vkaus-Vvol
 kande"btendatema 'zum Erfrieren bringen' C55:47 Vkaus-Vimp
 kəptaləsa 'összenyomni' Vinch
 kəptaləptusa 'kissé megnyomni' Vinch-Vatten
 kəptaləpturuši 'kissé megnyomva lenni' Vinch-Vatten-Vpass
 kəsilptilsil 'разводить дымокур' Vkaus
 kəsilptilgujsi 'разводить дымокур' Vkaus-Vdur
 kosuptugujmum"ātu" 'разводят дымокуры' SN2:118/85 Vkaus-Vdur-Vhab
 kətusa 'legelni'
 kətuptusa 'legeltetni' Vkaus
 kətuptugujša 'pásztorkodni' Vkaus-Vdur
 kətuptugujnandutu" 'хотят быть оленеводами' JN:8 Vkaus-Vdur-Vvol
 kaðar 'fény'
 katarumtukusa 'leuchten, scheinen' KS:125 Vtrl-Vkaus-Vdur
 kaðasa 'karmolni'
 kaða"təsa 'karmolni' Vimp
 kaða"təgətum 'karmolom' Vimp-Viter
 kajbüsa 'seperni'
 kajbütəsa 'seperni' Vimp
 kajbütamunhontu 'подмести' JN:16 Vimp-Vhab
 kamsa 'Falte' C55:48
 kamsarunantutuma 'falten' C55:48 Vkaus-Vvol
 kamsarafatuma 'falten' C55:48 Vkaus-Vint
 kamsaruguituma 'falten' C55:48 Vkaus-dur
 kamsarundatuma 'falten' C55:48 Vkaus-Vimp
 kamsaruki"ema 'falten' C55:48 Vkaus-Vinch2
 *
 kana"küjk'ie" 'заставят' SK:110 Vdur-Vinch2
 kaŋfa 'Frühling' C55:47
 kaŋfādanantundum 'den Frühling zu bringen' C55:47 Vkaus-Vvol
 kaŋfādandatum 'den Frühling zu bringen' C55:47 Vkaus-Vimp
 kaŋfādafatum 'den Frühling zu bringen' C55:47 Vkaus-Vint
 karca 'göndör'
 karcələsa 'göndörülni'
 karčələptud'a 'összekócolni' Vkaus?
 karčələptilkujši 'összekócolni' Vkaus-Vdur
 karčələptuku"kəd'a 'elkezd összekócolni' Vkaus-Vdur-Vinch2
 kauləsa 'betakarni'
 kaultəsa 'betakarni' Vimp
 kaulərumumbata" 'be vannak fedve' Vpass-Vhab
 kirküðəsa 'megdöbbenni'
 kirküðeptuda 'megdöbbenteni' Vkaus
 kirküðeptugujša 'megdöbbenteni' Vkaus-Vdur
 kiceftysy 'hereinschauen, einen Blick hineinwerfen' KS:128 Vatten

kiðefturśa 'heimlich beobachten, belauern' KS:128 Vatten-Vfrek
 kintə 'füst'
 kintalea 'rauchig' C55:49
 kintlilftydi 'rauchen' KS:129 Vkaus
 kilntələptilkuśi 'dohányzik, füstöl' M70:79 Vkaus-Vdur
 kintaba"bteñandetena 'rauchen' C55:49 Vkaus-Vvol
 kintaba"btetatenə 'rauchen' C55:49 Vkaus-Vimp
 kintaba"btefeantena 'rauchen' C55:49 Vkaus-Vint
 kintaba"bteki"em 'rauchen' Vkaus-Vinch2
 koðu 'vihar'
 koðumtəki"ə 'viharossá vált' Vtrl-Vinc
 kotumtugujčö 'поднимается пурга' T73:60 Vtrl-Vkaus-Vdur
 kojkümtar 'обращение к идолам' H94:118
 kojkümtarulətəbünü 'используем для обращения к идолам' H94:96/753 Vinch-Vimp
 konheftugusi 'zusammenrollen, zusammenlegen' KS:133 Vjaus-Vdur
 konild'i 'menni'
 konil"narsa 'elmennti' Vmult
 konil"narkətil 'elmennti' Vmult-Viter
 kosya 'trocken' C55:49
 kosərusa 'kiszáritani' Vkaus
 kosərukəki"əm 'elkezdtem kiszáritani' Vkaus-Viter-Vinch2
 kosarafatum 'trocknen' C55:49 Vkaus-Vint
 kosaruki"ema 'trocknen' C55:49 Vkaus-Vinch2
 kosarundatuma 'trocknen' C55:49 Vkaus-Vimp
 kosarunnantutuma 'trocknen' C55:49 Vkaus-Vvol
 kosaruguituma 'trocknen' C55:49 Vkaus-Vdur
 kotud'a 'megöltni' (Vkaus)
 koturukandatə "убывают' K:34 (Vkaus)-Vpass-Viter
 koturuptuda 'megöletni' (Vkaus)-Vfakt
 kousa 'lemaradni'
 kounarsa 'lemaradni' Vmult
 kou"narketum 'я отставал' T79:200 Vmult-Viter
 kauptusa 'megállítani' Vkaus
 kouftummbasa 'wie gewöhnlich anhalten' KS:51 Vkaus-Vhab
 kouftugujśa 'fortgesetzt anhalten (zurückbleiben, verlorengehen)' KS:51 Vkaus-Vdur
 koufturśa 'wiederholt anhalten' KS:51 Vkaus-Vfrek
 koufturusa 'anhalten machen, stoppen' KS:51 Vkaus-Vpass
 koce 'betegség'
 kočədukəki"əm 'megbetegedtem' (?) -Viter-Vinch2
 kuntud'a 'elaludni'
 kunduptusa 'elaltatni' Vkaus
 kunduptukəd'a 'készültni elaltatni' Vkaus-Vinch2
 kunduptuguču 'lefejteti aludni' Vkaus-Vdur
 kunduptugujmumbatum 'укладываю спать' JN:19 Vkaus-Vdur-Vhab
 kunduasa 'aludni'
 kuntua"təli"ə 'elkezdett aludni' Vimp-Vinch
 kuntugəltəkinə 'aludni megyek' M70:69 Vmult-Vimp-Vinch2
 kilita 'csésze'
 kilđa"ptugusa 'прикладываться к рюмке' Vkaus-Vdur
 ləmuftugusil 'torlaszt készíteni' Vkaus-vdur
 lətild'i 'vágni'
 lətilrilbtıl"kujsi 'vágattatni' Vfakt-Vdur
 lətiltəkəd'i 'elkezdeni vágni' Vinc

ʔabilsil 'kinyitni'

ʔabilləptildʔil 'kicsit kinyitni' Vinch-Vatten

ʔabilləbtilril"ə 'hirtelen kinyitották' Vinch-Vatten-Vpass

ʔamuptugusiəmə 'megzavartam őt' Vkaus-Vdur

*

ʔandʔi"btifeatema 'antreiben, peitschen' C55:56 Vkaus-Vint

ʔandʔi"btiki"ema 'antreiben, peitschen' C55:56 Vkaus-Vint

ʔandʔi"btińantetema 'antreiben, peitschen' C55:56 Vkaus-Vint

ʔandʔi"btindatema 'antreiben, peitschen' C55:56 Vkaus-Vimp

lansamiam 'sich abquälen (von Rennthieren)' C55:55

lansamadųki"ema 'plagen, quälen' C55:55 Vkaus-Vinch2

lansamadųtatuma 'plagen, quälen' C55:55 Vkaus-Vimp

lańđđi 'égni'

lańubtendatema 'anzünden, verbrennen' Vkaus-Vimp

lańubtefeatema 'anzünden, verbrennen' C55:55 Vkaus-Vint

lańubteki"ema 'anzünden, verbrennen' C55:55 Vkaus-Vinch2

lańubteńantetema 'anzünden, verbrennen' C55:55 Vkaus-Vvol

lańubteguiťema 'anzünden, verbrennen' C55:55 Vkaus-Vdur

lańųrśa 'kiabál' (Vfrek) vö. lańaki"em 'felkiáltok' (Vinch2)

lańųrtandum 'schreien, rufen' C55:55 Vfrek-Vimp

lańųrtakiam 'schreien, rufen' C55:55 Vfrek-Vinc

lańųrafatum 'schreien, rufen' C55:55 Vfrek-Vint

lańųrnandutum 'schreien, rufen' C55:55 Vfrek-Vvol

lųmų"am 'sich erschrecken (nur vom Rennthier)' C55:56

ʔųmarafatuma 'erschrecken' C55:56 Vkaus-Vint

ʔųmaruki"ema 'erschrecken' C55:56 Vkaus-Vinch2

ʔųmarunantutuma 'erschrecken' C55:56 Vkaus-Vvol

ʔųmarundatuma 'erschrecken' C55:56 Vkaus-Vimp

ʔųmaruguiťuma 'erschrecken' C55:56 Vkaus-Vdur

lųmųrura"a" 'оказались испуганы' T79:229 Vkaus-Vpass

ʔųńkųrųsa 'elrejtőzik' Vpass

ʔųńkųptajrśa 'elrejtőzik' M70:69 Vatten-Vfrek

mətuda 'vág'

matunandaki"ema 'schneiden, hauen' C55:74 Vvol-Vinch2

məsa- 'хромать' H94:122

məsaləbtil" '(не) сделает хромым' H94:40/112 Vinch-Vkaus

māgə 'erős'

marusa 'befestigen, festmachen' KS:149 Vkaus

mārundatuma 'fest machen' C55:74 Vkaus-Vimp

māruguiťuma 'fest machen' C55:74 Vkaus-Vdur

mārunnantutuma 'fest machen' C55:74 Vkaus-Vvol

māruki"ema 'fest machen' C55:74 Vkaus-Vinch2

mārafatuma 'fest machen' C55:74 Vkaus-Vint

ma" 'sátor'

mađųjcesa 'ставить чум' T79:254

mađųjčegətum 'sátrat építek' ?-Vimp-Viter

mera 'schnell; bald, in Kürze' KS:151

mearalandatema 'beschleunigen' C55:75 Vinch-Vimp

mearalafeatema 'beschleunigen' C55:75 Vinch-Vint

mearalaki"ema 'beschleunigen' C55:75 Vinch-Vinch2

mearalanantetema 'beschleunigen' C55:75 Vinch-Vvol

melil"sil 'megcsinálni'
 melilðændaki"əm 'készülök megcsinálni' Vinc
 melilðæruptutə"ki"əm 'megcsináltattam' Vfakt-Vinc
 melilðilreptugujsiə 'приказал сделать' MU:24 Vfakt-Vdur
 melilðærilmlmb'atil" 'готовятся' JN:20 Vfrek-Vhab
 miši 'adni'
 mitəd'i 'adni' Vimp
 mitəniandiltil 'adni akar' Vimp-Vvol
 mitəmilmb'atil 'ad' Vimp-Vhab
 monagəjsa 'leesni'
 monagəčeki"ə 'elkezd leesni' Vimp-Vinch2
 munud'a 'mond'
 munuŋkahatu 'собирается сказать' FN:37 Vinch2-Vint
 mundə"ki"əm 'я собрался сказать' H94:36/65 Vinc
 munsələsa 'formi'
 munsələptukuši 'felforralni' Vkaus-Vdur
 müntüptüsi 'наполнить' T79:240
 müntüptügujsi 'наполнять' T79:240
 miləd'isil 'gyalogolni'
 miləd'ililptilril"ə 'gyalogoltatni' Vinch-Vkaus-Vpass

 nənsud'i 'felállni'
 nənsu"təkətilndə 'amikor elkezd emelkedni' Vinc
 nənsuptilsil 'felállítani' Vkaus
 nansu"bteki"ema 'zum Stehen bringen, stellen' C55:56 Vkaus-Vinch2
 nansubteñantetema 'zum Stehen bringen, stellen' C55:56 Vkaus-Vvol
 nənsuptilndətuma 'felkeltem őt' Vkaus-Vimp
 nənsuptugujsi 'ostanавливать' T79:240 Vkaus-Vdur
 nəŋhə 'rossz, kicsi'
 nəŋhurura"ini 'kellemetlenekké váltunk' Vkaus-Vpass
 nənbümtüd'a 'ухудшить' T79:176 Vtrl-Vkaus
 nənbümtügüjsa 'ухудшать, делать плохим' T79:176 Vtrl-Vkaus-Vdur
 nəməgə 'egyenés'
 namagimtiñandetema 'gerade machen' C55:57 Vtrl-Vkaus-Vvol
 namagimtiñantetema 'gerade machen' C55:57 Vtrl-Vkaus-Vint
 namagimtitatema 'gerade machen' C55:57 Vtrl-Vkaus-Vimp
 noməd'a 'lökni'
 nömütürsa 'lökdösni' ?-Vfrek
 noru 'tavasz'
 norümtəkabü" 'когда наступает весна' T73:118 Vtrl-Vinc

 nalil 'öröm'
 ñalilmtilsil 'megörvendeztetni' Vtrl-Vkaus
 ñalilmtilgujsi 'megörvendeztetni' Vtrl-Vkaus-Vdur
 natebea 'nass' C55:58
 ñatereñantetema 'nass machen' C55:58 Vkaus-Vvol
 ñaterendatema 'nass machen' C55:58 Vkaus-Vimp
 nāgə 'jó'
 nāgimtədi 'становишься хорошим' T79:246
 nāgimtəki"ə 'meggyógyult' Vinc
 nāgimtilsil 'megjavít' Vtrl-Vkaus

ñagimtigusa 'heilen, kurieren' KS:160 Vtrl-Vkaus-Vdur
 ñâgimtifeantema 'bessern' C55:57 Vtrl-Vkaus-Vint
 ñâgimtiñandetema 'bessern' C55:57 Vtrl-Vkaus-Vvol
 ñâgimtitatema 'bessern' C55:57 Vtrl-Vkaus-Vimp
 nelfu"am 'loskommen' C55:58
 ñelfadunantutuma 'loslassen' C55:58 Vkaus-Vvol
 ñelfadundatuma 'loslassen' C55:58 Vkaus-Vimp
 ñelfaduki"ema 'loslassen' C55:58 Vkaus-Vinch2
 ñelfadafatuma 'loslassen' C55:58 Vkaus-Vint
 nilildi 'élni'
 nililptilsil 'ожить' T79:227 (Vkaus)
 nililptilrilptilsil 'заставить кого-либо ожить, допустить, позволить, чтобы кто-либо ожил' T79:227 (Vkaus)-Vfakt
 nimij 'Brust' C55:59
 ñimabtendatema 'säugen' C55:59 Vkaus-Vimp
 ñimabteñantetema 'säugen' C55:59 Vkaus-Vvol
 ñimabt'eki"ema 'säugen' C55:59 Vkaus-Vinch2
 ñimabtefeatema 'säugen' C55:59 Vkaus-Vint
 ñimabteguif'ema 'säugen' C55:59 Vkaus-Vdur
 nimirtandem 'saugen' C55:59 Vfrek-Vimp
 nimirmandetm 'saugen' C55:59 Vfrek-Vvol
 nimirtakiem 'saugen' C55:59 Vfrek-Vinc
 nimireafeatem 'saugen' C55:59 Vfrek-Vint
 niptugujsa 'pihenni' Vdur
 ñiptügüjkajtə "отдыхают' JN:23 Vdur-Viter
 ñöçiptilsil 'kifogni a rént'
 ñöçiptindəkəsil 'készülni kifogni a rént' Vinc
 ñöçiptilkakie 'распрягать' SN3:24/12 Viter-Vinch2

 ɲəmsa 'megenni'
 ɲəmluptusa 'скормить' T79:240 Vfakt
 ɲəmluptugujsa 'скармливать' T79:240 Vfakt-Vdur
 ɲamakandaki"e 'кушать начали' SN4:169/121 Viter-Vimp-Vinch2
 ɲəmursa 'eszik' Vfrek
 ɲəmurumbasa 'есть' T79:241 Vfrek-Vhab
 ɲamurtandum 'ich bin in Begriff zu essen' C55:44 Vfrek-Vimp
 ɲamurtaki"em 'ich bin in Begriff zu essen' C55:44 Vfrek-Vinc
 ɲamurhasa 'поесть' K:30 Vfrek-Vint
 ɲəmunantuguj 'Есть хочешь ли?' T79:211 Vfrek-Vvol
 ɲəməptusa 'megetetni' Vkaus
 ɲəməptugujsa 'etetni' Vkaus-Vdur
 ɲəmə"ptugujmumbatu" 'enni adnak' Vkaus-Vdur-Vhab
 ɲəməptura"а 'оказался накормленным' T79:229 Vkaus-Vpass
 ɲəməptugujsa 'подкармливать' T79:247 Vatten-Vdur
 ɲəmsalusa 'megetetve lenni' Vpass (vö. ɲəmsa 'hús')
 ɲəmsalugujsa 'megetetve lenni' Vpass-Vdur
 ɲəmsalumuhansa 'megetetve lenni' Vpass-Vhab
 ɲənaptarumbatuj 'забывают' MU:33 Vpass-Vhab
 ɲətəda 'megmutatni'
 ɲətəruptud'a 'megmutattatni' Vfakt
 ɲətəräptukusa 'показать' K:30 Vfakt-Vdur

ɲatarubtuki"ema 'ich fing an zu zeigen' C55:43 Vfakt-Vinch2
 ɲəṭəruptumumbatum 'megmutattatom' Vfakt-Vhab
 ɲəṭəruptunandutum 'хочу показать' JN:18 Vfakt-Vvol
 ɲatarubtutatum 'ich bin in Begriff zu zeigen' Vfakt-Vimp
 ɲatarubtufantum 'ich gehe zeigen' C55:43 Vfakt-Vint
 ɲəḍusil 'látszani'
 ɲəṭumsil 'láthatóvá válni' Vtrl
 ɲəṭumtilsil 'megmutat' Vtrl-Vkaus
 ɲəṭumtilgujsi 'megmutat' Vtrl-Vkaus-Vdur
 ɲantəmə- 'заклясть' H94:131
 ɲantəməru"ki"ə 'стать объектом заклинания' H94:74/489 Vpass-Vinch2
 ɲarɯ"āɲ 'in die Quer' C55:43
 ɲarɯbtundatum 'ich bin in Begriff in die Quer legen' C55:43 Vkaus-Vimp
 ɲatəda 'vární'
 ɲatətəkəḍ'a 'megvární' Vinc
 ɲatətəmuɲhuanumu" 'ждём—обычно' T79:241 Vimp-Vhab
 ɲanaptāḍ'a 'elfelejteni'
 ɲganafarša 'vergessen, liegenlassen' KS:168 Vfrek
 ɲənaptarumbatuɲ 'забывать' MU:33 Vfrek-Vhab
 ɲomtusa 'leülni'
 ɲomtaptugujša 'leültetni' Vkaus-Vdur
 ɲonsoḍusa 'kivinni' ? (vö. ɲonsild'i 'kimenni')
 ɲgonsudukusa 'hinaustragen, fortragen' KS:176 ?-Vdur
 ɲonsoḍuruptumuɲhansa 'általában kivetet' ?-Vfakt-Vhab
 ɲond'utəmilmbatilm 'kiviszem' Vimp-Vhab
 ɲond'utəki"əm 'elkezdtém kivinni' Vinc
 ɲonsild'i 'kimenni'
 ɲonditəsil 'kimenni' Vimp
 ɲond'itəgətil 'kimenni' Vimp-Viter
 ɲuomtusa 'жшнить' T79:222
 ɲuomtugujša '(соединять) женить' T79:240 Vkaus-Vdur
 ɲunūda 'összegyűlni, összegyűjteni'
 ɲunūntəsa 'összegyűlni, összegyűjteni' Vimp
 ɲunūntəgətu 'összegyűlni, összegyűjteni' Vimp-Viter
 ɲusilə- 'зашевелиться' H94:133
 ɲusīrsil 'mozogni' Vfrek (vö. ɲusīləsil 'mozogni' Vinch)
 ɲusīrnandetm 'sich rühren' C55:56 Vfrek-Vvol
 ɲusīrki"em 'sich rühren' C55:56 Vfrek-Vvol
 ɲusīreafeatm 'sich rühren' C55:56 Vfrek-Vint
 ɲusīrtandem 'sich rühren' C55:56 Vfrek-Vimp
 ɲusea"btendatema 'rühren' C55:56 Vkaus-Vimp
 ɲusea"btenantetema 'rühren' C55:56 Vkaus-Vvol
 ɲusea"btrfeatema 'rühren' C55:56 Vkaus-Vint
 ɲusea"bteki"ema 'rühren' C55:56 Vkaus-Vinch2
 ɲusiləbtılndə"ki"əm 'расшевелю' H94:73/477 Vkaus-Vinc
 ɲusīləsil 'mozogni' Vinch (vö. ɲusīrsil 'mozogni' Vfrek)
 ɲusilə"kādi 'megmozdulni' Vinch-Vinch2
 ɲusī"lilgətilndə" 'megmotdulnak' Vinch-Viter

nusîl'i"ebte"ama 'rühren' C55:56 Vinch-Vkaus
 nusîl'i"ebtetatema 'rühren' C55:56 Vinch-Vkaus-Vimp
 nusîl'i"ebteki"ema 'rühren' Vinch-Vkaus-Vinch2
 nusîl'i"ebtefantema 'rühren' C55:46 Vinch-Vkaus-Vint
 nusîl'i"ebteñandetema 'rühren' C55:46 Vinch-Vkaus-Vvol

 obed 'ebéd'
 obedairsa 'ebédelni' Vfrek
 obedairkændum 'ebédelek' Vfrek-Viter
 obedairmümbatumu" 'мы обедаем' JN:16 Vfrek-Vhab

 sakilr 'cukor'
 sakilruptukujša 'сладить' T79:255 Vkaus-Vdur
 sakuje"am 'eng zulaufen, schmal werden' C55:67
 šaguleñantetema 'eng machen' C55:67 Vinch-Vvol
 šagulendatema 'eng machen' C55:67 Vinch-Vimp
 səŋürsa 'nézni' (Vfrek)
 sanjürtakiem 'betrachten' C55:64 Vfrek-Vinc
 sakəptusa 'megkóstolni' Vatten (vö. sakütəsa 'eszik' Vimp)
 sakəptugujša 'прикусывать' T79:248 Vatten-Vdur
 sakəptugujnarsa 'прикусывать [много раз]' T79:248 Vatten-Vdur-Vmult
 sakəptugujmumbasa 'прикусывать' T79:248 Vatten-Vdur-Vhab
 sakeptugujmumbanarsa 'прикусывать [обычно много раз]' T79:248 Vatten-Vdur-Vhab-Vmult
 sigu"am 'erstricken, erwürgt werden' C55:66
 siga"kui"ki"ema 'erwürgen' C55:66 Vdur-Vinch2
 sikudaki"ema 'erwürgen' C55:66 Vkaus-Vimp
 sikudundatuma 'erwürgen' C55:66 Vkaus-Vimp
 sikudunnantutuma 'erwürgen' C55:66 Vkaus-Vvol
 šelid'i 'meglökni'
 šeltəd'i 'lökni' Vimp
 šeltəmilmbiatilm 'lökni' Vimp-Vhab
 šeltaki"ema 'точу' SN4:175/6 Vimp-Vinch2
 *
 seriltəsil 'felöltözni' Vimp
 serilptilsil 'felöltöztetni' Vkaus
 šerilptilgujčim 'felöltözni' Vkaus-Vdur
 sirü 'tél'
 širamtakob'ü" 'наступит (зима)' SK:120 Vtrl-Vimp-Viter-VAcond
 sorud'a 'esni (eső)'
 soruləsa 'eleredni (eső)' Vinch
 soruləndəki"ə 'eleredt az eső' Vinch-Vinc
 sohorusa 'levenni' Vkaus
 sohürküša 'levesz' Vkaus-Vdur
 sohürkü"kəd'a 'elkezd levenni' Vkaus-Vdur-Vinch2
 sofų"am 'fallen' C55:66
 sofarafatuma 'fällen' C55:66 Vkaus-Vint
 sofaruki"ema 'fällen' C55:66 Vkaus-Vinch2
 sofarundatuma 'fällen' C55:66 Vkaus-Vimp
 sofaruguiřuma 'fällen' C55:66 Vkaus-Vdur
 sočürəsa 'varrni'
 sočürəkəkəsa 'varrni készül' Viter-Vinch2

sočūrærumumbatandə" 'шуются' T79:234 Vpass-Vhab
sülüda 'feléledni'
sülüptugujša 'feléleszteti' Vkaus-Vdur
silneruodi 'подумать' T79:242
silñerilsil 'gondolkodik' Vfrek
silñarilptikændilm 'думаю' MU:34 Vfrek-Vatten-Viter

təliptilsil 'kérdezni'
toliptikaki"ä 'спрашивать стал' SN3:26/78 Viter-Vinch2
təḡə 'nyár'
təḡutəki"əm 'átmentem a nyári szállásra' Vinc
taḡumtakabú" 'amikor elkezdődik a nyár' Vtrl-Vimp-Viter-VAcond

*

tadaftukuša 'formen, modellieren' KS:206
tada"ama 'bringen, geben' C55:56
tadūtafatuma 'bringen, geben' C55:61 Vimp-Vint
tadūtaki"ema 'bringen, geben' C55:61 Vimp-Vinch2
taikudi"em 'hindurchgehen' C55:60
taikudubtuḡi"ema 'hindurchtreiben' C55:60 Vkaus-Vinch2
taikudubtunandutuma 'hindurchtreiben' C55:60 Vkaus-Vvol
taikudubtututuma 'hindurchtreiben' C55:60 Vkaus-Vimp
taikudubtufantuma 'hindurchgehen' C55:60 Vkaus-Vint
tamtusa, tamtud'a 'kereskedni'
tamtukənantundum 'akarok valamit venni' Viter-Vvol
tamturursa 'eladódni' Vpass-Vfrek
tamturafatuma 'verkaufen' C55:61 Vkaus-Vint
tamturu"ki"ema 'verkaufen' C55:61 Vkaus-Vinch2
tamturunantutuma 'verkaufen' C55:61 Vkaus-Vvol
tamturundatuma 'verkaufen' C55:61 Vkaus-Vimp
tamtutəki"əm 'elkezdem kereskedni' Vinc
tamtarmumbatum 'kereskedek' Vfrek-Vhab
tantājua 'es lief (von Tieren)' C55:61
tandirtandem 'laufen' C55:61 Vfrek-Vimp
tandarkucu 'гонится за чем' T79:191 Vfrek-Vdur
tarka"a 'es wurde eng' C55:60
tarkuruki"ema 'eng machen' C55:60 Vkaus-Vinch2
tarkurunandutuma 'eng machen' C55:60 Vkaus-Vvol
tarkurundatuma 'eng machen' C55:60 Vkaus-Vimp
tarumsa 'elválni'
tarumtusa 'elválasztani' Vkaus
tarumtura"ində" 'öket elválasztották' Vkaus-Vpass
tendaisie 'ein Schweingender' C55:62
tend'aima"bte"ama 'zum Schweigen bringen' C55:62 Vinch-Vkaus
tend'amitatem 'schweigen' C55:62 Vinch-Vimp
tolildi 'lopni'
tolarsa 'lopni' Vfrek
tolartaki"em 'stehlen' C55:62 Vfrek-Vinc
tolarmumbatumu" 'lopunk' Vfrek-Vhab
tomnagəə 'szabad'
tomnarusa 'felszabadulni' Vpass
tomnarkujša 'felszabadítani' Vkaus-Vdur
tonutum 'fahren, jagen, treiben' C55:62
tonulaki"ema 'fahren' C55:62 Vinch-Vinch2
tonulannandutuma 'fahren' C55:62 Vinch-Vvol
tonulafatuma 'fahren' C55:62 Vinch-Vint
tonulandatuma 'fahren' C55:62 Vinch-Vimp

*

tufalafatuma 'abschütteln (Schnee von den Kleiden)' C55:63 Vinch-Vint
tufalaki"ema 'abschütteln (Schnee von den Kleidern)' C55:63 Vinch-Vinch2
tufalanantutuma 'abschütteln (Schnee von den Kleidern)' C55 63 Vinch-Vvol
tuitatum 'speien' C55:62
tuitalandatana 'speien' C55:62 Vinch-Vimp
tuitalaki"em 'speien' C55:62 Vinch-Vinch2
tuitalannantutana 'speien' C55 62 Vinch-Vvol
tuitalafatana 'speien' C55:62 Vinch-Vint
tujsa 'megjönni'
tujlupturugətəiðə 'kérík, hogy jöjjön' Vfakt-Vpass-Viter
tu"narsa 'jönni' Vmult
tu"narkətu 'megjön' Vmult-Viter
tu"naurhuantu 'приходит' T79:241 Vmult-Vint
tujčeki"ə 'megjött' Vinc
tuj 'túz'
tumtufatuma 'Feuer anmachen' C55:62 Vtrl-Vkaus-Vint
tumtunantutuma 'Feuer anmachen' C55:62 Vtrl-Vkaus-Vvol
tūmtundatuma 'Feuer anmachen' C55:62 Vtrl-Vkaus-Vimp
tūmtu"ki"ema 'Feuer anmachen' C55:62 Vtrl-Vkaus-Vinch2
tuoptusa 'elolvasni'
tuoptugujsa 'olvasni' Vdur
tuoptugujmumbasa 'читать' T79:241 Vdur-Vhab
tuoptugujkətu 'olvas' Vdur-Viter
turseitandum 'sich mit den Fäusten schlagen' C55:62 Vimp
turseirmandutum 'sich mit dem Fäusten schlagen' C55:62 Vfrek-Vvol
tutilptilsil 'megfordítani' Vkaus
tutilptilgujsi 'fokozatosan megfordítani' Vkaus-Vdur
užin 'vacsora'
užinəirša 'vacsorázni' Vfrek
užinəirkəndum 'vacsorázom' Vfrek-Viter
užinəjrmūmbatumu" 'мы ужинаем' JN:1 Vfrek-Vhab
zafrak 'reggeli'
zafrakəirsa 'reggelizni' Vfrek
zafrakəirkəndum 'reggelizem' Vfrek-Viter
caj 'tea'
čairsi 'teázik' Vfrek
čairkətilmil" 'teázunk' Vfrek-Viter
čairmilmbiasil 'teázik' Vfrek-Vhab
čajrnəntild'i 'хотеть пить чай' T79:255 Vfrek-Vvol
čajptilsil 'teával megitatni' Vkaus
čajptilkəki"əm 'elkezdtem teával itatni' Vkaus-Viter-Vinch2
čajptilgujsi 'поить чаем' T79:255 Vkaus-Vdur
caj"ptilril"ə 'teával itattatott' Vkaus-Vpass
čaitəsil 'teát birtokolni' Vimp
čaitəmiŋh'andilm 'teát birtokolok' Vimp-Vhab
čajhiši 'megijedni'
čajhiləši 'megijedni' Vinch
čajhiləptud'i 'váratlanul megijeszteni' Vinch-Vkaus
čajhiləptiku"kəd'i 'ijesztgetni kezdeni' Vinch-Vkaus-Vdur-Vinch2

*

t'airendatema 'in Schrecken setzen' C55:63 Vkaus-Vimp
t'aireki"ema 'in Schrecken setzen' C55:63 Vkaus-Vinch2
t'airekuiteima 'im Schrecken setzen' C55:63 Vkaus-Vdur
t'airenantetema 'in Schrecken setzen' C55 63 Vkaus-Vol
t'airefaetema 'in Schrecken setzen' C55:63 Vkaus-Vint

tarujie 'es wurde eng, schmal' C55:63

t'arulendatema 'eng machen' C55:63 Vinch-Vimp
t'arulenantetema 'eng machen' C55:63 Vinch-Vvol
t'arutakie 'es wird eng' C55:63 Vimp-Vinch2

cimi"e 'sauer' KS:385

t'imtifeatema 'sauer machen' C55:64 Vkaus-Vint
t'imtindatema 'sauer machen' C55:64 Vkaus-Vimp
t'imtinantetema 'sauer machen' C55:64 Vkaus-Vvol
t'imtiki"ema 'sauer machen' C55:64 Vkaus-Vinch2

čīd'i 'bejōnni'

čītāši 'bejōnni' Vimp

čītāgōtil 'néha bejōnni' Vimp-Viter

čītāminhiantil 'bejōnni' Vimp-Vhab

čītākād'i 'készül bemenni' Vinc

čirilptilril"ə 'megkérték, hogy menjen be' Vfakt-Vpass

čī"nairsa 'bejōnni' Vmult

čī"nairh'ansil 'входить' T79:241 Vmult-Vint

čīmšed'a 'elveszni'

čīmšenarsa 'elveszni' Vmult

čīmšenarumumbatu 'elveszik vmi vhol' Vmult-Vhab

čīmšenaruhantu 'elveszik' Vmult-Vint

cindarsa 'ugrik' (Vfrek)

t'indartaki"em 'springen' C55:64 (Vfrek)-Vimp-Vinch2

čūūd'a 'elmenne valameddig'

čūūrūptūrūkətaiðə 'többször megkérték, hogy menjen el odáig' Vfakt-Vpass-Viter-Vimp

čūūtākād'i 'elkezdeni odamenni' Vinc

čū"nārsa 'odamenni' Vmult

čū"nārhoansa 'elmenne valameddig' Vmult-Vint

- Aron, N. M. – Aleksander Celeevic Momde 1992: *Jazyk nganasan*. Norilsk, Tvorceskij Kollektiv Argiš.
- Baskakov, N. A. 1965: Porjadok i ierarhija affiksov v osnove slova v tjurskih jazykah. In Serebrennikov, B. A. – O. P. Sunik (eds.) *Morfologiceskaja tipologija i problema klassifikacii jazykov*, Moskva–Leningrad, 121–128.
- Boldt, E. P. 1989: *Imennoe slovoobrazovanie nganasanskogo jazyka*. Novosibirsk.
- Bybee, Joan 1985: *Morphology. A study of the relation between meaning and form*. Amsterdam, Benjamins.
- Bybee, Joan – Revere Perkins – William Pagluica 1994: *The evolution of grammar: tense, aspect, and modality in the languages of the world*. London, The University of Chicago Press.
- C54: Castrén, Mathias Aleksander 1854: *Grammatik der samojedischen Sprachen*. St. Petersburg.
- C55: Castrén, Mathias Aleksander 1855: *Wörterverzeichnis aus den samojedischen Sprachen*. Bearbeitet von Anton Schiefner, St. Petersburg.
- Cincius, V. I. 1965: Porjadok i ierarhija affiksov v aggljutivnyh jazykah. In Serebrennikov, B. A. – O. P. Sunik (eds.) *Morfologiceskaja tipologija i problema klassifikacii jazykov*, Moskva–Leningrad, 141–154.
- Collinder, Björn 1960: *Comparative Grammar of the Uralic Languages*. Stockholm, Amqvist & Wicksell.
- Comrie, Bernard 1975: Subjects and direct objects in Uralic languages: A functional explanation on case-marking systems. *Études Finno-Ougriennes* 12, Paris, 5–17.
- Comrie, Bernard 1976a: *Aspect*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Comrie, Bernard 1976b: The syntax of causative constructions: cross-language similarities and divergences. In Masayoshi Shibatani (ed.) *Syntax and Semantics 6. The Grammar of Causative Constructions*, New York, Academic Press, 261–313.
- Comrie, Bernard 1981: *Language universals and linguistic typology*. Oxford, Basil Blackwell.
- Comrie, Bernard 1985: Causative verb formation and other verb deriving morphology. In Timothy Shopen (ed.) *Language typology and syntactic description, vol. 3, Grammatical categories and the lexicon*, Cambridge, Cambridge University Press, 309–348.
- Ceremisina, M. I. – N. N. Kovalenko 1986: *Metodiceskie ukazanija k kursu "Obščee jazykoznanie" (na materiale nganasanskogo jazyka)*. Novosibirsk, NGU.
- Dolovai Dorottya 1993: A vogul nyelv muvelteto szerkezeteinek típusai. *Néprajz és Nyelvtudomány* XXXV, Szeged, JATE, 3–16.
- Fabó Kinga 1987: Az aspektus egy lehetséges formális definíciója és jellemzése. *Nyelvtudományi Közlemények* 87, Budapest, 130–139.
- Fancsaly Éva 1996: A jurák deverbális ige képzéséről. In Terts István (ed.) *Nyelv, nyelvész, társadalom*, Pécs, JPTE, 61–65.
- FN: Labanauskas 1992

- Forgács Tamás 1991: Satzmuster und Genus verbi im Ungarischen. *Finnisch-Ugrische Forschungen* **L**, Helsinki, 125–146.
- Füredi Mihály 1976: Adalékok a magyar aktívum és passzívum leírásához esetgrammatikai keretben. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* **XI**, Budapest, Akadémiai, 93–133.
- Füredi Mihály 1978: Alanykutatás és passzívum–típológia. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* **XII**, Budapest, Akadémiai, 107–120.
- Galcova, N. P. – N. G. Kuznecova 1993: Kategorija vremeni v ju• noselkupskih dialektah. *Linguistica Uralica* **XXIX**, Tallin, 284–302.
- Gleason, H. A. 1961: *An Introduction to Descriptive Linguistics*. New York.
- Györke József 1934: *Die Wortbildungslehre des Uralischen*. Tartu.
- H94: Kosterkina, Nade• da – Evgenij Helimskij 1994
- Hajdú Péter 1962: Die Frage des Stufenwechsels in den samojedischen Sprachen. *Ural-Alataische Jahrbücher* **34**, Wiesbaden, Harrassowitz, 41–54.
- Hajdú Péter 1968: *Chrestomathia Samoiedica*. 1. ed., Szeged, (3. ed., Budapest, Tankönyvkiadó, 1989).
- Helimskij, Evgenij Arnoldovic 1982 : *Drevnejšie vengersko–samodijskie jazykovye paralleli*. Moskva, Nauka.
- Helimskij, Evgenij Arnoldovic 1989: *O morfonologii nganasanskogo jazyka*. Doklad na cetvertom Me• dunarodnom Simpoziume "Uralskaja fonologija" Hamburg, 4.–8. sentjabrja (kézirat).
- Helimskij, Evgenij 1994: Ocerk morfonologii i slovoizmenitelnoj morfologii nganasanskogo jazyka. In Evgenij Helimskij (ed.) *Tajmyrskij etnolingvisticskij sbornik*. Moskva, RGGU, 190–221.
- Helimski, Eugen 1997: Nganasan. In Daniel Abondolo (ed.) *The Uralic Languages*, London, Routledge, 480–515.
- Hetzron, Robert 1976: On the Hungarian causative verb and its syntax. In Masayoshi Shibatani (ed.) *Syntax and Semantics 6. The Grammar of Causative Constructions*, New York, Academic Press, 371–398.
- Honti László 1983: Passiivi obiugrilaisissa kielissä. *Journal de la Société Finno-Ougrienne* **78**, Helsinki, 57–59.
- Hopper, Paul – Sandra A. Thompson 1980: Transitivity in Grammar and Discourse. *Language* **56**, Baltimore, 251–299.
- Hopper, Paul – Sandra A. Thompson (eds.) 1982: *Syntax and Semantics vol 15. Studies in transitivity*. New York.
- Hrakovskij, V. S. 1974: Passyvnije konstrukcii. In A. A. Holodovic (ed.): *Tipologija passivnyh konstrukcij. Diatezi i zalogi*. Leningrad, Nauka, 5–45.
- H. Tóth Tibor 1996: A magyar igenemek kérdéséhez. *Magyar Nyelv* **XCII**, Budapest, 269–286.
- Janhunen, Juha 1977: *Samojedischer Wortschatz*. Gemeinsamojedische Etymologien. = *Castrenianumin toimitteita* **17**, Helsinki.

- Janurik Tamás 1980: Die positionelle Produktivität der sölkupischen deverbale Verbalsuffixe. *CQIFU Pars VI*, Turku, 121–126.
- Janurik Tamás 1984: A szölkup igeképzők funkciórendszere. *Néprajz és Nyelvtudomány XXVIII*, Szeged, 37–44.
- Janurik Tamás 1987: Das Funktionssystem der sölkupischen Verbalsuffixe. *Studia Uralo-Altaica* 28, Szeged, 47–61.
- JN: Aron 1992
- K92: Kovalanko, N. N. 1992
- Károly Sándor 1967: A magyar intranszitiv – tranzitiv igekepzők. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok V*, Budapest, Akadémiai, 189–218.
- Katzschmann, Michael 1993: Die Negation(sverb)en des Nganasanischen. *Néprajz és Nyelvtudomány XXXV*, Szeged, JATE, 46–68.
- Katzschmann, Michael 1995: Morfosyntaktische Betrachtungen zur nganasanischen Negation. *Néprajz és Nyelvtudomány XXXVI*, Szeged, JATE, 237–249.
- Katzschmann, Michael 1996: Anmerkungen zur Suffixverbindung *-na-r-* im Nganasanischen. In Mészáros Edit (ed.) *Ünnepi könyv Mikola Tibor tiszteletére* Szeged, JATE, 165–170.
- Katzschmann, Michael 1997: Anmerkungen zu den Suffixfolgen des nganasanischen Verbs. *Néprajz és Nyelvtudomány XXXVIII*, Szeged, JATE, 125–147.
- Kemmer, Suzanne 1993: *The middle voice*, Amsterdam, Benjamins.
- Kiefer Ferenc 1983: *Az elofeltevések elmélete*. Budapest, Akadémiai.
- Kiefer Ferenc 1992: Az aspektus és a mondat szerkezete. In Kiefer Ferenc (ed.) *Strukturális magyar nyelvtan I. Mondattan*, Budapest, Akadémiai, 797–887.
- Kiefer Ferenc 1996a: Az igeaspektus areális – tipológiai szempontból. *Magyar Nyelv XCII*, Budapest, 257–268.
- Kiefer Ferenc 1996b: Hány akcióminőség van a magyarban. In Terts István (ed.) *Nyelv, nyelvész, társadalom*, Pécs, JPTE, 96–101.
- KNS: Kosterkina, Nade• da – Beáta Boglárka Nagy – Florian Sobanski 1997
- Komlósy András 1992: A muvelteto igék képzése. In Kiefer Ferenc (ed.) *Strukturális magyar nyelvtan I. Mondattan*, Budapest, Akadémiai, 441–444.
- Kortt, I. R. – Ju. B. Simcenko 1985: *Wörterverzeichnis der Nganassanische Sprache Teil I: Nganasan–Deutsch–Russisches Glossar*. Berlin, Systema Mundi.
- Kosterkina, Nade• da – Evgenij Helimskij 1994: Malye kamlanija bolšogo šamana. In Evgenij Helimskij (ed.) *Tajmyrskij etnolingvisticskij sbornik*. Moskva, RGGU, 17–146.
- Kosterkina, Nade• da – Beáta Boglárka Nagy – Florian Sobanski 1997: Über die Tiere auf der Erde. Ein nganasanisches Märchen nebst Übersetzung und morfologischem Wörterverzeichnis. *Néprajz és Nyelvtudomány XXXVIII*, Szeged, JATE, 157–199.
- Kovalenko, N.N. 1992: *Infiniitnye formy glagola nganasanskogo jazyka*. Novosibirsk, Nauka.
- Krejnovic, E. A. 1965: O modeli glagola v ketskom jazyke s osnovoj v konce slova. In Serebrennikov, B. A. – O. P. Sunik (ed.) *Morfologiceskaja tipologija i problema klassifikacii jazykov*, Moskva–Leningrad, 177–198.

- KS: Korrt – Simcenko 1985
- Kulonen, Ulla-Maija 1989: *The Passive in Ob-Ugrian = Mémoires de la Société Finno-Ougrienne* **203**, Helsinki, Suomalais-Ugrialainen Seura.
- Kuznecova, A. I. – E. A. Helimskij – E. V. Gruškina 1980: *Očerki po selkupskomu jazyku; tazovskij dialekt*. Tom 1, Moskva, Izd. Moskovskogo Universiteta.
- Kuznecova, N. G. 1992: Selkupskie suffiksy zalogovoj semantiki. *Linguistica Uralica* **XXVIII**, Tallin, **280–293**.
- Kuznecova, N. G. 1994: O kategorii glagolnogo vida v selkupskom jazyke. *Linguistica Uralica* **XXX**, Tallin, 116–127.
- Labanauskas, Kazys 1975a: Das Präsens im Nganassanischen. *Sovetskoe Finnougrovedenie* **XI**, Tallin, 122–125.
- Labanauskas, Kazys 1975b: Prošedšee vremja soveršennogo dejstvija v nganasanskom jazyke. *Sovetskoe Finnougrovedenie* **XI**, Tallin, 195–200.
- Labanauskas, Kazys 1975c: Neopredeljonnoe vremja neneckogo glagola. *Sovetskoe Finnougrovedenie* **XI**, Tallin, 43–49.
- Labanauskas, Kazys (ed.) 1992: *Folklor narodov Tajmyra*. Vyp. 3. (Nganasanskij folklor). Dudinka, Tajmyrskij Okru• nij Centr Narodnogo Tvorcestva.
- Lehtisalo, Toivo 1936: *Über die primären uralischen Ableitungssuffixe = Mémoires de la Société Finno-Ougrienne* **72**, Helsinki, Suomalais-Ugrialainen Seura.
- Ljublinskaja, M. D. 1994: Formalnij rezultativ v neneckom jazyke. *Linguistica Uralica* **XXX**, tallin, 293–297.
- Markianova, L. F. 1979: O porjadke raspolo• enija i socetaemosti slova obrazujuših suffiksov v proizvodnom karelskom glagole. *Sovetskoe Finnougrovedenie* **XV**, Tallin, 26–33.
- Márk tamás 1990: Tempus und Aspekt im Samojedischen. *Specimina Sibirica* **III**, Pécs, 137–141.
- M70: Mikola Tibor 1970
- M95: Mikola Tibor 1995a
- Mészáros Edit 1986: Az erza-mordvin deverbális igeképzok. *Nyelvtudományi Közlemények* **88**, Budapest, 89–117.
- Mikola Tibor 1970: Adalékok a nganaszan nyelv ismeretéhez. *Nyelvtudományi Közlemények* **72**, Budapest, 59–92.
- Mikola Tibor 1980: Enyec és nganaszan nyelvi adalékok. *Nyelvtudományi Közlemények* **82**, Budapest, 223–237.
- Mikola Tibor 1988: Geschichte der Samojedischen Sprachen. In Denis Sinor (ed.) *The Uralic languages*, New York, Brill, 219–263.
- Mikola Tibor 1995a: *Morphologisches Wörterbuch des Enzischen = Studia Uralo-Altaica* **36**, Szeged, JATE.
- Mikola Tibor 1995b: Kausativ Konstruktionen in den Uralischen Sprachen. *Néprajz és Nyelvtudomány* **XXXVI**, Szeged, JATE, 251–265.
- Mikola Tibor 1996: Beiträge zur Morphologie des Nganasanischen. *FU8* **III**, Jyväskylä, 162–165.
- MU: Ceremisina 1986

- Nagy Beáta Boglárka 1995: A nganaszan igék aspektusáról. *Néprajz és Nyelvtudomány XXXVI*, Szeged, JATE, 267–284.
- Nasilov, D. M. 1985: Nekotorye voprosy izucenija vidovremennoj sistemy v uralo-altajskih jazykah. In *Uralo-Altajstika*, Novosibirsk, 188–193.
- Pusztay János 1977: Bemerkungen zur Frage der Aspekt in den uralischen Sprachen. *Finnisch-Ugrische Mitteilungen* 1, Hamburg, Helmut Buske Verlag, 153–159.
- Prokofjev, G. N. 1937: Nganasanskij (tavgijskij) dialekt. *Jazyki i pismennost narodov severa* cast 1., Moskva–Leningrad, Ucpedgiz, 53–77.
- Pyr48: Pyrerka, A. P. – N. M. Tereščenko 1948
- Pyrerka, A. P. – N. M. Tereščenko 1948: *Russko–neneckij slovar*. Moskva
- Rédei Károly 1984: A neutrális ido (aoristos) nyomai egyes uráli nyelvekben. *Nyelvtudományi Közlemények* 86, Budapest, 113–117.
- Rédei Károly 1995: Zur Herausbildung der uralischen Konjugation (Die Frage des Aspekts und Tempus). *FU8 III*, Jyväskylä, 176–182.
- Revzin, I. I. – G. D. Juldaševa 1969: Grammatika porjadkov i ejo ispolzovanija. *Voprosy jazykoznaniya*, 42–56.
- Riese, Timothy 1993: Der Translativ in den uralischen Sprachen. *Linguistica Uralica XXIX*, Tallin, 1–20.
- Siewierska, Anna 1986: *The passive. A comparative linguistic analysis*. London.
- SN2: *Skazki narodov Sibirskogo Severa* 2. 1976, Tomsk, 37–44, 107–123.
- SN3: *Skazki narodov Sibirskogo Severa* 3. 1980, Tomsk, 3–54.
- SN4: *Skazki narodov Sibirskogo Severa* 4. 1981, Tomsk, 159–177.
- Sorokina, I. P. 1975a: Kategorija glagolnogo vida v eneckom jazyke. *Jazyki i toponimija Sibiri* 7, Tomsk, 131–138.
- Sorokina, I. P. 1975b: K voprosu o zaloge v eneckom jazyke. In Menovščikov, G. A. (ed.) *Issledovanija po grammatike jazykov narodov SSSR*, Moskva, Akademiya Nauk, 16–144.
- Sorokina, I. P. 1977: Morfologiceskaja struktura glagola eneckogo jazyka. *Sovetskoe Finnougrovedenie XIII*, Tallin, 202–207.
- Sorokina, I. P. 1980: Eneckij perfekt. *Sovetskoe Finnougrovedenie* 16, Tallin, 212–215.
- SW: Janhunen, Juha 1977
- T47: Tereščenko, Natalja Mitrofonovna 1947
- T73: Tereščenko, Natalja Mitrofonovna 1973
- T79: Tereščenko, Natalja Mitrofonovna 1979
- Tereščenko, Natalja Mitrofonovna 1947: *Ocerki grammatiki neneckogo (jurako-samoedского) jazyka*. Leningrad.
- Tereščenko, Natalja Mitrofonovna 1966: Nganasanskij jazyk. In *Jazyki narodov SSSR Tom3*. Finno–ugorskie i samodijskie jazyki, Moskva, Nauka, 416–437.
- Tereščenko, Natalja Mitrofonovna 1968: Nekotorye sintaksiceskie osobennosti nganasanskogo jazyka. *CIFU–2*, 530–537.
- Tereščenko, Natalja Mitrofonovna 1973: *Sintaksis samodijskih jazykov*. Leningrad, Nauka.

- Tereščenko, Natalja Mitrofonovna 1979: *Nganasanskij jazyk*. Leningrad, Nauka.
- Vendler, Zeno 1967: Verbs and Times. *Linguistics in Philosophy*, Ithaca, Cornell University Press, 97–121.
- Werner, Heinrich 1998: *Probleme der Wortbildung in den Jenissej–Sprachen*. = *Lincom Studies in Asian linguistics* 25, München, Lincom Europa.
- danova, Tatjana 1994: K opisaniju modelej glagolnogo upravljenja v nganasanskom jazyke. In Evgenij Helimskij (ed.) *Tajmyrskij etnolingvističeskij sbornik*. Moskva, RGGU, 221–230.

Rövidítések jegyzéke

Abl – ablatívusz	Vdur – duratív képző
All – allatívusz	Vfakt – faktitív képző
Acc – tárgy eset	Vfrek – frekventatív képző
Dat – datívusz	Vhab – habituatív képző
Du – kettős szám	Vimp – imperfektív képző
eny – enyec	Vinc – inceptív képző
fakt – faktitív ige	Vinch – -la- inchoatív képző
Fut – jövő idő	Vinch2 – -"kə- inchoatív képző
Gen – genitívusz	Vint – intencionális képző
imperf. – imperfektív ige	Viter – iteratív képző
inf. – főnévi igenév	Vkaus – kauzatív képző
intr. – intranszítív ige	Vmult – multiplikatív képző
Instr. – insztrumentális	Vpass – passzív képző
kauz. – kauzatív ige	Vrec – reciprok képző
Klit – klitikum	Vtemp – temporális képző
Kimp – imperfektív igék koaffixuma	Vtrl – transzlátív képző
Kperf – perfektív igék koaffixuma	Vvol – volitív képző
Lat – latívusz	Vx – igei személyrag
Loc – lokatívusz	
Madh – adhortatív igemód	
Mcond – feltételes mód	
Mimp – felszólító mód	
Minfr – inferenciális igemód	
Minter – kérdő mód	
MinterFut – jövő idejű kérdő mód	
Naug – nagyító képző	
Ncar – fosztó képző	
Ndim – kicsinyítő képző	
Nimp – jelen idejű cselekvésre vonatkozó főnév	
ng – nganaszan	
Nom. – alany eset	
Nperf – főnév, mely múlt idejű cselekvésre vonatkozik	
Npräd – predesztinatív ragozás	
ny – nyenyec	
o – tárgyas ragozás	
Pat – patiens	
Past – múlt idő	
perf. – perfektív ige	
Pl – többes szám	
POP – névutó	
Prol – prolatívusz	
PtAbess – participium abessivum	
PtPass – participium passivum	
PtPast-Praet – participium perfectum	
PtPraes – participium praesens	
Px – birtokos személyrag	
r – reflexív ragozás	
s – alanyi ragozás	
Sg – egyes szám	
tranz. – tranzitív ige	
VAcond – melléknévi igenév feltételes jelentésármalattal	
VAcondFut – melléknévi igenév jövő időre vonatkozó feltételes jelentésármalattal	
Vatten – attenuatív képző	
Vcong – tagadott igető	